

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

Vendula Majerová

**Suburbanizace Středočeského kraje a její
vztah ke zdraví**

Diplomová práce

Praha 2009

Autor práce: **Bc. Vendula Majerová**

Vedoucí práce: **MUDr. Petr Háva, CSc.**

Datum obhajoby: únor 2009

Hodnocení:

Bibliografický záznam

MAJEROVÁ, Vendula. *Suburbanizace Středočeského kraje a její vztah ke zdraví*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky, 2009. 146 s. Vedoucí diplomové práce MUDr. Petr Háva, CSc.

Anotace

Cílem diplomové práce „Suburbanizace Středočeského kraje a její vztah ke zdraví“ je evaluačně zaměřený výzkum nekoordinované suburbanizace Středočeského kraje ve vztahu ke zdraví jeho obyvatel.

V práci je na základě formulovaných cílů a otázek použita vhodná kombinace metod (metoda myšlenkových map, analýza aktérů, analýza událostí veřejné politiky, srovnání, rozhovory), které umožňují proniknout do procesu suburbanizace ze všech podstatných hledisek.

Vzhledem ke komplexnosti předmětu výzkumu jsou využity multidisciplinární teoretické koncepty, např. determinanty zdraví, urbanismus, udržitelný rozvoj, kvalita života či společenská transformace. Vedle těchto teoretických konceptů jsou v první části představeny problémy, které může nekoncepční a nekoordinovaný rozvoj sídel, tzv. urban sprawl (sídelní kaše), přinášet pro zdravotní stav obyvatel. Tyto problémy souvisejí s kvalitou ovzduší, fyzickou aktivitou, dopravou, dostatkem a kvalitou vody, mentálním zdravím, sociálním kapitálem a zdravím specifických populačních skupin.

Výzkum identifikuje role, zájmy a jednání relevantních aktérů. Prokazuje, že současná vlna suburbanizace Středočeského kraje má, vzhledem ke své nevyváženosti, nekoordinovanosti a nekoncepčnosti, potenciál ovlivnit zdraví a kvalitu života svých obyvatel a přináší s sebou řadu negativních externalit. Postupným vývojem poznání a pod tlakem Evropské unie však dochází alespoň k pozvolné proměně souvisejících veřejných politik a právního rámce, který byl v devadesátých letech poznamenán transformací společnosti a důrazem na liberalismus.

Annotation

The main objective of diploma thesis „Suburbanization in Central Bohemia Region and its impact on health“ is research of non-coordinated suburbanization in Central Bohemia Region and its relation to health of inhabitants.

There is used an appropriate combination of research methods according to the research objectives and questions (mental maps, actor analysis, public policy analysis, comparison, interviews). It enables understanding of all aspects of the suburbanization process.

Many theoretical concepts are used, eg. determinants of health, urbanism, sustainable development, quality of life or social transformation. The first part of diploma thesis presents health problems caused by urban sprawl. These problems are related to air quality, physical activity, traffic, water quantity and quality, mental health, social capital and health of special populations.

Inquiry identifies roles, interests and behaviour of relevant actors. It proves that current suburbanization of Central Bohemia Region, similar to urban sprawl, may influence health and quality of life of its inhabitants, and brings many negative externalities. Incremental knowledge development and pressure of the European Union leads to changes in public policy and legislation, which was influenced with social transformation and impact on liberalism.

Klíčová slova

Suburbanizace, sídelní kaše, veřejné zdraví, determinanty zdraví, urbanismus, Středočeský kraj, společenská transformace

Keywords

Suburbanization, urban sprawl, public health, determinants of health, urbanism, Central Bohemia Region, social transformation

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 16.1.2009

Vendula Majerová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala MUDr. Petru Hávovi, CSc. za profesionální vedení mé diplomové práce, za zajímavé podněty a konstruktivní komentáře v průběhu jejího psaní a za rozšíření mých obzorů.

Děkuji také mé rodině a blízkým, kteří mě podporovali v průběhu celého studia.

OBSAH

OBSAH	7
1. ÚVOD	16
2. CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	20
Dílčí (pracovní) cíle:	20
Pracovní otázky:	21
3. METODY	22
4.1 Rozhovory	22
4.2 Srovnání	22
4.3 Analýza událostí veřejné politiky	22
4.4 Analýza aktérů	23
4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	25
4.1. KONCEPTY Z OBLASTI VEŘEJNÉHO ZDRAVÍ	26
Zdraví	26
Determinanty zdraví	26
Podpora zdraví	28
4.2 VZTAH SÍDELNÍ KAŠE A ZDRAVÍ	30
Kvalita vzduchu	33
Fyzická aktivita, sídelní kaše a zdraví	35
Zdravotní důsledky dopravy	36
Dostatek a kvalita vody	37
Mentální zdraví	38
Sociální kapitál, urban sprawl a zdraví	41
Souvislosti se zdravím specifických populačních skupin	42
4.3 MĚSTA A JEJICH ROZVOJ – související koncepty a disciplíny	44
Urbanizace	44
Suburbanizace	44
Urban sprawl	48
Urbanismus	50
Územní plánování	54
Sociologie města	55
4.4 KONCEPTY Z OBLASTI VEŘEJNÉ POLITIKY	56
Aktéři (A-A-A model)	56
Politický cyklus	58
Teorie jednání	59

4.5 SPOLEČENSKÁ A EKONOMICKÁ TRANSFORMACE.....	66
4.6 UDRŽITELNÝ ROZVOJ A KVALITA ŽIVOTA.....	70
5. SUBURBANIZACE VE STŘEDOČESKÉM KRAJI A JEJÍ VLIV NA ZDRAVÍ V KONTEXTU EKONOMICKO-SOCIÁLNÍHO A POLITICKÉHO VÝVOJE V ČR a EU	73
5.1 OHROŽUJE SUBURBANIZACE VE STŘEDNÍCH ČECHÁCH ZDRAVÍ OBYVATEL? .	76
Vzduch	77
Fyzická aktivita	78
Doprava	79
Voda.....	81
Sociální kapitál a mentální zdraví	82
5.2 CHARAKTER A KONTEXT VÝVOJE SUBURBANIZACE VE STŘEDOČESKÉM.....	87
KRAJI.....	87
Vývoj do roku 1989	89
Vývoj v letech 1989 až 2006	91
Vývoj po roce 2007	97
5.3 ANALÝZA JEDNÁNÍ AKTÉRŮ SUBURBANIZACE.....	104
Aktéři veřejného sektoru	105
Aktéři soukromého sektoru	115
Aktéři občanského sektoru	117
6. ZÁVĚR	121
7. SOUHRN	124
8. LITERATURA A ZDROJE.....	126
9. PŘÍLOHY	140

TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Suburbanizace Středočeského kraje a její vztah k veřejnému zdraví

JMÉNO DIPLOMANTKY: Bc. Vendula Majerová

JMÉNO KONZULTANTA: MUDr. Petr Háva

NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE: Suburbanizace Středočeského kraje a její vztah k
veřejnému zdraví

DATUM: 5.2.2008

CHARAKTERISTIKA DIPLOMOVÉ PRÁCE

ÚVOD

Suburbanizace je významným fenoménem v mnoha vyspělých společnostech. Sýkora vykládá suburbanizaci jako komplexní proces, který je podmíněn a způsoben řadou vzájemně souvisejících faktorů, které ovlivňují růst měst a působí ve prospěch rozvolněného rozšiřování měst do krajiny, prostorovým rozpínáním do okolní venkovské a přírodní krajiny, nízkou hustotou obytné zástavby, neomezeným rozpínáním výstavby směrem ven z města, nesouvislou, roztroušenou, řídkou zástavbou, prostorovým odloučením různých druhů využití pozemků. [Sýkora, 2002]

Suburbanizace s sebou, podobně jako každý společenský fenomén, přináší řadu důsledků, z nichž některé jsou pozitivní a jiné naopak negativní. Mnohé z negativních důsledků jsou *nezamýšlené* a do jisté míry mohou zůstat *latentní*, dokud nepřekročí určitou mez. Vzhledem k prudkosti, rychlosti, a také převládající nekonceptnosti tohoto procesu převládají spíše problémy.

Krajina v okolí hlavního města Prahy a středočeský region jako celek prochází od 90. let 20. století výraznými změnami. Tyto změny lze doslova nazvat i krajinnou revolucí. Prudkou rychlostí dochází k velkým a nevratným změnám v osídlení a jeho charakteru, dosud volný prostor se zastavuje, atd. Vzniká typ osídlení, který se nazývá urban sprawl.

Studie americké suburbanizace ukazují, že živelná, nekoordinovaná a nekonceptní suburbanizace má významné negativní důsledky pro zdraví obyvatel.

Problémy související s veřejným zdravím jsou ve Spojených státech identifikovány zejména v následujících oblastech:

1. důsledky související s automobilovou dopravou
 - a. znečištění ovzduší
 - b. automobilové nehody
 - c. zranění a úmrtí chodců
2. důsledky související se způsobem využívání půdy
 - a. nízká fyzická aktivita
 - b. množství a kvalita vody
 - c. efekt tepelného ostrova
3. sociální důsledky
 - a. mentální zdraví
 - b. sociální kapitál
4. důsledky související se sociální spravedlností (Frumkin, H., 2002)

Česká suburbanizace, která nejživelněji a nejvýrazněji probíhá v zázemí Prahy, se již začíná projevovat mnoha negativními důsledky pro společnost. Je jí věnována stále větší pozornost a stává se tématem mnoha studií. Její **vliv na veřejné zdraví** však nebyl dosud důkladně prozkoumán.

CÍL A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Hlavním **cílem** diplomové práce je *výzkum suburbanizace Středočeského kraje ve vztahu k veřejnému zdraví*.

Otázky, které si kladu, jsou:

1. Má suburbanizace Středočeského kraje vliv na veřejné zdraví?
2. Má automobilová doprava související se suburbanizací důsledky pro veřejné zdraví?
3. Má způsob využívání půdy typický pro suburbanizaci důsledky pro veřejné zdraví?
4. Má suburbanizace negativní sociální důsledky související s mentálním zdravím a sociálním kapitálem?
5. Existuje vztah mezi suburbanizací, sociální spravedlností a veřejným zdravím?

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1. **Teorie urban sprawl** – teorie urban sprawl se zabývá studiem „amorfních“ ploch s řídkou zástavbou a řídkou hustotou obyvatel, které nejsou ani městem, ani vesnicí. Taková sídla obvykle nemají základní občanskou vybavenost a jejich obyvatelé jsou z velké části nebo plně závislí na automobilové dopravě. Teorie vznikla v 50. letech v USA, v 70. letech začala být s rozvojem problému používána v některých státech západní Evropy. [Cílek, Baše, 2005]
2. **Udržitelný rozvoj** - pojem "trvalá udržitelnost" se poprvé objevil na počátku 70. let. Používá se pro takový rozvoj lidské společnosti, který respektuje přírodní podmínky. Hlavním cílem udržitelného rozvoje je nastolení souladu mezi hospodářským vývojem a ochranou přírody, přírodních zdrojů a životního prostředí. [Ministerstvo životního prostředí ČR, 2007]
3. **Územní plánování** – územní plánování je teoretický přístup, jehož cílem je „vytvářet předpoklady pro výstavbu a pro udržitelný rozvoj území, spočívající ve vyváženém vztahu podmínek pro příznivé životní prostředí, pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společenství obyvatel území a který uspokojuje potřeby současné generace, aniž by ohrožoval podmínky života generací budoucích.“ Výstupem územního plánování je zajištění předpokladů pro udržitelný rozvoj území pomocí územních plánů. [Zákon o územním plánování, 2006]
4. **Veřejné zdraví** - Veřejné zdraví je multidisciplinární obor, který se zabývá zdravotním stavem obyvatelstva a jeho vývojem s cílem ochrany, podpory a obnovy lidského zdraví. Kombinuje v sobě přístupy mnoha vědních disciplín (epidemiologie, demografie ad.), jejich metody a poznatky ve snaze udržet a zlepšit zdraví populací. Veřejné zdraví se neustále vyvíjí a tím dochází k dalšímu uplatňování multidisciplinárních přístupů. K realizaci cílů má k dispozici nástroje veřejné politiky, která má možnost ovlivňovat legislativu. [Orme et al., 2003]

METODY

V rámci výzkumu budou použity následující metody:

1. Analýza literatury – protože proces suburbanizace je v posledních letech tématem českých i zahraničních studií, je v počátku práce nutné se seznámit se všemi relevantními zdroji a využít jejich výstupy jako významný informační zdroj.
2. Případové studie – provedu případové studie dvou až tří suburbanizovaných obcí ve středočeském regionu.

3. Rozhovory – ve výzkumu budou provedeny rozhovory se zúčastněnými aktéry (Krajský úřad Středočeského kraje; zastupitelé obcí, ve kterých probíhá suburbanizace; občané těchto obcí; odborníci zkoumající problém suburbanizace) . Rozhovory budou převážně polostrukturované a získané odpovědi budou kvalitativně zpracovány.
4. Srovnání (komparace) – nejpokročilejší je výzkum vztahu suburbanizace a veřejného zdraví v USA, proto se pokusím o srovnání, zda se stejné problémy jako v USA objevují při suburbanizaci v ČR, konkrétně ve Středočeském kraji.
5. Analýza vývoje právního rámce – podoba suburbanizace je ovlivněna legislativou, proto je nutné se seznámit s právními normami souvisejícími s touto problematikou.
6. Analýza aktérů – bude provedena analýza všech zainteresovaných aktérů, kteří proces suburbanizace ovlivňují a jsou jím ovlivňováni.

PŘEDPOKLÁDANÝ OBSAH DIPLOMOVÉ PRÁCE

1. Úvod
2. Popis situace v zahraničí – zaměření na USA
3. Analýza situace v ČR
 - a. dosavadní vývoj
 - b. identifikace stávajících rizik
 - c. analýza aktérů
4. Návrh možných řešení
5. Shrnutí
6. Závěr

LITERATURA A ZDROJE

Bateman, Worth; Hochman, Harold M.. Social Problems and the Urban Crisis: Can Public Policy Make a Difference? (in Urban Growth and Development). The American Economic Review, Vol. 61, No. 2, Papers and Proceedings of the Eighty-Third Annual Meeting of the American Economic Association. (May, 1971), pp. 346-353.

[online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-8282%28197105%2961%3A2%3C346%3ASPATUC%3E2.0.CO%3B2-H>]

Bray, Riina; Vakil, Catherine; Elliott, David. (January 2005). Report on Public Health and Urban Sprawl in Ontario. Environmental Health Committee, Ontario College of Family Physicians. [online]

Cílek, V., Baše, M. 2005. Suburbanizace pražského okolí a jeho dopady na sociální prostředí a krajinu[online]. Praha .

Cottrell, Edwin A.. Problems of Local Governmental Reorganization. The Western Political Quarterly, Vol. 2, No. 4. (Dec., 1949), pp. 599-609. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0043-4078%28194912%292%3A4%3C599%3APOLGR%3E2.0.CO%3B2-J>]

Český statistický úřad – <http://www.czso.cz/>

Dreier, Peter; Mollenkopf, John; Swanstrom, Todd. Place Matters: Metropolitcs for the Twenty-First Century. The Journal of Politics, Vol. 64, No. 3. (Aug., 2002), pp. 919-922. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3816%28200208%2964%3A3%3C919%3APMMFTT%3E2.0.CO%3B2-D>]

FRUMKIN, Howard. Urban Sprawl and Public Health. Public Health Reports [online]. 2002, vol. 117, May - June [cit. 2008-01-06], s. 201-217.

Frumkin, H.; Frank, L.; Jackson, R. Urban Sprawl and Public Health. Designing, Planning and Building for Healthy Communities. 2004. Washington, DC: Island Press. ISBN 1559633050

Gandy, Matthew. The Making of a Regulatory Crisis: Restructuring New York City's Water Supply. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 22, No. 3. (1997), pp. 338-358. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0020-2754%281997%292%3A22%3A3%3C338%3ATMOARC%3E2.0.CO%3B2-M>]

Heim, Carol E. Leapfrogging, Urban Sprawl, and Growth Management: Phoenix, 1950–2000. American Journal of Economics and Sociology, Volume 60, Issue 1, Page 245-283, Jan 2001, doi: 10.1111/1536-7150.00063.

Hogan, Richard. The Failure of Planning: Permitting Sprawl in San Diego Suburbs, 1970 to 1999. Contemporary Sociology, Vol. 33, No. 5. (Sep., 2004), pp. 569-570. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0094-3061%28200409%2933%3A5%3C569%3ATFOPPS%3E2.0.CO%3B2-F>]

Horská, P., Maur, E., Musil, J. (2002). Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa.

Lichtenberg, Erik; Hardie, Ian. Open Space, Forest Conservation, and Urban Sprawl in Maryland Suburban Subdivisions. American Journal of Agricultural Economics, Volume 89, Issue 5, Page 1198-1204, Dec 2007, doi: 10.1111/j.1467-8276.2007.01084.x

Mills, Edwin S.; Lubuele, Luan Sendé. Inner Cities. Journal of Economic Literature, Vol. 35, No. 2. (Jun., 1997), pp. 727-756. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-0515%28199706%2935%3A2%3C727%3AIC%3E2.0.CO%3B2-R>]

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. <http://www.mmr.cz/>

Ministerstvo životního prostředí ČR. <http://www.env.cz/>

ORME, J. et al. Public Health for the 21st Century: New perspectives on policy, participation and practice. Berkshire: Open University Press, 2003. 367 s. ISBN 0 335 21193 3.

Ouředníček, M. (ed). (2006). Suburbanizační proces v pražském městském regionu. Praha. Karolinum. ISBN80-86561-94-1

Pickett, S. T. A.; Cadenasso, M. L.; Grove, J. M.; Nilon, C. H.; Pouyat, R. V.; Zipperer, W. C.; Costanza, R. Urban Ecological Systems: Linking Terrestrial Ecological, Physical, and Socioeconomic Components of Metropolitan Areas. Annual Review of Ecology and Systematics, Vol. 32. (2001), pp. 127-157. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0066-4162%282001%2932%3C127%3AUESLTE%3E2.0.CO%3B2-1>]

Plantinga, Andrew J., Bernell, Stephanie. THE ASSOCIATION BETWEEN URBAN SPRAWL AND OBESITY: IS IT A TWO-WAY STREET?. Journal of Regional Science, Volume 47, Issue 5, Page 857-879, Dec 2007, doi: 10.1111/j.1467-9787.2007.00533.x

Plantinga, Andrew J., Bernell, Stephanie. Can Urban Planning Reduce Obesity? The Role of Self-Selection in Explaining the Link between Weight and Urban Sprawl*. Review of Agricultural Economics, Volume 29, Issue 3, Page 557-563, Sep 2007, doi: 10.1111/j.1467-9353.2007.00370.x

Purdom, P. W. The Environmental Health Challenge: Environmental Health in the Metropolitan Setting. Journal of Health and Human Behavior, Vol. 5, No. 4, Special Issue: The Environmental Health Challenge to Medical Sociology. (Winter, 1964), pp. 136-141. [online:

<http://links.jstor.org/sici?sici=0095-9006%28196424%295%3A4%3C136%3ATEHCEH%3E2.0.CO%3B2-A>]

Rome, Adam W. William Whyte, Open Space, and Environmental Activism. *Geographical Review*, Vol. 88, No. 2, Historical Geography and Environmental History. (Apr., 1998), pp. 259-274. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0016-7428%28199804%2988%3A2%3C259%3AWWOSAE%3E2.0.CO%3B2-V>]

Schnore, Leo F. Satellites and Suburbs. *Social Forces*, Vol. 36, No. 2. (Dec., 1957), pp. 121-127. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0037-7732%28195712%2936%3A2%3C121%3ASAS%3E2.0.CO%3B2-G>]

Sýkora, L. (2002). Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Praha: Ústav pro ekopolitiku. Praha-Litomyšl. Paseka. ISBN80-7185-409-3

Sýkora, L. (2006) Urban Development, Policy and Planning in the Czech Republic and Prague. In: Altrock, U., Günter, S., Huning, S., Peters, D., eds., *Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States: From Adjustment to Reinvention*. Ashgate.

Sýkora, L. (2004) Cities in the Czech Republic. In: Baan, A., van Kempen, R., Vermeulen, M., eds., *Cities in the New EU Countries: Position, Problems, Policies*, pp. 17-22. Amstelveen, KPMG and Universiteit Utrecht.

Sýkora, L. (2002) Suburbanizace a její důsledky: výzva pro výzkum, usměrňování rozvoje území a společenskou angažovanost [Suburbanization and its consequences: challenge for research, management of territorial growth and societal commitment]. In: Sýkora, L., ed., *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, pp 9-19. Praha, Ústav pro ekopolitiku, o.p.s.

Whitelegg, John. Transport for a Sustainable Future: The Case for Europe. *Economic Geography*, Vol. 71, No. 3. (Jul., 1995), pp. 322-324. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0013-0095%28199507%2971%3A3%3C322%3ATFASFT%3E2.0.CO%3B2-F>]

Winsborough, Hal H.. An Ecological Approach to the Theory of Suburbanization. *The American Journal of Sociology*, Vol. 68, No. 5. (Mar., 1963), pp. 565-570. [online: <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28196303%2968%3A5%3C565%3AAEATTT%3E2.0.CO%3B2-J>]

www.suburbanizace.cz

Zákon č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu

PODPIS DIPLOMANTKY:.....

PODPIS KONZULTANTA:.....

1. ÚVOD

Suburbanizace je významným fenoménem v mnoha vyspělých společnostech. Existuje řada definic tohoto procesu. Například Sýkora vykládá suburbanizaci jako komplexní proces, který je podmíněn a způsoben řadou vzájemně souvisejících faktorů, které ovlivňují růst měst a působí ve prospěch rozvolněného rozšiřování měst do krajiny, prostorovým rozpínáním do okolní venkovské a přírodní krajiny, nízkou hustotou obytné zástavby, neomezeným rozpínáním výstavby směrem ven z města, nesouvislou, roztroušenou, řídkou zástavbou, prostorovým odloučením různých druhů využití pozemků. [Sýkora, 2002a]

Suburbanizace s sebou, podobně jako každý společenský fenomén, přináší řadu důsledků, z nichž některé jsou pozitivní a jiné naopak negativní. Mnohé z negativních důsledků jsou *nezamýšlené* a do jisté míry mohou zůstat *latentní*, dokud nepřekročí určitou mez. Vzhledem k prudkosti, rychlosti, a také převládající nekonceptnosti tohoto procesu převládají spíše problémy [více Huberová, J., Majerová, V., Holčák, O., 2007].

V českém prostředí došlo po roce 1989 k výrazným změnám v celé společnosti. Jako přirozená reakce na snahu socialistických vlád o co nejdokonalejší plánování se v 90. letech objevil trend zdůrazňující liberální principy, deregulaci, odmítající plánování atd. To vedlo k neočekávaným důsledkům, se kterými se pravděpodobně česká společnost bude ještě dlouho vyrovnávat. Některé z nich, například vznik „sídelní kaše“, jsou dokonce nevratné. Postupným vývojem však dochází k pochopení, že plánování (jako součást řízení a správy), nejen územní, má skutečný význam a ve vyspělých společnostech je nezbytnou součástí efektivní veřejné politiky [Potůček a kol., 2005; Potůček a kol., 2007]. V aktuálních přístupech k územnímu rozvoji tak dochází k návratu k propracovaným územním a strategickým plánům rozvoje územních celků [Zákon 183/2006 Sb., 2006; NewUrbanism.org, 2008]. Významný vliv na tento nový trend má Evropská unie, možnost čerpat prostředky ze strukturálních fondů, a také nový stavební zákon, platný od roku 2007.

Krajina v okolí hlavního města Prahy a středočeský region jako celek prochází od 90. let 20. století výraznými změnami. Tyto změny lze doslova nazvat i krajinnou revolucí. Prudkou rychlostí dochází k velkým a nevratným změnám v osídlení a jeho

charakteru, dosud volný prostor se zastavuje. Vzniká typ osídlení, který pro který se ustálil pojem **urban sprawl**, v českém prostředí se lze setkat například s termínem sídelní kaše [Hnilička, 2005].

V oblasti péče o zdraví (medicína a podpora zdraví) a našich pohledů na úroveň zdravotního stavu celé populace i jednotlivých rizikových skupin dochází v posledních letech k výrazným proměnám (paradigmatickému posunu). Zdokonaluje se léčba srdečních onemocnění, duševních onemocnění, velké pokroky jsou dosahovány např. v chirurgii, genetice. Moderní medicína dokáže předcházet řadě závažných nemocí a řadu dalších zmírňovat. U řady lidí se však objevují jiné problémy. Jsou jimi nadváha či obezita, deprese, zranění, nadužívání léčiv ad. Vedle samotné medicíny, řešící na individuální úrovni negativní důsledky působení determinant zdraví a nemoci, roste význam poznatkově podložené kontroly determinant zdraví a nemoci – podpory zdraví [Frumkin, Frank, Jackson., 2004, World Development Report, 1993; WHO, 2000, ad.].

Studie americké suburbanizace ukazují, že živelná, nekoordinovaná a nekoncepční suburbanizace má významné negativní důsledky pro zdraví obyvatel. Problémy související s veřejným zdravím jsou ve Spojených státech identifikovány zejména jako důsledky související s automobilovou dopravou (znečištění ovzduší, automobilové nehody, zranění a úmrtí chodců), důsledky související se způsobem využívání půdy (nízká fyzická aktivita, množství a kvalita vody, efekt tepelného ostrova), sociální důsledky (mentální zdraví, sociální kapitál) a důsledky související se sociální spravedlností [Frumkin, H., 2002].

Infekční nemoci byly v průběhu let vystřídány ve vyspělých státech nemocemi chronickými. Tyto civilizační choroby jsou v současnosti nejčastější příčinou předčasných úmrtí a přispívají i k vysoké nemocnosti obyvatelstva. [World Health Organization, 2009]. Tím dochází ke zhoršení kvality života, a zároveň k ekonomickým ztrátám. Vyspělé státy si zatím v tvorbě a realizaci politiky nedokázaly efektivně poradit s determinantami chronických nemocí. Některé civilizační aktivity naopak v mnoha případech jsou „*zdrojem příčin takového vývoje (např. [...] dopravní politika kladoucí jednostranný důraz na rozvoj automobilismu, problémy suburbanismu spojené s tržně podmíněnou negací poznatků v oblasti urbanismu a veřejného zdraví).*“ [Háva, 2008: 11].

Česká suburbanizace, která nejživelněji a nejvýrazněji probíhá v zázemí Prahy, se již začíná projevovat mnoha negativními důsledky pro společnost (nárůst dopravy, nízká kvalita staveb v suburbii, nedostatečná technická a dopravní infrastruktura, nízká občanská vybavenost, ohrožení budoucího rozvoje obcí, náklady na správu obce, zhoršení životního prostředí, nedostatečný rozvoj sociálního kapitálu a rostoucí individualizace a mnoho dalších. Je jí věnována stále větší pozornost a stává se tématem mnoha studií (jmenujme například Cílek, Baše, 2005; Ouředníček (ed.), 2006; Huberová, Majerová, Holčák, 2007; Kostecký, Vobecká, 2007 ad.). Její **vliv na zdraví** obyvatel žijících v Praze a jejím zázemí však nebyl dosud důkladně prozkoumán.

Autoři českých i zahraničních studií uvádí podobné příčiny suburbanizace a sídelní kaše [EEA, 2006; Sýkora, 2002; Volaufová a kol., 2007]. Obecně je lze vymezit do několika kategorií. Například European Environment Agency uvádí faktory makroekonomické, mikroekonomické, demografické, problémy vnitřních měst, preference v bydlení, faktory související s dopravou a v neposlední řadě regulační rámce [EEA, 2006].

V České republice dochází po vstupu do Evropské unie k vývoji, který vede k rozvoji institucionálního rámce a implementačních nástrojů (novelizace stavebního zákona, požadavky na rozvoj správní infrastruktury územního rozvoje – tvorba či modernizace zastaralých územních plánů rozvoje obcí a měst). Tento vývoj je ovlivněn také pokroky diskurzu konceptu udržitelného rozvoje v kontextu vědních disciplín životního prostředí a souvisejících veřejných politik (např. publikace OECD Sustainable development. Linkong economy, society, environment. [Strange, Bayley, 2008]). Reforma veřejné správy v České republice vedla k vytvoření nových strategických nástrojů na úrovni krajů (rozvoj krajů, zákon o rozvoji krajů). Je však otázkou nakolik se v České republice daří efektivně využívat modernizovanou infrastrukturu veřejné správy a dosahovat její vertikální a horizontální koordinace, využívat rozvoj poznatků a jejich přenos do často primárně jen ekonomicky ovlivňované praxe. Nákladnější a komplexnější přístupy udržitelného rozvoje tak často zůstávají v České republice zatím v rovině výzvy. Související modernizační aktivity v oblasti územního rozvoje pak často a snadno mohou ustrnout někde na „polovině cesty“.

Výzkumným problémem této práce je vliv procesu suburbanizace na zdraví v současné české společnosti, v kontextu jejího transformačního a europeizačního vývoje po roce 1990, jednání členité národní a mezinárodní sítě aktérů v rámci uvedených procesů tvorby a realizace veřejných politik. Hlavním aspektem práce je však v tomto uvedeném kontextu vliv procesu suburbanizace na zdraví obyvatel.

2. CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Téma suburbanizace úzce souvisí s otázkami územního a strategického plánování, vztahu veřejných a soukromých zájmů, vývoje postoje politických rozhodovatelů k plánování a regulaci nejen územního rozvoje. Suburbanizace středočeského regionu je významně ovlivněna takovými faktory, jako je legislativa, makroekonomické i mikroekonomické faktory, hodnotové preference apod. Po roce 1989 byla významně ovlivněna transformací české společnosti a také kontextem Evropské unie.

Přestože se suburbanizace stává tématem řady studií, její vztah k veřejnému zdraví zatím nebyl v českém prostředí prozkoumán. Z toho vychází **hlavní cíl** této práce. Je jím evaluačně zaměřený *výzkum nekoordinované suburbanizace Středočeského kraje ve vztahu ke zdraví obyvatel*.

Vzhledem k tomu, že suburbanizace se začala prudce vyvíjet až po roce 1989, je výzkum zaměřen na časové období po tomto zlomovém roce. Předmětem výzkumu je středočeský kraj, ve kterém probíhá tento proces nejrapidněji ve srovnání s ostatními regiony České republiky. Výzkum vlivu suburbanizace na zdraví je zasazen do širšího kontextu (transformující se česká společnost, vliv EU), aby bylo možné zachytit všechny aktéry, významné události a další souvislosti tohoto procesu.

Dílčí (pracovní) cíle:

- Konceptualizace a tvorba analytického rámce vztahu suburbanizace a veřejného zdraví, vymezení hlavních problémů v této oblasti.
- Zpracovat souhrn poznatků o příčinách a důsledcích suburbanizace (v rámci přehledu výchozích teoretických poznatků)
- Srovnání situace v ČR a zahraničí (zda se v českém prostředí setkáváme s obdobnými zdravotními riziky a jak se s nimi vyrovnává veřejná politika)

- Analýza vývoje procesu suburbanizace v české transformující se společnosti (včetně vývoje hodnot, jako je posun od deregulace k plánování, od soukromého zájmu k veřejnému, apod.)
- Případová studie vlivu suburbanizace na zdraví ve středočeském kraji včetně analýzy aktérů, kteří v tomto kraji ovlivňují proces suburbanizace.
- Analýza právního rámce a nástrojů veřejné politiky souvisejících s problematikou suburbanizace a zdraví v ČR

Pracovní otázky:

1. Má suburbanizace Středočeského kraje vliv na zdraví a tedy i kvalitu života?
 - a. Pokud ano, jaké?
 - b. Pokud ne, lze toto riziko očekávat v budoucnosti?
2. Je situace v současném českém prostředí srovnatelná se situací v zahraničí (Evropa, USA)?
 - a. Pokud ano, jaké jsou podobnosti?
 - b. Můžeme se poučit zahraničními zkušenostmi a vyvarovat se tak stejných chyb?
3. Jakí aktéři ovlivňují proces suburbanizace ve středních Čechách?
4. Jaký byl vývoj právního rámce souvisejícího s procesem suburbanizace a jaké politické události po roce 1989 ovlivnily celý proces?
5. Jak se proměňoval systém územního plánování a jejich implementace po roce 1989? Lze identifikovat trend k větší koncepčnosti a regulovanosti celého procesu, nebo stále převládají liberální postoje a ponechání působnosti volné ruky trhu?

3. METODY

Metody, které jsou v této práci použity, byly zvoleny na základě formulovaných cílů výzkumu, otázek a výzkumného problému. Tyto metody umožnily proniknout do procesu suburbanizace ze všech podstatných hledisek a získat tak požadované odpovědi na všechny vytknuté otázky. V úvodu práce byla použita metoda myšlenkových map pro identifikaci výzkumného problému, cílů a otázek. Analýzou dokumentů a analýzou politických událostí byl proveden průzkum minulého vývoje procesu a tím bylo umožněno pochopit souvislosti. Souběžně s analýzou politických událostí byli odkrývání významní aktéři. V návaznosti na jejich identifikaci bylo možné provést analýzu aktérů (pomocí hloubkových rozhovorů a studiem dokumentů).

V rámci výzkumu budou použity následující metody:

4.1 Rozhovory

Ve výzkumu byly použity rozhovory s několika zúčastněnými aktéry (př. Krajský úřad Středočeského kraje; zastupitelé obcí, ve kterých probíhá suburbanizace; odborníci zkoumající problém suburbanizace), které proběhly v rámci výzkumu nekoncepční a nekoordinované suburbanizace Středočeského kraje [Huberová, Majerová, Holčák, 2007]. Rozhovory byly polostrukturované a získané odpovědi byly kvalitativně zpracovány.

4.2 Srovnání

Nejpokročilejší je výzkum vztahu suburbanizace a veřejného zdraví v USA, proto je provedeno srovnání, zda se stejné problémy jako v USA objevují při suburbanizaci v České republice, konkrétně ve Středočeském kraji.

Dále bude srovnán vývoj na poli veřejné politiky, zda existují podobné trendy v těchto oblastech.

4.3 Analýza událostí veřejné politiky

Analýza vývoje problému je velice důležitá pro pochopení problému se všemi jeho souvislostmi a zároveň pro pochopení toho, jaké jsou možnosti jeho řešení. Analýza událostí představuje kvalitativní metodu, kterou vyvinul v roce 1994 Miroslav Purkrábek při řešení grantového úkolu Analýza procesu formování a realizace veřejné

politiky v České republice. Tato metoda se zaměřuje na již uskutečněný proces. Z veřejné politiky, která představuje celistvý proces, „vybírám ty segmenty, které nejvýrazněji charakterizují v určité době její kvalitativní znaky (...).[Purkrábek, 1994: 10]. Hlavním cílem této analýzy je získání obrazu o formování a realizaci veřejné politiky a jejích částí.

Metoda analýzy událostí veřejné politiky vznikla zejména z toho důvodu, že veřejná politika jako celek je příliš komplexní. Analýza událostí veřejné politiky však studuje klíčové segmenty, instrumenty, procesy, problémy apod. Jejím prostřednictvím lze zachytit konkrétní proces a jeho aktéry a zároveň je vztažena k obecnějším hodnotovým měřítkům a veřejným zájmům.

Na základě studia literatury a rozhovorů s odborníky mají být vybrány události, které jsou byly klíčové v rozvoji sledované oblasti. [Veselý, A., 2007] V rámci této práce jsou nejprve vybrány klíčové události studií literatury a jsou zpracovány hlavní poznatky dostupné v této literatuře. V další fázi, kterou představují polostrukturované rozhovory, je analýza doplněna o další zjištěné informace.

4.4 Analýza aktérů

Aktér představuje jakékoli jednotlivce, skupiny či organizace, kteří mohou ovlivnit nebo mohou být ovlivněni veřejnými politikami, projekty či jejich realizací. Metoda zvaná analýza aktérů si klade za cíl identifikovat všechny tyto důležité aktéry, jejich záměry, vzájemné vztahy, vliv, zdroje a také zájem na realizaci určité politiky. [Varvasovszky, Brugha, 2000]

Pojmem aktér rozumíme ty, kteří buď mají na problému určitý zájem, nebo jsou daným problémem postiženi, nebo mají na řešení problému aktivní či pasivní vliv.

Před analýzou aktérů je podle Varvasovszkeho a Brughy třeba zodpovědět si na následující otázky:

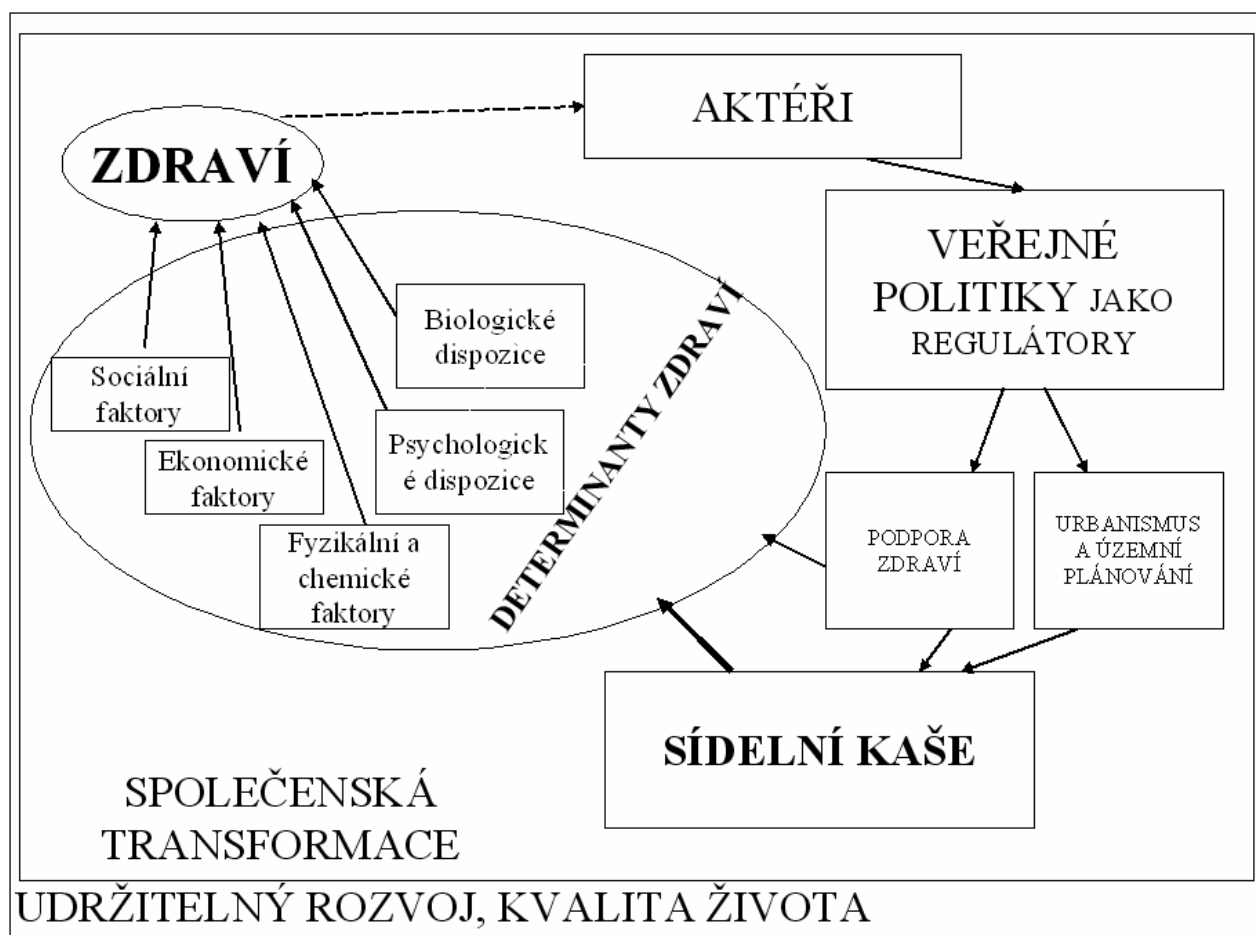
- Jaký je *účel* analýzy?
 - o V případě této studie je účelem analýzy identifikace klíčových aktérů, kteří mají vliv na suburbanizaci a její vztah ke zdraví, jejich rolí a zájmů
- Jakou *časovou dimenzi* sledovat?
 - o Studie sleduje období od roku 1989 do současnosti
- Jaký je *kontext* provedení analýzy?

- Kontext, v němž analýza probíhá, se vyznačuje zejména dvěma celospolečenskými procesy – evropskou integrací a společenskou transformací
- Na jaké *úrovni* bude analýza provedena?
 - Cílem je analýza na úrovni středočeského regionu. Vzhledem ke komplexnosti celého procesu je však nutné zahrnout i úrovně další, a to jak nadnárodní, národní, ale i lokální.

4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Jak je zřejmé z úvodu této práce, ze stanovených cílů a otázek, řešení výzkumného problému vyžaduje multidisciplinární přístup. Proto jsou v této práci použita teoretická východiska řady vědních disciplín (urbanismus, veřejné zdraví, sociologie, veřejná politika, ekonomie ad.). Ústředními koncepty jsou *zdraví* a *urbanismus*. V této dvojici konceptů je *zdraví* chápáno jako *cíl* a *urbanismus* jako *prostředek* k jeho dosažení. Obecně jsou tyto koncepty zasazeny do atmosféry společenské transformace v České republice a evropské integrace. Vztahy jednotlivých konceptů znázorňuje následující diagram, představující konceptuální rámec této práce.

Obrázek 1: **Konceptuální rámec – diagram**

4.1. KONCEPTY Z OBLASTI VEŘEJNÉHO ZDRAVÍ

Veřejné zdraví je multidisciplinární obor, který se zabývá zdravotním stavem obyvatelstva a jeho vývojem s cílem ochrany, podpory a obnovy lidského zdraví. Kombinuje v sobě přístupy mnoha vědních disciplín (epidemiologie, demografie ad.), jejich metody a poznatky ve snaze udržet a zlepšit zdraví populací. Veřejné zdraví se neustále vyvíjí a tím dochází k dalšímu uplatňování multidisciplinárních přístupů. K realizaci cílů má k dispozici nástroje veřejné politiky, která má možnost ovlivňovat legislativu. [Orme et al., 2003]

Užší vymezení pojmu veřejné zdraví poskytuje například zákon o ochraně veřejného zdraví, který chápe zdraví následujícím způsobem: „Veřejným zdravím je zdravotní stav obyvatelstva a jeho skupin. Tento zdravotní stav je určován souhrnem přírodních, životních a pracovních podmínek a způsobem života.“ [Zákon 258/2000 Sb., Hlava I, § 2]

Zdraví

Podle definice Světové zdravotnické organizace je zdraví „stav kompletní fyzické, duševní a sociální pohody a ne pouze nepřítomnost nemoci nebo poruchy“ [WHO, 1946].

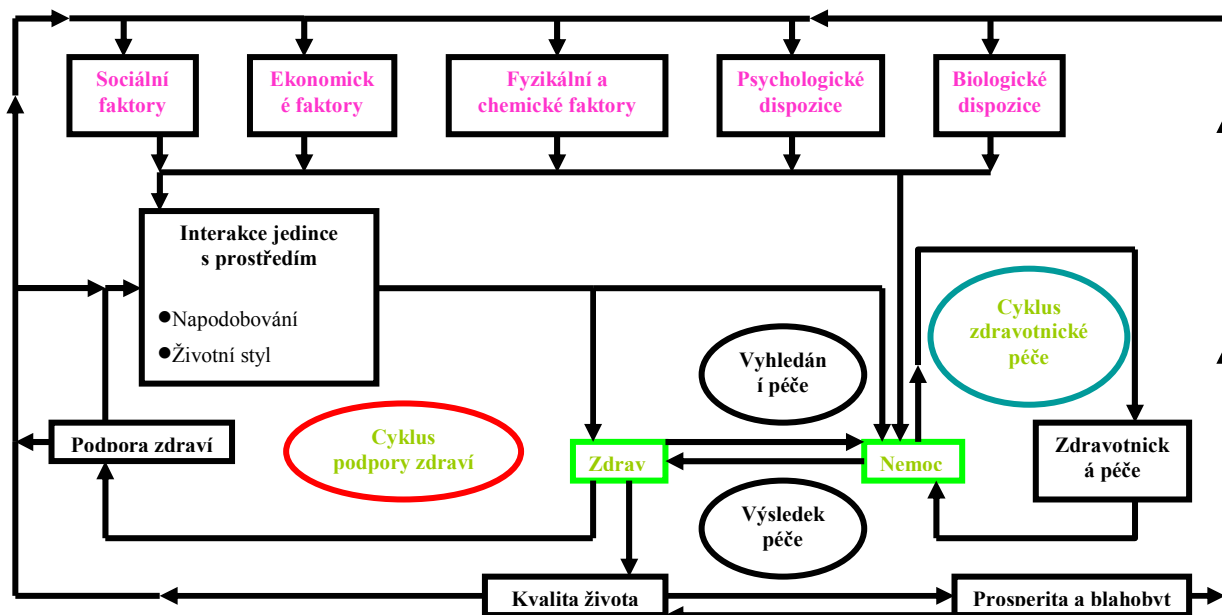
Zdraví je jedno ze základních lidských práv. Podle článku 31 Listiny základních práv a svobod České republiky má každý občan právo na ochranu zdraví. Zlepšování zdraví má být hlavním cílem sociálního a hospodářského vývoje.

Toto právo souvisí s konceptem spravedlnosti, která představuje jedno ze základních hodnotících kritérií našeho pohledu na sociální realitu, na jednání konkrétních aktérů a na postupy tvorby společenských pravidel (institucí - právních norem) [Večeřa, 1997]. Spravedlnost také plní roli ochranného štítu jednotlivců ve vztahu ke společnosti, při vzniku nerovností, a to i nerovností týkajících se právě zdraví.

Determinanty zdraví

V posledních desetiletích došlo k formování konceptu determinant zdraví, který je rozšířením od bio-medicínského pohledu k sociálně-psychologicko-ekonomickému. Tato teorie má význam zejména z hlediska chápání příčin nemocí. Zdraví je v tomto pojetí významně determinováno sociálními podmínkami, v nichž lidé žijí, a životním stylem.

Obrázek 2: Model determinant zdraví

[Zdroj: Noack, 1997]

Jakkoli významná může být individuální genetická náchylnost k onemocnění, společné příčiny zdravotního stavu populace jsou environmentálního charakteru. Reflektují změny ve způsobu života a působí rychleji než změny genetické. [Wilkinson, Marmot, 2003]

Nemoci, zejména chronické, jsou způsobeny více faktory (teorie multikauzality). Životní styl má při vzniku nemoci důležitou roli, a proto lze některým chronickým nemocem ve velké míře předcházet změnou chování [The European Health Report 2002, 2002].

Zdravotní politika byla dříve považována zejména za poskytování a financování lékařské péče a sociální determinanty zdraví byly diskutovány pouze mezi příslušníky akademické obce. Lékařská péče je schopna prodloužit dožití, ale pro zdraví populace jako celku jsou mnohem důležitější sociální a ekonomické podmínky, jež vedou k onemocnění a potřebě lékařské péče. [Wilkinson, Marmot, 2003]

Háva uvádí, že „výzkum vývoje zdravotního stavu ve vztahu k jeho determinantám patří v ČR ještě stále k nedostatečně rozvíjeným aktivitám a to zejména

na úrovni ohrožených populačních skupin, menších geografických celků, jakými jsou bývalé okresy a nyní nově vzniklé kraje“[Háva, 2008].

Podpora zdraví

Podpora zdraví úzce souvisí se **sociálním modelem** zdraví, který tvrdí, že zdraví je ovlivněno politickými, ekonomickými, společenskými, psychologickými, kulturními faktory a faktory prostředí. [Havelková, J., 2003; 11] Snaží se zejména předcházet vzniku nemocí. Nespočívá v léčbě již vzniklé nemoci, ale snaží se ovlivňovat samotné determinanty zdraví. Podpora zdraví tak umožňuje zvyšovat kontrolu nad determinantami zdraví, a tím i zlepšovat zdraví lidí. Tento systém se zaměřuje na úpravu životního stylu, ale i ostatních ekonomických, sociálních, environmentálních a osobních faktorů, které působí na zdraví.[Háva, 2008]

Podpora zdraví si klade následující strategické cíle [Háva, 2008]:

1. redukce úmrtnosti, nemocnosti, nesoběstačnosti
2. Podpora zdravého životního stylu a redukce rizikových faktorů lidského zdraví vyskytujících se v životním (takových, které vznikají v rámci společenských a ekonomických aktivit)
3. rozvoj spravedlivých a efektivních zdravotních systémů
4. tvorba veřejných politik, které efektivně přispívají ke zlepšení zdraví

Podle zákona o ochraně veřejného zdraví je ochrana a podpora zdraví souhrnem činností a opatření směřujících k vytváření a ochraně zdravých životních podmínek. *„Ohrožením veřejného zdraví je stav, při kterém je obyvatelstvo nebo jeho skupiny vystaveny nebezpečí, z něhož míra zátěže rizikovými faktory přírodních, životních nebo pracovních podmínek překračuje obecně přijatelnou úroveň a představuje významné riziko poškození zdraví* [Zákon 258/2000 Sb., Hlava I, § 2].

Hlavními součástmi podpory zdraví jsou **prevence, zdravotní výchova a veřejná politika zohledňující zdraví** (zdravá veřejná politika) [Havelková, J., 2003; 20].

Prevence je chápána jako aktivita zabraňující vzniku onemocnění. [The European Health Report 2005, 2005; 13]

Zdravotní výchova je proces poskytování informací a rad napomáhajících rozvoji znalostí a dovedností s cílem změnit chování. Podporuje kritické vědomí,

objasňuje hodnoty, zkoumá postoje a vzdělává tvůrce politiky. Zároveň umožňuje a ovlivňuje kontrolu nad vlastním zdravím. [Havelková, J., 2003; 20]

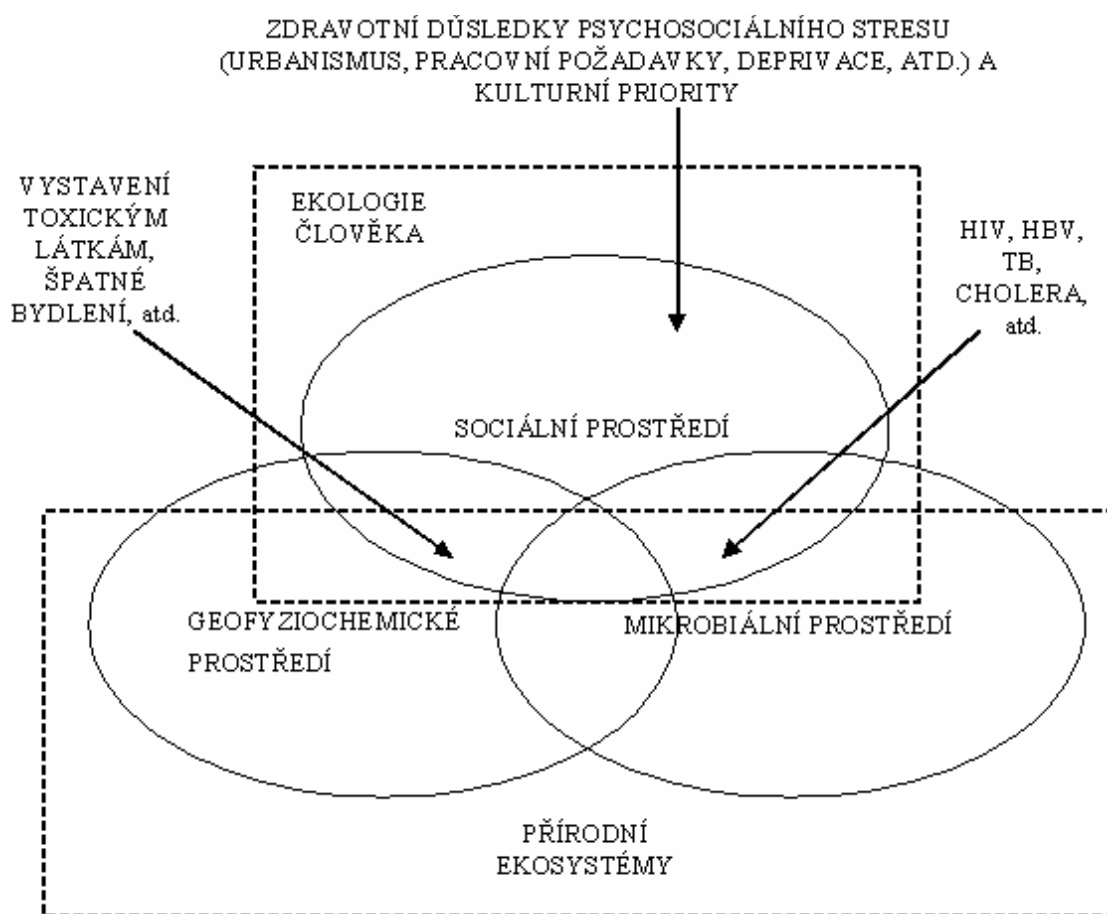
Zdravá veřejná politika projevuje zájem o zdraví ve všech politických oblastech a přijímá politickou odpovědnost za vlivy na zdraví. Hlavním cílem je vytvoření příznivého prostředí, které umožní lidem žít zdravě. Zajišťuje a usnadňuje lidem možnost uchovat si zdraví. Pro prosazování zdravé veřejné politiky je nutná spolupráce legislativy, změny v oblasti finančních opatření, organizačním uspořádání. Nezbytná je multiresortní spolupráce a zapojení veřejnosti [tamtéž]. To může být problematické, protože jednotliví aktéři přijímají opatření zdravé veřejné politiky neochotně, pokud to od nich vyžaduje omezení sebe. Veřejná politika má možnost pomocí norem, programů a adresných projektů ovlivnit hospodářskou oblast.

„Hodnotová základna efektivní a udržitelné podpory zdraví populace v dnešní Evropě musí být schopna zahrnout myšlení a poznatky o širších determinantách zdraví [...] a zároveň prosazovat chápání zdraví jako zdroje pro sociální a hospodářský rozvoj a také jako základního lidského práva [...]. Důkazy a zkušenosti z různých zemí Evropy a světa ukazují, že není-li rozpoznána komplexní povaha zdraví a jeho determinant, je obtížné zajistit dlouhodobou udržitelnost potřebných intervencí“ [Brown et al., 2004; 20].

4.2 VZTAH SÍDELNÍ KAŠE A ZDRAVÍ

V předchozí podkapitole jsme se seznámili s pojmem determinant zdraví v jeho komplexní podobě. V této kapitole se budeme zabývat vlivem nekoordinované suburbanizace na zdraví, proto je vhodné se alespoň schematicky s tím, jaké jsou složky prostředí, v němž člověk žije.

Obrázek 3: Hlavní složky prostředí

[Zdroj: McMichael, 2002]

Vztahy mezi zdravím, životním prostředím a urbanismem jsou poměrně komplexní. Ve vývoji moderního města je každá doba ovlivněna určitým modelem územního plánování. Od dob průmyslové revoluce, kdy se urbanismu ve vztahu ke zdraví začala (vzhledem k obrovskému přílivu obyvatel do měst a zásadnímu zhoršení životních podmínek)

FAKTORY VE HŘE

- Kvalita ovzduší
- Fyzická aktivita
- Doprava
- Voda
- Mentální zdraví
- Sociální kapitál
- Rizikové skupiny

věnovat pozornost, až po současnost, se problémy a způsoby řešení výrazně proměňovaly. [Urbanismus a zdraví, 2000, str. a2]

Územní plánování (či plánování města) a vědecká disciplína veřejné zdraví sdílejí společné cíle a perspektivy. Oba tyto přístupy si kladou za cíl zlepšit lidskou pohodu, zdůrazňují uspokojování potřeb a poskytování služeb, snaží se spravovat komplexní sociální systémy, zaměřují se na populaci jako celek. [Kochtitzky, C., 2006]. Vzájemná závislost a provázanost těchto dvou přístupů je zřejmá v mnoha oblastech.¹

Územní rozvoj sídel je výsledkem „konfrontace místní politiky s jevy, na které mají představitelé místní správy velmi malý vliv, jako je demografie, majetkové a populační pohyby, veřejné zdraví, střet politických zájmů, teoretické modely a kulturní identita města“ [Urbanismus a zdraví, 2000, str. a1]. Existují však také faktory, které jsou místní správou ovlivnitelné, a které mohou přispět ke zlepšení životních podmínek a zdraví občanů. [tamtéž]

Havránek [Havránek, J., 2000] uvádí, že k české tradici již od 30. let 20. století patřil zájem lékařů, věnujících se hygieně a sociálnímu lékařství, o aspekty bydlení. Jejich spolupráci vyžadovali významní čeští architekti. Jednalo se zejména o fyziologicky podmíněné potřeby obyvatel a nároky na městské prostředí. „Koncem padesátých let existovaly požadavky na hustotu obyvatel, odstupy budov, oslunění bytů, plochy zeleně, maximální docházkové vzdálenosti aj.“ [Havránek, J., 2000]

Moderní města jsou charakteristická průmyslovými aktivitami, dopravními systémy, produkcí velkého množství odpadů a také novými a nejasnými sociálními vztahy a interakcemi. Tento stav produkuje řadu environmentálních rizik pro zdraví obyvatel. Některá z těchto rizik mohou být zjevná, jiná se však mohou objevovat pozvolně a zatím mohou být skrytá. [McMichael, A.J., 2002]

¹ Jako příklad lze uvést vztah mezi fyzickou aktivitou na jedné straně a prostředím, kde lze tyto aktivity vykonávat. Rozvoj takových bezpečných a dostupných oblastí lze zajistit. K tomu je však nutná podpora a spolupráce obou disciplín. [Kochtitzky, C., 2006]

Přestože Havránek mluví o soudobém městě (a nikoli předměstí), jeho tvrzení je v kontextu suburbanizace relevantní. Suburbanizace totiž souvisí s rozvojem soudobých měst a nelze ji od těchto jádrových sídel ani v teoretické rovině oddělit. A co tedy Havránek říká o současných zdravotních rizicích ve vztahu k územnímu rozvoji? „*V soudobém městě nevystačíme se sledováním tradičních zdravotních rizik. Město, jak ho známe v Evropě, nelze posuzovat podle výskytu střevních nákaz. (...) Ve městech jsou (...) stále častěji monitorovány jako významné takové nemoci, jejichž vztah k degradujícím faktorům životního prostředí není bezprostřední.*“ [Havránek, J., 2000] Ocitáme se v situaci, kdy jsou v pořádku jednotlivé vlastnosti prostředí, ale celek vyhovující není. Město vyvíjí na obyvatele nepřiměřený tlak především v oblasti psychiky. Je proto třeba snižovat vedle „klasických“ škodlivin i vliv těchto psychických tlaků. I organizace města a úpravnost prostředí jsou významné faktory ovlivňující zdraví. [Havránek, J., 2000, Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Nyní se zaměříme na stěžejní bod výzkumu – vliv suburbanizace na zdraví. Rozebereme vliv jednotlivých zdravotních determinant, které souvisejí se zdravím a zároveň jsou součástí suburbanizace.

Na úvod je nutné připomenout, že urban sprawl představuje určitý způsob využití území a s tím související způsob, jak se lidé přepravují z místa na místo a také tento termín vyjadřuje určitý typický charakter místa. V rozvolňujících se metropolitních oblastech město expanduje do rozsáhlého okolí. Území bývá rozčleněno na jednotlivé zóny – rezidenční, komerční, administrativní, rekreační atd. Tyto zóny jsou od sebe oddělené a obvykle dostupné prostřednictvím automobilu. Urban sprawl se zároveň vyznačuje nedostatkem veřejných prostor, jako jsou městská centra dostupná pěšky či otevřená veřejná prostranství. Vzdálenosti mezi jednotlivými cíly jsou velké, což způsobuje, že chůze či jízda na kole nejsou vhodné způsoby dopravy a nízká hustota osídlení činí hromadnou dopravu neekonomickou. Z toho vyplývá značná závislost na automobilech.

Způsob používání půdy v souvislosti s dopravou v mnoha aspektech ovlivňuje lidskou aktivitu, pohodu (well-being) a zdraví. Významná závislost na automobilové dopravě ústí ve znečištění ovzduší, které úzce souvisí s dýchacími a kardiovaskulárními onemocněními. Více času stráveného jízdou také znamená méně pohybové aktivity, což přispívá k epidemii obezity a s obezitou souvisejícím onemocněním. Zvyšuje se také riziko dopravní nehody a s tím související zranění a úmrtí. Rozvolňující se města

ohrožují kvalitu vodních zdrojů a dostupnost zelených prostranství. Ohroženo může být i mentální zdraví a sociální kapitál. Způsob využití půdy (land use) a hustota osídlení jsou dva hlavní faktory, které ovlivňují urban sprawl a problémy s ním související. [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Pokud by byla propojenost a blízkost jednotlivých destinací dostatečná (jak požaduje i urbanismus a jeho principy), vedlo by to k nižší závislosti na automobilové dopravě. Ostatní způsoby dopravy, včetně chůze, by se staly více atraktivní a konkurenceschopné ve srovnání s automobilovou dopravou. Navíc by se cestování autem snížilo i tím, že by destinace byly blíže k sobě, což by snížilo dobu potřebnou k jejich dosažení. Oblasti označované jako urban sprawl naopak k těmto principům vyžadují enormní množství cest vykonaných autem. [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Kvalita vzduchu

Obrázek 4: Sídlní kaše

Myšlenka této kapitoly je následující: Suburbanizace vede k nárůstu dopravy. Tento nárůst ústí v nárůst emisí v ovzduší, což degraduje kvalitu vzduchu. Zhoršená kvalita ovzduší pak ohrožuje zdraví.

Zdroj: NEWURBANISM.ORG, 2008

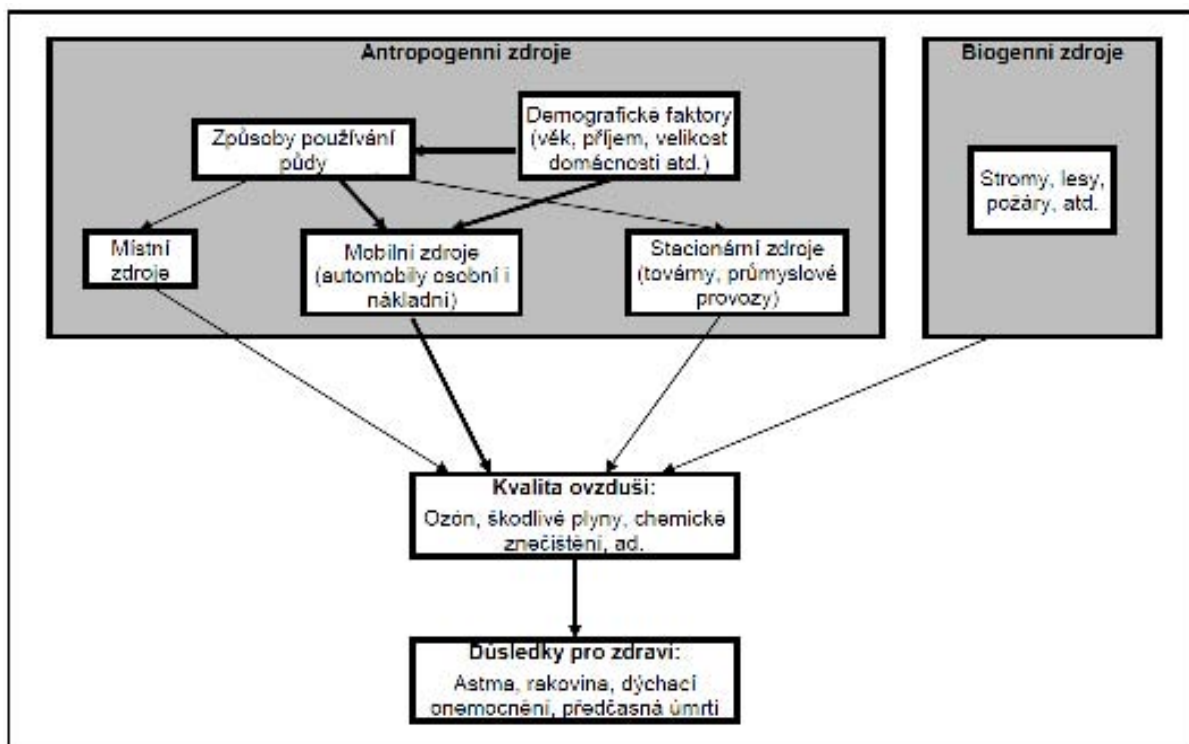
Následující schéma zobrazuje vlivy, které působí na kvalitu ovzduší, a tím i na lidské zdraví. V horní části schématu jsou zobrazeny dva zdroje znečištění, a to antropogenní (způsobené člověkem) a biogenní (přírozené/přírodní). Antropogenní emise pocházejí z automobilů, stacionárních zdrojů a místních zdrojů. Mobilními zdroji rozumíme například automobily, včetně nákladních, ale i prostředky, které neslouží k silniční dopravě, jako jsou stavební stroje, letadla ad. Stacionárními zdroji jsou myšleny například elektrárny či továrny.

Způsob využívání půdy a územní plánování ovlivňuje všechny tyto emisní zdroje, jejich umístění, množství, způsob, jak jsou jim lidé vystaveni apod. Tyto zdroje ovlivňují kvalitu vzduchu v městských oblastech.

Kvalita vzduchu je však, jak napovídá schéma, ovlivněna i charakteristikami dané komunity, jako je věk obyvatel či jejich příjmy. Frumkin to vysvětluje následujícím příkladem: I když budou všechny ostatní faktory stejné, kupříkladu vyšší příjmy obvykle predikují více vlastnění automobilů a jejich používání. To přímo zvyšuje emise z mobilních zdrojů.

Kvalita vzduchu má přímý vliv na zdraví, přispívá k vyšší úmrtnosti (vysoký obsah škodlivých látek v ovzduší může vést k předčasným úmrtím), respiračním onemocněním (projevuje se přímými projevy, jako je kašel, nárůstem počtu astmatiků, ale i zvýšenou spotřebou léčiv, absencí ve škole a zaměstnání), rakovině (některé škodliviny jsou považovány za karcinogeny). Je dokonce možné, že znečištění vzduchu může hrát roli v předčasném narození či nízké porodní váze u dětí ad. [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Obrázek 5: Konceptuální model propojující sprawl, dopravu, znečištění ovzduší a zdraví

Zdroj: Frumkin, Frank, Jackson, 2004.

Fyzická aktivita, sídelní kaše a zdraví

Za posledních několik generací se výrazně změnilo fyzické prostředí sídel, a s tím došlo i k zásadním změnám fyzické aktivity lidí. Došlo k posunu od fyzické práce k sedavému zaměstnání a v postindustriální ekonomice je typické zaměstnání vykonáváno od stolu s počítačem. Fyzicky náročná není ani přeprava mezi jednotlivými místy – používání dopravních prostředků, výtahů, eskalátorů a dalších zařízení ústí v menší potřebu chůze nebo aktivního pohybu, například cyklistiky. Mnohem méně je fyzicky náročná i práce v domácnosti, kde je těžká manuální a fyzická práce postupně nahrazena pračkami, sušičkami, myčkami, vysavači ad.

Tento sedavý způsob života se však stává významnou výzvou pro zdraví obyvatel a následně i pro obor veřejné zdraví. Je totiž jednou z příčin řady závažných onemocnění, jako je obezita, zvyšuje riziko kardiovaskulárních onemocnění, mozkové mrtvice ad., zatímco fyzická aktivita má řadu přínosů pro zdraví a délku života. Jedním z nejzávažnějších důsledků nedostatku pohybu je obezita. Ta zvyšuje riziko takových onemocnění, jako je vysoký krevní tlak, vysoká hladina cholesterolu, astma, ischemická choroba srdeční, diabetes 2. typu či deprese.

Předmětem této kapitoly je vliv zastavěného území (a tedy i sídelní kaše) na pohybovou aktivitu lidí. Prostředí ovlivňuje jak rekreační, tak běžné pohybové aktivity. Rekreační aktivity jsou podpořeny například blízkostí parků, ale i veřejnými prostory určenými přímo pro sport. Z hlediska běžné denní aktivity, jako je cesta do zaměstnání, návštěva obchodů, kulturních zařízení a dalších, má významný vliv jejich docházková vzdálenost a možnost pohybu v bezpečném a atraktivním prostředí pěšky či na jízdním kole. Jak ukázaly výzkumy sídelní kaše v USA, s jejím nárůstem stoupá i vysoký krevní tlak, tělesná váha a riziko vzniku obezity u obyvatel [více viz Frumkin, Frank, Jackson, 2004].

Lze identifikovat tři dimenze zastavěného území ve vztahu k pohybovým aktivitám. Jsou jimi vzorce využívání území (land use patterns), charakter plánování a dopravní systémy. Vzorce využívání území chápeme jako uspořádání širší oblasti, ovlivňují fyzickou aktivitu napříč celou oblastí. Suburbanizace se vyznačuje tím, že jednotlivé zóny jsou od sebe navzájem oddělené rezidenční zóny jsou charakteristické pouze funkcí bydlení, komerční zóny jsou určeny pro obchod ad. Vzdálenosti mezi jednotlivými funkcemi však ve většině případů nepřejí chodcům ani cyklistům (o bezpečnosti pohybu po komunikacích nemluvě). Aby byli lidé motivováni k aktivnímu

pohybu, je vhodné, aby byli jednotlivé cíle jejich cest v pěší vzdálenosti a vzájemně „promíchané“ (land use mix). [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Charakter plánování ovlivňuje charakter menšího prostoru. Jedná se například o architektonické řešení budov, stav a umístění chodníků, parky, sportovní areály a další místní charakteristiky. Z hlediska atraktivity chůze a jízdy na kole se nejdůležitější jeví faktor bezpečnosti, atraktivity prostředí a blízkost cílů.

Dopravní systémy propojují jednotlivé části sídla a určují, jak bude snadné a výhodné přepravovat se pěšky, na kole, veřejnou dopravou, nebo autem [Frumkin, Frank, Jackson, 2004].

Vedle současných trendů v životním stylu, jako je změna stravování, vysedávání u televize a počítače apod. se urban sprawl může stát jednou z hlavních příčin fyzické neaktivity, obezity a všech souvisejících důsledků, které známe. Proto je v době, kdy ve vyspělých zemích civilizační choroby postihují značné množství obyvatel, nutné se touto výzvou zabývat. A to pokud možno co nejdříve, než se důsledky sídelní kaše projeví ve větším měřítku. Česká republika má tu výhodu, že se může poučit ze zkušeností vyspělých zemí a zabránit tak dlouhodobým důsledkům na zdraví obyvatel.

Zdravotní důsledky dopravy

Automobily jsou běžnou součástí života v suburbanizovaných oblastech. A to i přesto, že přeprava automobilem je poměrně nebezpečná, nebezpečnější než doprava autobusem, vlakem či letadlem. Rozvojem v oblasti automobilismu lze zvýšit bezpečnost účastníků silničního provozu (bezpečnostní pásy, autosedačky, dopravní značení, kampaně ad.), i přesto je tento způsob dopravy velice rizikový. Jak již bylo zmíněno, sídelní kaše je spojena s dopravou osobními automobily, což vede k většímu vystavení nebezpečí dopravní nehody. U lidí, kteří tráví dlouhou dobu za volantem, se navíc úměrně této době zvyšuje také únava, která může být příčinou nepozornosti a tedy i dopravní nehody. Otázkou související s nebezpečím intenzivní dopravy je také kvalita pozemních komunikací v suburbii.

Velkým problémem se mohou stát úmrtí chodců zapříčiněná tím, že v suburbii často nebývají chodníky a pohyb chodců tak není bezpečný. Důležitou roli v tomto riziku hraje zejména intenzita dopravy a stezky pro chodce a cyklisty. V „sídelní kaši“ jsou pozemní komunikace přizpůsobeny tomu, že většina dopravy je automobilová a na alternativní způsoby dopravy a vhodné stezky se zapomíná. Existují různá řešení, jak

modifikovat prostředí tak, aby bylo přátelštější k chodcům, například oddělením chodců od aut (fyzicky např. chodníky, zábradlími, ale i v čase, např. světelnou signalizací, snížením povolené rychlosti, zviditelněním chodců (př. lepší osvětlení) apod.

Obecně lze vycházet z myšlenky, že sídla s hustším osídlením vyžadují od svých obyvatel cesty na kratší vzdálenosti a větší podíl cest lze vykonat pěšky nebo veřejnou dopravou, než jak je tomu v suburbanizovaných oblastech s řídkou, rozvolněnou zástavbou. Snížením potřeby využívat osobní automobily pomocí vhodných opatření je možné snížit riziko dopravních nehod s následkem zranění či dokonce úmrtí.² [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Dostatek a kvalita vody

Pitná voda je jedním ze základních předpokladů zdraví a života. Stejně jako většina povrchu Země je i většina lidského organismu tvořena vodou. Vznik a rozvoj civilizací a kultury byl v historii lidstva vždy provázán na přítomnost vodních zdrojů. Ochrana vody je i v dnešní době stěžejním předpokladem pro další rozvoj a budoucnost společnosti.

Aby voda vyhovovala podmínkám lidského zdraví, musí být čistá a v dostatečném množství. Čistotou vody rozumíme absenci mikrobiální (Voda může být znečištěna řadou bakterií, které způsobují závažná onemocnění a v krajním případě mohou vést k úmrtí) a chemické kontaminace (únik chemikálií z továren, unikání chemických látek z automobilů, chemická hnojiva používaná v zemědělství apod.).

Vzhledem k tomu, že pouze 3% světových vodních zásob tvoří pitná voda, z čehož 2/3 jsou ledovce, je nutné se zabývat dostatkem pitné vody. Pro lepší pochopení, proč je suburbanizace (a využívání půdy obecně) důležitá ve vztahu k vodě, je nutné následující vysvětlení. Dešťová voda prosakuje do země, do podzemních vod, případně se stane součástí povrchových vod, jako jsou řeky či jezera. Přirozená obměna podzemních vod je klíčová pro ty, kdo jsou na této vodě závislí. Je proto nezbytné, aby byla zachována kvalita této vody. Pokud je narušena přirozená rovnováha stavu jak podzemních, tak povrchových vod, může dojít k takovým důsledkům, jako jsou povodně, nebo naopak sucha. Způsoby využití půdy ovlivňují hydrologický cyklus. Velice pozitivní efekt mají například lesy, které umožňují vstřebávání vody a zachytí

² Snížením automobilové dopravy by došlo i k dalším pozitivním zdravotním efektům, jako je zvýšení fyzické aktivity, zlepšení kvality vzduchu.

velké množství srážkových vod. Zároveň poskytují určitý filtrační efekt zachycením nečistot, čímž zabraňují znečištění podzemních vod. Naopak takové povrchy jako je asfalt používaný na silnicích a chodnicích zabraňují absorpci vody a způsobují její odtok. I přesto, že v suburbanizovaných oblastech může být plocha, na které jsou tyto typy povrchů, v menším poměru oproti ostatním typům povrchů než ve městě s hustou zástavbou, v případě, že suburbanizace má podobu urban sprawl a zasahuje rozsáhlé oblasti, zasahuje velké množství půdy. To je způsobeno sítí silnic, parkovacích ploch ad. Navíc „zelené plochy“, jako jsou například trávníky, jsou charakteristické tím, že i z nich velká část vody odteče (půda bývá velice kompaktní), aniž by se vsákla do podzemních vod. Snížená absorpce vody do podzemních vod má zároveň důsledky pro povrchové vodní zdroje. Vysoký průtok v deštivých dnech může vést k podemílání a erozi říčních břehů atd.

Urban sprawl a s ním související odtok dešťových vod do povrchových vodních zdrojů přispívá například k mikrobiálnímu znečištění vod. Částičky půdy mohou obsahovat nebezpečné bakterie. Velice důležité je však zaměřit se na to riziko, že v suburbanizovaných oblastech domácnosti často závisejí na soukromých studnách, které nemusejí splňovat hygienické požadavky, jaké jsou kladeny na vodu z veřejných vodovodů. Významným problémem, který vede k dalšímu znečišťování podzemních vod je také absence čističek odpadních vod.

Dále sídelní kaše může přispět k chemickému znečištění vodních cest. Na silnicích a parkovacích plochách se hromadí různé chemické látky (např. unikající motorový olej, nemrznoucí směs do ostřikovačů apod.), které jsou společně s dešťovou vodou spláchnuty do povrchových vod.

Ochrana vodních zdrojů je velice důležitá nejen pro přírodu, ale i pro zdraví lidí a udržitelnost rozvoje naší civilizace. Proto je nutné zabývat se tím, jaká rizika představuje využití půdy pro čistotu a množství čisté, pitné vody. [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Mentální zdraví

Jedním z hlavních motivů, proč přesídlit do zázemí měst, bývá pocit větší blízkosti přírody, idea venkovského života v komunitě a útěk z přelidněných měst. Obyvatelé suburbií mohou být motivováni únikem z městského prostředí, které může

určitým způsobem působit stres. Tyto motivy jsou velice silné a do jisté míry se očekávání mohou naplnit.

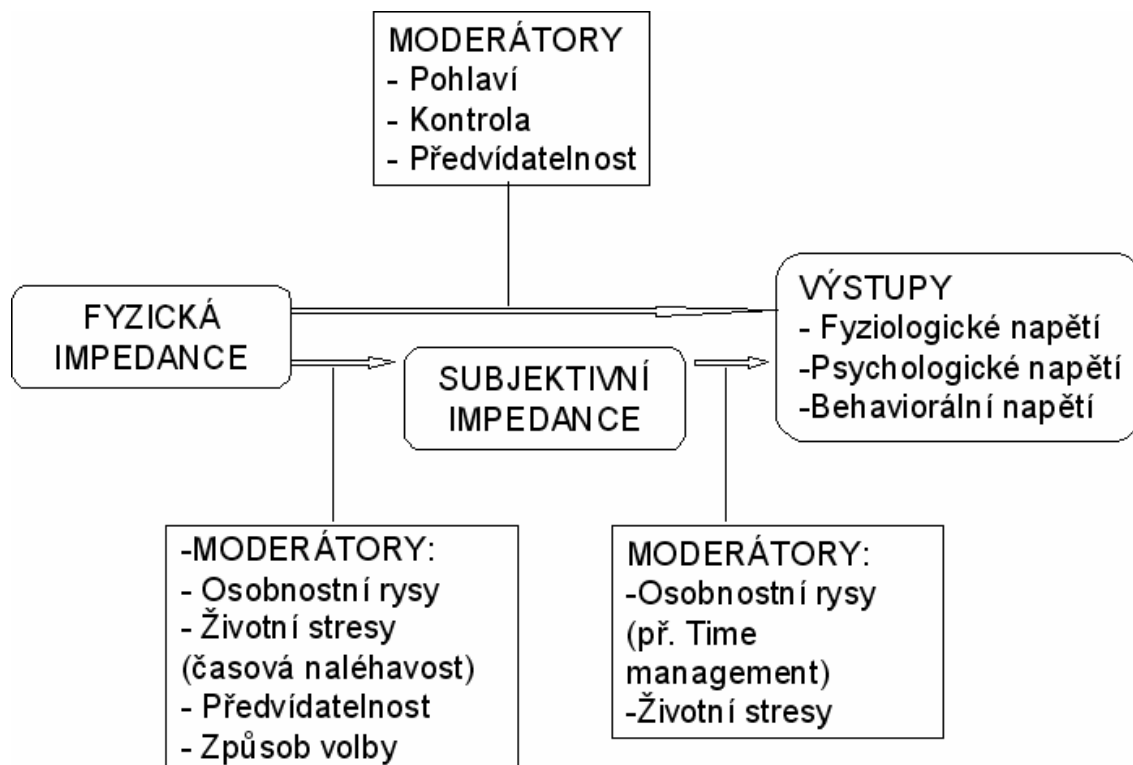
Avšak nekoordinovaný urban sprawl může vést k opačným extrémům, sociální izolaci jedinců a k duševnímu tlaku na ně. Frumkin a kol. uvádějí, že *„útěk do příměstského domova může nabídnout více mužům než ženám, protože ženy stále nesou značný podíl zodpovědnosti za domácnost“* [Frumkin, Frank, Jackson, 2004, str. 139]. Ženy vedle obvyklých domácích prací navíc často zastávají funkci „řidiče“ svých dětí. V suburbii je nedostatečná nabídka služeb pro děti a vše je od sebe velmi daleko. Proto ženy vedle dojíždění za prací do města ještě vozí děti do škol a na zájmové kroužky. Tráví tak velké množství času za volantem, což může způsobovat stres.

Jak víme, lidé se do příměstských oblastí stěhují často s očekáváním blízkosti přírody. Pokud jsou však rozsáhlé oblasti zastavěné suburbánním bydlením, volná krajina a neporušená příroda se stávají hůře dostupné. Navíc je nutné počítat s tím, že krajina je narušená sítí silnic a vedle zástavby rodinných domů jsou zde i komerční haly (skladovací prostory, hypermarkety ad.). Takto narušené prostředí má nemá očekávané důsledky na lidskou psychiku.

Jak již bylo zmíněno, stěžejním dopravním prostředkem v suburbanizovaných oblastech je doprava automobily. Řízení auta je však významným stresorem a lze očekávat, že se projeví na duševním zdraví. Studie ukázaly, že během řízení dochází ke vzniku „fyziologického vzrušení“ (physiological arousal) – kombinace zvýšeného srdečního rytmu, změny ve frekvenci srdeční činnosti, nárůstu úrovně stresových hormonů (kortisol a katecholamin), pocitu neklidu, rozrušení a podobných pocitů. To, že řízení způsobuje stres, dokazuje řada studií, na něž Frumkin a kol. odkazují. [Frumkin, Frank, Jackson, 2004] Značnou roli pochopitelně hrají i osobnostní rysy řidiče, životní situace, zdravotní stav, dopravní situace ad.

Pokud budeme chápat řízení automobilu jako činnost způsobující stres, jistě je nasnadě, že každodenní dojíždění do zaměstnání, často v dopravní špičce, se může stát významným dlouhodobým zdrojem stresu. Souvisejí s tím i obavy z pozdních příjezdů do práce a nervozita řidičů z cestování, které je spojeno s nepředvídatelnou dopravní situací. Přetrvávající nervozita a stres se mohou projevit negativně také na rodinném a pracovním životě dojíždějících, protože dojíždění působí vyčerpání a napětí.

Obrázek 6: Model stresu souvisejícího s dojížděním. (Impedance odkazuje na překážky a obtíže během dojíždění, které způsobují stres. Stres zároveň způsobuje další napětí.)

Zdroj: [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Stres může mít důsledky nejen pro duševní zdraví a pohodu jedinců, ale i pro jejich zdraví fyzické. Životní stres může být jednou z významných příčin dopravních nehod. Projevuje se například vyšší rychlostí jízdy a určitou „neukázněností“ řidičů, sníženou pozorností věnovanou řízení a pomalejšími reakcemi, ale i zvýšenou agresivitou jízdy. Byly také zjištěny další různé zdravotní důsledky související s řízením a dojížděním: kardiovaskulární onemocnění, bolesti zad (dlouhé sezení v poloze, která není ergonomicky správná, vystavení celého organismu chvění za jízdy) apod.

Frumkin a kol. poukazují na možný vztah mezi rozvojem urban sprawl a nárůstem počtu lidí trpících depresí. Vysvětlují tuto myšlenku několika příčinami. Uvádějí například omezené možnosti fyzické aktivity, nižším možnostem sociálních kontaktů a vzniku sociální izolovanosti. Pravidelný pohyb na příměstských silnicích také dle jejich názoru není prospěšný pro psychický stav.

Čím rozsáhlejší jsou oblasti zasažené sídelní kaší, tím větší počet lidí může být zasažen výše uváděnými zdravotními důsledky. [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Sociální kapitál, urban sprawl a zdraví

Tato práce chápe zdraví tak, jak jej vymezuje Světová zdravotnická organizace, tedy i jako stav plné sociální pohody. Tím je odůvodněno to, že součástí této kapitoly je téma sociálního kapitálu.

Sociologický slovník definuje sociální kapitál jako „*souhrn soc. kontaktů, kterých může jedinec využít ke svému prospěchu hmotnému nebo nehmotnému (...)*“. Je to „*soubor neformálních hodnot a norem sdílených členy skupiny, které umožňují jejich spolupráci. V období velkých změn (...) tento kapitál chybí a vytváří se, když přelomová období končí.*“ Sociální kapitál „*umožňuje existenci občanské společnosti*“ [Jandourek, J., 2001].

Jaký je vztah sociálního kapitálu ke zdraví? Dlouhodobé studie došly k závěru, že se silnými sociálními vazbami se dožívají vyššího věku (Příloha 1: Úmrtnost v USA jako funkce sociálního kapitálu). Naopak u lidí s omezenými sociálními kontakty je úmrtí často spojeno s kardiovaskulárními nemocemi, mrtvicí, zraněními a sebevraždami. Sociální kapitál má i mnohé další zdravotní benefity. Podle studií, na něž odkazují Frumkin a kol., lidé, kteří nemají úzké vazby a podporu ze strany rodiny a přátel, a také ti, kteří žijí sami, jsou s větší pravděpodobností vystaveni srdečním a oběhovým chorobám, které jsou i příčinou smrti. Vazby mezi kardiovaskulárním zdravím a sociálními sítěmi jeví silněji u mužů než u žen. Sociální vazby mají dobrý vliv i na mentální zdraví, např. osamělost může být jednou z příčin deprese. [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Sociální kapitál je téma, které je vztahu k suburbanizaci často zmiňované. Ta je totiž spojována se sociální izolací a možnými konflikty mezi obyvateli suburbii. Navíc vzhledem k nedostatečnému rozvoji veřejných míst jsou i tak omezené možnosti setkávání residentů ještě více limitovány. Lidé trávící hodně času dojížděním mají méně energie a zájmu o zapojování do komunitních aktivit. Sprawl může redukovat sociální kapitál omezením příležitostí ke setkávání v rámci spontánních interakcí. Čistě residenční suburbia nemají takovou občanskou vybavenost, jako jsou obchody, kavárny, kadeřnictví apod., kde se lidé tradičně setkávali. Automobilová doprava skýtá méně příležitostí k setkání, než chůze. Sprawl je charakteristický decentralizací, nízkou

hustotu a upřednostňováním soukromého nad veřejným. Namísto parků jsou k odpočinku určeny soukromé zahrady atd. Takovýto důraz na vše soukromé není příznivý pro veřejné iniciativy. Sprawl je také typický tím, že segreguje obyvatele do poměrně homogenních sociálních skupin (podle věku, životní situace, příjmů atd.). V zemích, kde lze sprawl pozorovat dlouhodobě, dochází v pravidelných cca dvacetiletých cyklech k obměně obyvatel na základě věku, kdy se obyvatelé stěhují do sídel vhodnějších svým potřebám. Tento pravidelný cyklus také sociálnímu kapitálu nepřeje.

Na základě výzkumů, které Frumkin a kol. zmiňují, vhodně provázané využití území může podpořit rozvoj komunity. Sousedství kombinující bytové domy, obchody, parky, rekreační zařízení, školy ad. může pomoci budovat pocit komunity. Jako nejvýznamnější faktory se jeví možnost využívání chůze, existence veřejných prostor a vhodný mix ve využívání prostoru. [Frumkin, Frank, Jackson, 2004]

Souvislosti se zdravím specifických populačních skupin

Mnoho zdravotních efektů sídelní kaše je distribuováno nerovnoměrně mezi určité specifické populační skupiny. Již byly zmíněny ženy, které jsou více vystaveny intenzivnímu působení cestování automobilem, proto tato skupina není více rozváděna.

Důležité je zaměřit se na rizika, kterým jsou vystaveny děti. Jedním z nich je znečištění ovzduší. U nich existuje vysoké riziko, že pokud budou dýchat znečištěný vzduch, dojde ke vzniku astmatu či jiných dýchacích onemocnění, ať už krátkodobého nebo dlouhodobého charakteru. Sídelní kaše souvisí i s pohybovou aktivitou dětí. Ta je pro děti velice důležitá, ale v místě, kde není bezpečné se pohybovat pěšky či na kole po pozemních komunikacích, a kde jsou obtížně dostupná sportovní zařízení, jsou možnosti aktivního pohybu velice omezené. Není cílem této práce popisovat důsledky nedostatečného pohybu, ale prokazatelná epidemie obezity mezi dětmi je jasným důkazem, že pohyb důležitý je. Vhodná veřejná prostranství a zajímavé, atraktivní okolí podpoří i dětský psychický rozvoj, poznávání, schopnost orientace ad. Pro rozvoj sociálního kapitálu dětí je vhodné prostředí, ve kterém se setkávají různé sociální skupiny, což je požadavek, který sídelní kaše také nesplňuje.

Nejen děti, ale i starší lidé jsou ohroženou skupinou, na kterou sídelní kaše nerovnoměrně klade své důsledky. Stejně jako ostatní obyvatelé suburbíí jsou závislí na automobilové dopravě. Ta v případě vysokého věku a nemoci však není vyhovující.

Vzájemná vzdálenost jednotlivých prvků občanské vybavenosti, jako jsou obchody či zdravotnická zařízení, může značně snížit kvalitu života této skupiny. Na psychice starších lidí se mnohem výrazněji projevuje sociální izolace, což je způsobeno vyšší potřebou užších sociálních vazeb ve vyšším věku.

Zdravotně postižení jsou další skupinou, o které je nutné se zmínit. Veřejná prostranství, která jsou nevhodná pro chodce, nejsou vhodná ani pro lidi s tělesným postižením. Cesty nejsou bezbariérové, nevyhovují potřebám nevidomých ani dalším specifickým potřebám této skupiny.

Pro všechny tyto skupiny představuje nekoncepční suburbanizace proces, který vede ke snížení kvality života. Proto je nezbytné nastolit takový vývoj, který by negativní vlivy odvrátil a zamezil jejich šíření.

4.3 MĚSTA A JEJICH ROZVOJ – související koncepty a disciplíny

Rozvojem měst a sídel obecně se zabývá řada vědních disciplín.³ Významné z hlediska této studie je zejména urbanismus, a také sociologie měst. Tyto disciplíny pracují s termíny urbanizace, suburbanizace, „urban sprawl“, které je nezbytné si upřesnit.

Urbanizace

Urbanizací rozumíme proces poměšťování. Z neměstského prostředí se při něm stává městské. Vyznačuje se například rozšiřováním městské zástavby, stěhováním obyvatelstva do měst či přebíráním městského způsobu života. Urbanizaci lze v užším slova smyslu chápat jako koncentraci obyvatel a jejich aktivit do měst. [Suburbanizace.cz, 2008]

Suburbanizace

Suburbanizaci lze chápat jako součást procesu urbanizace. Jedná se o extenzivní fázi tohoto procesu a dochází při ní k převážně nevratným změnám v prostorovém uspořádání obyvatelstva a sídel [Sýkora, 2002a]. Proměňuje se příměstská zóna i samotné město, které se rozpíná do okolní příměstské a venkovské krajiny. Dochází ke změně v organizaci prostoru, mění se funkční využití ploch celého území [Ouředníček, 2002]. Rezidenční, komerční a další funkce jádrového města se stěhují do jeho zázemí, stěhují se obyvatelé i jejich aktivity [Suburbanizace.cz, 2008] .

Příčiny suburbanizace

V historii města rostla zejména z důvodu rostoucí městské populace. V současnosti, kdy je populační tlak minimální, řada faktorů i nadále podporuje tento růst. Důvodem mohou být zejména příčiny související se životním stylem. [EEA, 2006: 6-7]

Globální socio-ekonomické síly interagují s více prostorovými omezeními a omezeními souvisejícími s životním prostředím a vytvářejí tak „urban sprawl“ šířící se napříč všemi evropskými zeměmi. „Sprawl“ je reakcí na zlepšující se dopravní spojení a

³ S těmito pojmy se lze setkat nejen v sociologii měst, ale i v jiných vědních disciplínách (například sociální geografie, sociální ekologie, regionalistika apod.). To je způsobeno tím, že suburbanizace je poměrně komplexní proces, který se svými důsledky dotýká mnoha oblastí života společnosti.

zvyšující se osobní mobilitu. Ty umožňují žít ve stále větší vzdálenosti od městských center při zachování výhod života v městské lokalitě. [EEA, 2006, str. 6-7]

Vliv mají mikro i makro socio-ekonomické trendy jako jsou způsoby dopravy, cena půdy, demografické trendy, kulturní tradice a omezení a v neposlední řadě také využívání územního plánování na úrovni lokální a regionální politiky. Ukazuje se, že kde převažuje decentralizovaný, nedostatečně plánovaný rozvoj, objevuje se „urban sprawl“. Naopak tam, kde je růst městské periferie koordinovaný silnou urbánní politikou, je zajištěna kompaktnější forma urbánního rozvoje. [EEA, 2006, str. 7] Proces suburbanizace je tedy důsledkem působení komplexu ekonomických, sociálních a politických faktorů, jejichž význam a vliv se vzájemně podporují. [CENIA, 2007]

V českém prostředí se příčinami suburbanizace zabývá řada studií. [CENIA, 2007, Ouředníček, Posová, 2006; Ouředníček, Temelová, 2008; Cílek, Baše, 2005; ad.] Například CENIA tyto příčiny dělí na ekonomické, politické a sociální. Pod hlavními ekonomickými faktory rozumí relativně trvalý růst bohatství společnosti, značný rozdíl cen bytů ve městě a za jeho hranicemi a také dostupnost bankovních produktů podporujících individuální výstavbu. Přestože tyto faktory nedělí na makro a mikroekonomické, potvrzuje příčiny uváděné European Environment Agency. [CENIA, 2007]

Politické faktory podle CENIA jsou preference vlastnického bydlení (prostřednictvím stavebního spoření podporovaného státem a podporou úrokových dotací k hypotečním úvěrům bank), růst tržního nájemného a uvolnění množství půdy pro obchodování prostřednictvím restitucí. [CENIA, 2007] Koucký vidí jako jednu z příčin suburbanizace také to, že se „bojíme“ stavět ve městech. Jako důvody uvádí, že stavět za městem, na zelené louce, je levnější a podmínky pro výstavbu tam nejsou tak přísné (například ochrana památek, vytváření památkových zón a rezervací).

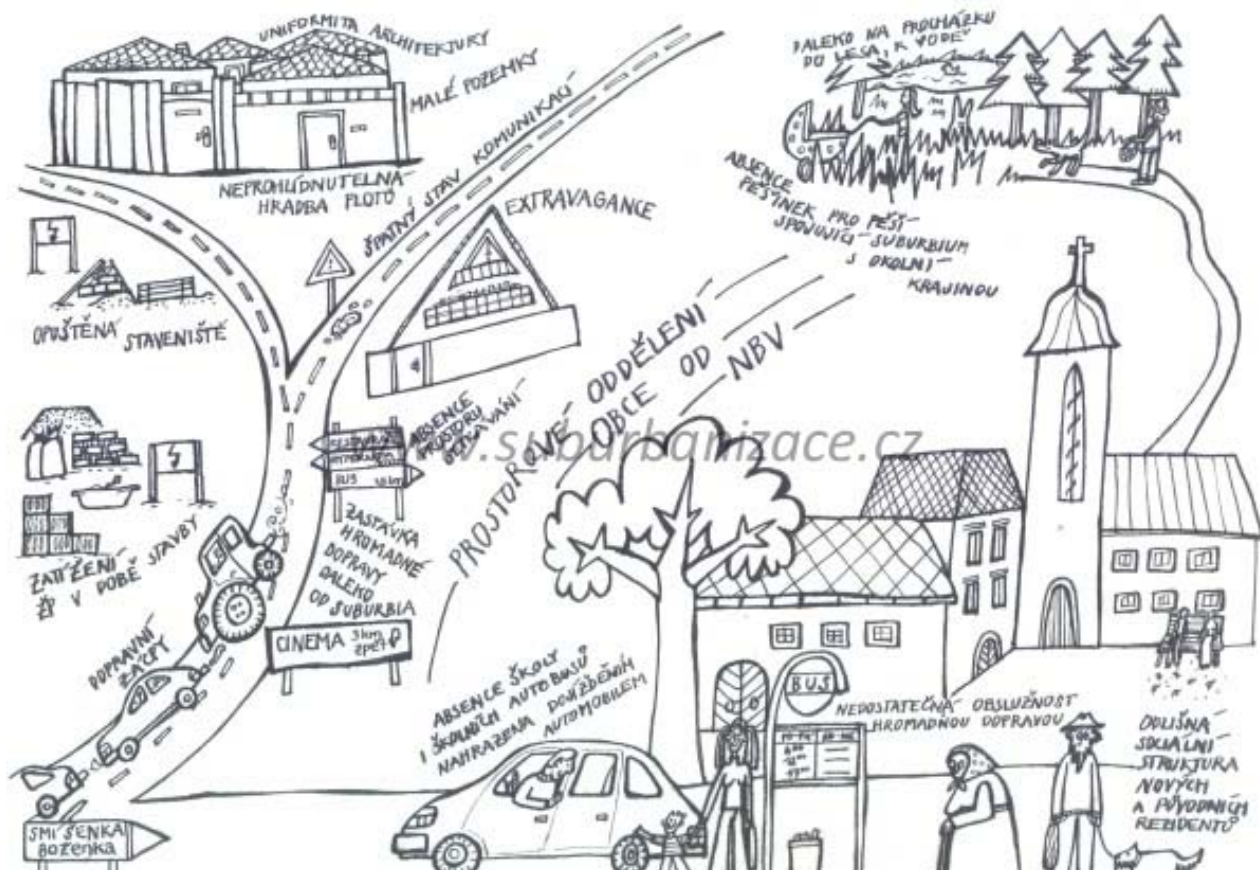
Další faktory jsou sociální. Příkladem může být touha lidí po kvalitnějším bydlení (rodinném domku se zahradou) a růst podílu středních vrstev (obvykle obyvatelé v produktivním věku s vyššími příjmy), které si mohou dovolit tuto formu bydlení mimo město.

Další důvody mohou být „ekologické“, tedy představa o životě v prostředí, které je blíž přírodě, nezatížené hlukem a smogem, s nižší hustotou zalidnění, bezpečnostní, například obava z vyšší kriminality ve městech, či zdravotní (touha po životě ve zdravějším prostředí, blíž k přírodě, s nižší mírou stresu). [CENIA, 2007]

Nelze opomenout ani ekonomické příčiny, které souvisejí se soukromými zájmy. Příkladem mohou být zájmy stavebních společností, realitních kanceláří a developerských firem, které spočívají v rychlém nabytí maximálního možného zisku bez ohledu na společenské následky [Ouředníček, Posová, 2006].

Důsledky suburbanizace

Obrázek 7: Důsledky suburbanizace

[Zdroj: Suburbanizace.cz, 2008]

Výrazná prostorová koncentrace některých funkcí (např. nakupování, zaměstnání, studium, kultura apod. ve městech a rekreace mimo město) vyvolává nepřetržité dopravní toky. Prudce narůstá jak cestování mezi příměstskými lokalitami a centrem města, ale i jednotlivými suburbánními lokalitami (rezidenční a komerční zóny). Je známo, že automobilová doprava negativně ovlivňuje kvalitu životního prostředí (hluk, znečištění ovzduší, zácpy) [Hnilička, 2005; Sýkora, 2002]. Oblasti s nízkou hustotou osídlení však není možné efektivně obsloužit veřejnou hromadnou dopravou. [více viz Hnilička, 2005].

Vedle naznačených ekologických důsledků má suburbanizace významné důsledky sociální. Vzhledem k tomu, že se do příměstských lokalit stěhují zejména lidé vyšší střední třídy, může dojít k segregaci mezi těmito obyvateli a obyvateli centrálních měst. Dalším závažným společenským důsledkem je posilování individualizace a s tím spojená ztráta sociální soudržnosti, oslabování sociálního kapitálu i občanské společnosti. Velký vliv na tento trend má i již zmíněná narůstající automobilová doprava. Vzhledem k oddělení jednotlivých funkcí sídel a jejich vzájemné vzdálenosti je třeba se neustále přepravovat auty. Tento způsob dopravy však znemožňuje navázání kontaktů mezi lidmi.

Jako nežádoucí ekonomický důsledek je chápán například úpadek vnitřních částí měst. Ten je způsoben stěhováním obytných i komerčních funkcí na okraj města a ve vnitřních městech tak zůstávají nevyužité pozemky a budovy. [Sýkora, 2002a]

Tento trend nadstandardního bydlení a jednoúčelového využívání krajiny je nesystémovým řešením, které klade tlak na zemědělskou půdu, postrádá vybavení infrastrukturou, vede ke zvýšené spotřebě pohonných hmot, produkci zplodin z automobilů a k celkové energetické náročnosti. Tyto důsledky posiluje nejen rezidenční suburbanizace, ale i komerční.

Obrázek 8: Obec Světlava. Suburbánní výstavba, 2.8.2007

Zdroj: foto Vendula Majerová

Urban sprawl

„Urban sprawl“ je synonymem pro neplánovaný postupný rozvoj měst do jejich zázemí. Jedná se původně o fenomén typický pro USA, spojený s rapidním rozvojem měst a charakteristický nízkou hustotou zástavby. Na počátku tohoto jevu stálo rozšíření vlastnictví osobních automobilů a preference bydlení v samostatných rodinných domech se zahradou. Evropská města se tradičně vyznačovala větší kompaktností, která do jisté míry oproti americkým městům stále přetrvává. Přesto se od 50. let začala rozvolňovat a zatím tento trend nemá klesající tendenci. Nejrizikovější je v tuto chvíli situace v jižní, východní a střední Evropě. [EEA, 2006: 5]

Urbanizace a růst měst v Evropě v historii souvisela s rostoucí populací. Jev zvaný „urban sprawl“ však není vázán na populační růst. Rozvoj moderních měst řídí řada jiných faktorů. Jsou jimi například individuální preference týkající se bydlení, zvýšená mobilita, komerční investiční rozhodnutí a v neposlední řadě politická rozhodnutí na všech úrovních týkajících se využití půdy. [EEA, 2006]

Teorie urban sprawl se zabývá studiem „amorfních“ ploch s řídkou zástavbou a řídkou hustotou obyvatel, které nejsou ani městem, ani vesnicí. Taková sídla obvykle nemají základní občanskou vybavenost a jejich obyvatelé jsou z velké části nebo plně závislí na automobilové dopravě. Teorie vznikla v 50. letech v USA, v 70. letech začala být s rozvojem problému používána v některých státech západní Evropy. [Čílek, Baše, 2005]

Podle European Environment Agency (EEA) je „urban sprawl“ definován jako *„fyzický vzorec expanze rozsáhlých městských oblastí s nízkou hustotou, v tržních podmínkách, zejména do okolních zemědělských oblastí. Sprawl je hlavním směřováním městského růstu a implikuje nedostatky v územním plánování. Rozvoj je nerovnoměrný a rozptýlený, s tendencí k diskontinuitě. [...] Rozvolněná města [pozn. autorky: sprawling cities] jsou opakem kompaktních měst – je v nich mnoho prázdných, nevyužitých prostorů, které indikují nedostatky v rozvoji a zvýrazňují důsledky nekontrolovaného růstu.“* [EEA, 2006: 6]

Během let 1990 až 2000 nárůst městských oblastí a související infrastruktury v Evropě spotřeboval více než 8000 km², což představuje 0,25% zemědělských a lesních půd a přírodních oblastí. Takovýto nárůst městských oblastí může vést ke zdvojnásobení plochy, kterou města zabírají, během následujícího století. [EEA, 2006].

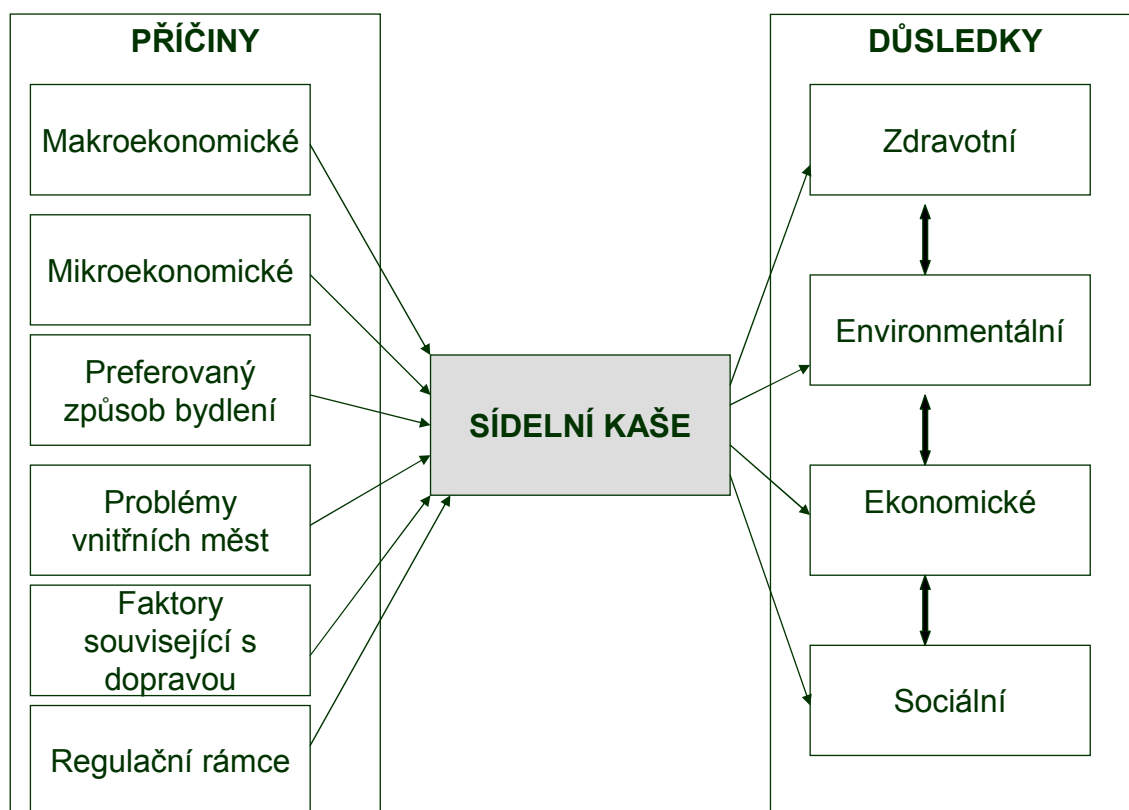
Obdobně vysvětluje pojem urban sprawl i portál Suburbanizace.cz. Podle něj se jedná o suburbánní rozvoj, který je nekoordinovaný a živelný a nerespektuje zásady správného nakládání s prostředím a krajinou. Je pro něj typický rozvoj „*izolovaných ostrůvků s rezidenční nebo komerční funkcí bez návaznosti na technickou, dopravní nebo sociální infrastrukturu* (...).“ Projevuje se závažnými dopady na prostředí metropolitních regionů, a to prostředí jak fyzické, tak i sociální. [Suburbanizace.cz,]

Důvody, proč je rozvolňování evropských měst natolik důležité, jsou jeho důsledky pro životní prostředí. Jedná se o ohrožení přírodního a vesnického prostředí, rostoucí emise skleníkových plynů způsobujících klimatické změny, rostoucí znečištění vzduchu a znečištění hlukem, které obvykle překračují schválené bezpečnostní limity. „Urban sprawl“ tedy produkuje mnoho nepříznivých dopadů, které mají přímý efekt na kvalitu života lidí žijících ve městských oblastech. [EEA, 2006, str. 5-6]

Proces nekoordinované a nekoncepční suburbanizace má celou řadu různorodých příčin. Ty lze rozdělit například podle zprávy European Environment Agency na následující faktory:

- **makroekonomické** (ekonomický růst, globalizace, evropská integrace)
- **mikroekonomické** (vzrůstající životní úroveň, cena půdy, dostupnost levné zemědělské půdy, konkurence mezi obcemi)
- **demografické faktory** (př. populační růst)
- **preference v bydlení** (větší prostor na osobu, obecné preference týkající se bydlení)
- **problémy vnitřních měst** (špatná kvalita ovzduší, hluk, malé byty, nebezpečné prostředí, sociální problémy, nedostatek otevřených zelených prostranství)
- **doprava** (vlastnictví osobních automobilů, dostupnost silnic, nízké ceny pohonných hmot, špatná hromadná doprava)
- **regulační rámce** (nedostatečné územní plánování, slabá podpora existujících plánů, nedostatek horizontální a vertikální koordinace a spolupráce) [EEA, 2006: 17]

Obrázek 9: Příčiny a důsledky urban sprawl

V českém prostředí se pro pojem urban sprawl používá například sídlení kaše. To vyjadřuje charakter zástavby tak, jak byl popsán výše. V této práci bude používán termín urban sprawl i jeho české synonymum sídlení kaše. Vyjadřují totiž stejnou, nekoncepční a nekoordinovanou, formu suburbanizace.

Urbanismus

Urbanismus je disciplína, která se zabývá osidlováním obyvatelstva ve městech a na venkově. Jeho předmětem „jsou sídliště všech velikostí a typů, stanovení podmínek jejich existence a budoucího vývoje, vzájemných vztahů a zabezpečení a provádění jejich plánovité úpravy.“ Jeho cílem „je vytváření a organisování sídelních forem, odpovídajících danému stupni civilisace a kultury a v rámci celkového vývoje zvládnutí veřejných a soukromých zájmů. Obecné zásady, jimiž se přitom řídí, jsou čerpány z vědeckých poznatků (...). Prostředkem urbanistické práce je plánování [Ottova encyklopedie obecných vědomostí, 2008].

Moderní urbanismus vychází z několika principů, které jsou stěžejní pro udržitelný rozvoj měst a kvalitní život v nich. Tyto principy jsou následující:

1. Pěší dostupnost (walkability) – Tento princip stanovuje, že většina věcí by měla být dosažitelná za 10 minut chůze od domova či práce. Ulice mají být navrhovány tak, aby vyhovovaly chodcům.
2. Propojenost (connectivity) – Vzájemně propojená síť ulic rozptyluje dopravu a usnadňuje chůzi. Součástí je hierarchie úzkých ulic, bulvárů a alejí. Vysoká kvalita pěší sítě a veřejných prostranství činí z chůze příjemnou aktivitu.
3. Různorodost – směs obchodů, kanceláří, bytů, ale i různorodost lidí (věk, příjmy, kultura, rasa)
4. Směs výstavby – množství typů, velikostí a cenových kategorií v sousedství
5. Kvalitní architektura a městský design – důraz na krásu, estetiku, komfort, „ducha“ místa. Zvláštní umístění občanského vybavení uvnitř komunity. Příjemné okolní prostředí.
6. Tradiční sousedská struktura – odlišitelné centrum a okraj sídla, veřejný prostor v centru, ad.
7. Zvýšená hustota – množství budov, sídel, obchodů a služeb ve vzájemné blízkosti a pěší dosažitelnosti
8. Inteligentní (smart) doprava – Síť vysoce kvalitních železničních služeb spojující města uvnitř i mezi sebou. Prostory „přátelské“ chodcům, umožňující využívat kola, kolečkové brusle a chůzi jako prostředky denní dopravy.
9. Udržitelnost – minimální dopady rozvoje na životní prostředí, ekologické technologie, energetická efektivita, snížená spotřeba pohonných hmot, více místní produkce, více chůze – méně jízdy.
10. Kvalita života – Splnění předchozích principů zajistí vyšší kvalitu života a povede k vytvoření míst příjemných pro život. [NewUrbanism.org, 2008]

Pokud bude urbanismus vycházet z vymezených principů, budou z něj mít prospěch všichni zúčastnění aktéři, ať už jde o obyvatele, podnikatele, developery i obce. Jaké jsou tyto výhody?

Obyvatelé sídel dosáhnou vyšší kvality života. Místa, která jsou plánována podle výše zmíněných principů představují lepší prostředí pro život, práci i zábavu. Lze v nich

dosáhnout nižší dopravní zátěže díky vzájemné blízkosti a provázanosti všech prvků. Také životní styl je zdravější díky častější chůzi a nižší míře stresu. V blízkosti se nachází parky, příroda, součástí dopravní sítě sídla jsou cyklostezky. Nezanedbatelný je také přínos pro duševní zdraví způsobený většími možnostmi seznámení a navázání mezilidských vztahů. Obyvatelé se lépe identifikují s místem a mají možnost uspokojit všechny své potřeby.

Podnikatelé z výhod urbanismu těží například zvýšenými tržbami, díky zvýšenému pohybu chodců, atd.

Developeři mají z urbanismu také výhody. Ty spočívají například v tom, že v sídlech, která se řídí principy urbanismu, je vyšší hustota zástavby a také vyšší prodejní ceny nemovitostí. Vzhledem k nižšímu automobilovému provozu navíc není nutné počítat s rozsáhlými parkovacími plochami a plochami pro rozvoj dopravní infrastruktury.

Jako výhody plynoucí pro obce jsou uváděny například stabilní a očekávatelné příjmy z daní, nižší náklady na infrastrukturu díky kompaktnosti zástavby a hustotě obyvatel, nižší stimulace pro rozvoj nekoordinované suburbanizace (urban sprawl) vzhledem k žádoucnosti a atraktivitě centra apod. [NewUrbanism.org, 2008]

Podle Eberleho je pro navržení nových, v budoucnosti životaschopných modelů měst, důležitým předpokladem pochopení města jako systému s určitou strukturou. Urbanismus je pak zejména otázkou zdrojů a jde mu o dosažení správného poměru mezi plochou, vytvořenou strukturou a její užitnou hodnotou. V této souvislosti je vhodným modelem evropská městská tradice, která získala své rysy v 19. století a která je schopna organizovat soužití mnoha lidí na omezeném prostoru. Urbanita (prostředí podnětné pro poměšťelou společnost, místo pro komunikaci, které přitahuje kulturní, technický a podnikatelský potenciál) předpokládá prostorovou blízkost. Na základě přiměřené hustoty osídlení lze dosáhnout vyšší kvality života. Bez vysoké kvality okolního prostředí je však zpochybněn standard bydlení. [Eberle, 2005]

Koucký uvádí, že v českém prostředí stále více převládá konzumní způsob stavění, který je ovlivněn „romanticko-eklektickým nádechem“. Hned vzápětí kritizuje suburbanizaci, když říká, že *„globalizované omyly a slepé uličky „amerického snu s rakouskou tváří“ se rozlézají naší neudržovanou a zarostlou krajinou. A plechové boudy (...) zaplňují periferii našich periferních měst.“* [Koucký, 2005: 6] Vyžaduje

proto pracovat s pokorou a úctou ke krajině a historii, avšak také současně a s pohledem do budoucna.

V současnosti se nacházíme v situaci, kdy se rychle a zásadně proměňuje platnost všech předchozích koncepcí, včetně nazírání na život ve městech. Z toho důvodu je třeba stanovit koncepce nové. Je třeba definovat nový obraz města, který by měl spočívat v jeho revitalizaci. Pro problematiku suburbanizace je významná myšlenka, že se rozvoj měst „*musí obrátit z extenzivního trendu atakujícího nová a nová území v okolí města zpět k intenzivní „recyklaci“ místa, tak jako tomu bylo v minulosti vždy.*“ [Koucký, 2005: 8-9]

Na vývoji českých měst je zřetelná absence vize a nedostatečná vůle k udržení cesty k této vizi. Cestou bude podle Kouckého aglomerace a vytváření velkých projektů. Přičemž bude důležité chránit strukturu a veřejný prostor. Krokem k tomu mají být podle urbanistického přístupu regionální programy a plány kvalit velkých území. Postupnou aglomerací tak bude možné navrátit do systému, struktury, jednotlivé fragmenty města, které se v současnosti definují samovolně a nezadržitelně. [Koucký, 2005: 10-11]

Urbanismus ve své historii vždy utvářel „virtuální prostředí ideálního města“, kterému se města snažila přibližovat. Musí být vždy napřed, virtuální a ideální, protože stavitelství z něj „opisuje“. [Koucký, 2005: 11] Urbanistickou dlouhodobou vizi je třeba vytvořit proto, aby se určil směr rozvoje města v budoucnosti. To určí, jestli se „městske“ stane kontinuální rozvolněnou strukturou (která neekonomicky a neekologicky pokryje území), či zda bude ohraničeno a komponováno jako kompaktní, v kontrastu k volné krajině. [Koucký, 2005: 12] Urbanismus může být oborem, který pomůže zastavit živelný růst „plochého města“ a tím zamezit totálnímu pokrytí krajiny.

V 80. letech 20. století vznikl v zahraničí, především v USA, urbanistický přístup, který se nazývá nový urbanismus. Byl reakcí na stávající trendy rozvoje měst, včetně urban sprawl. Vychází z výše uvedených principů a klade si cíl vytvářet prostředí pro zdravé, udržitelné a fungující komunity. [Coalition for Smarter Growth, 2008]

Jak se liší nový urbanismus od nedostatečně plánovaného rozvoje (urban sprawl)

Tyto rozdíly uvádí následující tabulka:

Nový urbanismus	Sprawl
Úzké ulice, jejichž součástí jsou i chodníky, tvoří kompaktní síť. Jednotlivá sídla jsou mezi sebou propojená tak, aby byla redukována doprava.	Ulice tvoří nepravidelné vzorce, které se sbíhají do hlavních dopravních tepen. Nedostatečné propojení mezi obytnými částmi a městskými centry podporují osobní automobilovou dopravu.
Existuje vzájemná provázanost mezi jednotlivými funkcemi sídel – např. mezi bydlením, kanceláři, obchody, ad.	Obytné domy, obchody, kanceláře a zařízení občanské vybavenosti jsou od sebe vzájemně oddělené a lidé jsou závislí na automobilové dopravě, aby se mezi nimi mohli přepravovat.
Centra jsou snadno a bezpečně dosažitelná pěšky či na kole.	Neexistuje městské centrum, pěší a cyklistická doprava nejsou z důvodu intenzity automobilové dopravy bezpečné.
Budovy jsou navrhovány tak, aby ulice působily bezpečně a příjemně.	Domy jsou často identické, ohrazené zdmi, vytváří pocit anonymity a oddělenosti od komunity.

[Coalition for Smarter Growth, 2008]

Územní plánování

Územní plánování je teoretický přístup, jehož cílem je „*vytvářet předpoklady pro výstavbu a pro udržitelný rozvoj území, spočívající ve vyváženém vztahu podmínek pro příznivé životní prostředí, pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společenství obyvatel území a který uspokojuje potřeby současné generace, aniž by ohrožoval podmínky života generací budoucích.*“ Výstupem územního plánování je zajištění předpokladů pro udržitelný rozvoj území pomocí územních plánů. [Zákon o územním plánování, 2006] Územní plánování pak musí být „*průnikem citu (umění) a rozumu (systémového inženýrství) (...). Cit je umění a to může a musí být přiznáno právě struktuře města a celkové koncepci území.*“ [Koucký, 2005, str. 10]

Markvart vysvětluje základní úkol územního plánování – je jím prosazování veřejného zájmu při využívání území. To dále rozvádí tak, že v území je prvořadým veřejným zájmem přístupnost pozemků, prostupnost krajiny (zejména pro pěší, nejen pro automobilovou dopravu), bezpečnost pohybu pěších, dostatek veřejných ploch a dostatek veřejné zeleně. [Markvart, J. 2002] Tím potvrzuje, že územní plánování je jedním z významných nástrojů, jimiž lze směřovat k podpoře veřejného zdraví.

Zároveň uvádí, kteří aktéři by měli hájit tento veřejný zájem především. Jsou jimi obecní a městské samosprávy, orgány státní správy a zpracovatelé územně plánovací dokumentace. [Markvart, J. 2002]

Podle Kouckého [Koucký, 2005: 13] je třeba hledat nové cesty územního plánování prostřednictvím experimentů, výzkumů a simulace. Tato cesta bude drahá, ovšem metoda pokus-omyl by byla pro společnost ve svém důsledku ještě dražší a nejistější. Dodává, že to je současná cesta, po které se vývoj ubírá. Důležité jsou výstupy zkoumání, nikoli „výzkum pro výzkum“. [Koucký, 2005: 13]

Realisticky tvrdí, že „suburbanizace je jev zákonitý, který je spjat s rozvojem mobility, s rozvojem komunikačních technologií a s pozemkovou politikou.“ Dodává, že není úkolem územního plánování suburbanizaci zamezit, ale „účinně ji regulovat, plánovat a usměrňovat tak, aby nepáchala škody a přinášela své specifické výhody.“ [Markvart, J. 2002, str. 28]

Sociologie města

Sociologie města (také urbánní sociologie) je jedním ze směrů sociologie. Studuje sociální struktury, procesy, změny a problémy městských oblastí, čímž podporuje takové činnosti, jako je plánování a politické rozhodování. [Wikipedia, 2008] Jinými slovy jsou předmětem sociologie města „*sociální jevy v kontextu prostředí. Zabývá se městem jako socioprostorovou organizací lidských společenství a procesy, které ji vytvářejí (...).*“ [Šafránková, 2007: 105]

Podobně jako další sociologické přístupy používá řadu metod. Jsou to různé statistické analýzy, rozhovory, pozorování a další [Wikipedia, 2008]. Vedle dalších „městských“ témat se zabývá i procesem suburbanizace a poskytuje tak mnohé teoretické koncepty pro studium této problematiky.

4.4 KONCEPTY Z OBLASTI VEŘEJNÉ POLITIKY

Teoretické poznatky z oblasti veřejné politiky se soustřeďují na politické procesy tvorby a realizace veřejných politik, aktéry, instituce. Každý z těchto konceptů klade důraz na odlišné aspekty. Realita veřejné politiky tedy více koresponduje s kombinací existujících konceptů veřejné politiky. Existence samostatně uváděných teorií může v praxi způsobovat určité problémy. V modelu AAA je kladen důraz na aktéry a jejich zájmy. Na první pohled by se mohlo zdát, že význam institucí je zde potlačen, stejně jako význam dosahovaných výsledků politik, či jejich legitimita. Definice veřejné politiky se soustřeďují na rozhodovací procesy, jejich východiska, dostupné poznatky a jejich hodnotový kontext. Samotná definice veřejného zájmu je vztahována s potřebami jedinců ve společnosti, významem naplnění takových potřeb a existencí a rozvojem nástrojů pro ochranu takovýchto hodnot (např. v podobě systému lidských práv, ústavních právních systémů, či jednotlivých právních norem). Rozhodovací procesy jsou klíčovým předmětem jednání. Teorie jednání tedy sehrávají z hlediska našeho poznání významnou roli při výzkumech jednání jednotlivých aktérů, skupin aktérů, při tvorbě a realizaci veřejných politik.

V následujícím přehledu jsou uvedeny podrobněji koncepty politického procesu, modelu AAA a teorie jednání. Tyto koncepty jsou v práci využity pro hodnocení společenských proměn v České republice po roce 1990, kdy změny v jednání aktérů vedly také k významným proměnám formálních a neformálních institucí. Mnohé instituce byly přehodnocovány, některé z významných institucí byly z hlediska krátkodobé orientovaného jednání často podceněny. Příkladem takového jevu byl i vývoj právního rámce v oblasti urbanistiky, územního plánování a s ním spojených rozhodovacích procesů ve veřejné správě.

Aktéři (A-A-A model)

Veřejnou politiku vnímají někteří autoři s důrazem na *proces střetávání různorodých aktérů s rozdílnými zájmy*. Takové pohlížení na veřejnou politiku jako na *vztah politických aktérů, arén a politických agend* usnadňuje pochopení role a působení jednotlivých zájmových skupin.

Model *polických arén* napomáhá k bližšímu poznání procesů, kterými prochází tvorba veřejné politiky. Arény jsou definovány zejména typy politik v těchto arénách probíhajících. Obecně v modelu A-A-A rozumíme arénou prostor, ve kterém mezi

sebou jednotliví aktéři tvorby politiky vstupují do kooperačních či konkurenčních vztahů.

Politici aktéři jsou aktivní ve vzájemných interakcích uvnitř arén, navazují kontakty a udržují vazby s aktéry jiných arén. Dochází tak k toku komunikací uvnitř arén a také mezi aktéry různých arén. Jejich interakce mohou být představovány pozitivní spoluprací, ale také konfliktními postoji ke sporným bodům politické agendy. [Potůček, Vass, Kotlas, 2005, 47-49]

Výše uvedený koncept/model A-A-A však představuje riziko zjednodušení ve vztahu k historickému vývoji institucionálního rámce, existence kolektivní identity, vyjádřené formou morálky a právního rámce. Integrace jednání aktérů ve společnosti na základě vývoje právních norem představuje od doby středověku významný nástroj, zejména pak rozvoj na úrovni mezinárodního práva včetně lidských práv. Důraz na uplatnění A-A-A modelu s sebou přináší riziko podcenění významu historického vývoje institucí ve smyslu pravidel jednání aktérů ve společnosti. Z hlediska teorie práva jde např. o diskuse v dimenzích přirozeného a pozitivního práva. Jinými slovy jde o otázky nakolik je pro společnost z hlediska jejího udržitelného rozvoje např. akceptovatelný příliš jednostranný důraz na vývoj pozitivního práva ve smyslu spíše pragmatického přístupu, odrážejícího výsledek převážně aktuálních mocenských interakcí mezi aktéry, zastávajícími odlišné zájmy, bez většího ohledu na související sociální důsledky (či legitimitu) takového jednání. Taková zjednodušující rizika modelu A-A-A zohledňuje následující model veřejné politiky, zaměřený více na politické procesy v kontextu existujících hodnot, institucí a hodnocení jejich sociálních důsledků včetně nově utvářených změn právního rámce.

Aktéry veřejné politiky lze rozdělit do několika skupin. Mohou jimi být volení zástupci (parlament, místní zastupitelstva), pracovníci státní správy (exekutiva a legislativa), zájmové skupiny, organizace zabývající se výzkumem a analýzami, media [Howlett, Ramesh, 1995; Purkrábek, 1994] ad. Dochází ke střetávání soukromého a veřejného sektoru.

Posledním klíčovým pojmem v této teorii je *politická agenda*. Ta je definována jako "*souhrn problémů, reflektovaných politickými aktéry v politické komunikaci uvnitř politických arén i mezi nimi. Agenda je permanentně utvářena, modifikována a doplňována nejrozličnějšími otázkami, tématy (issues), v nichž se prolínají dlouhodobé záměry s proměnlivou pragmatickou naléhavostí*" [Potůček, Vass, Kotlas, 2005, 49].

Agendy jsou jednotlivými aktéry neustále přehodnocovány a tvoří se až v komunikaci mezi aktéry [tamtéž, 49-50].

Politický cyklus

Veřejně-politický proces v sobě zahrnuje mnoho procesů dílčích. Tvorba politických opatření je vnímána jako cyklus (proces), který je tvořen na sebe navazujícími fázemi, rozhodovacími kroky⁴. Jedná se o:

1. *Fázi rozpoznání problému a jeho formulaci.* Krok politického cyklu v této fázi představuje uznání existence problému a potřeby jeho řešení. Dokud totiž není řešení sociálního problému uznáno veřejným zájmem, nemůže dojít k ke koncipování a uplatnění nové veřejné politiky.
2. *Navazuje návrh řešení, tvorba politik.*
3. *Výběr řešení, tedy věcná a politická rozhodnutí.* Na rozhodování se ve veřejné politice založené na demokratických principech podílejí tři hlavní subjekty, jimiž jsou občané (případně zastoupení politiky), úředníci a odborníci. Kromě zájmů přímo angažovaných aktérů je ve veřejněpolitickém rozhodování nutné brát v úvahu také zájmy těch, kteří se tohoto rozhodování nemohou zúčastnit, ale také platné závazky, vyplývající z předchozího historického vývoje v oblasti mezinárodního práva. .
4. *Realizace řešení, implementace politik. "Mluvíme-li o implementaci konkrétní politiky, máme na mysli vše, co nějakým způsobem souvisí s realizací cílů, které byly formulovány ve fázi koncipování dané politiky, a to včetně výběru způsobů, prostředků, resp. nástrojů jejich realizace. [Potůček, Vass, Kotlas, 2005, 41]"*
5. *Vyhodnocení efektů politiky.* V této fázi politického cyklu se hledá odpověď na otázku, nakolik se podařilo splnění vymezených cílů, jaká byla vnitřní efektivita politiky a jaké problémy se v průběhu realizace vyskytly.

⁴ Nutno však upozornit, že jak tento, tak i další v literatuře uváděné modely, jsou pouze ideální, a jednotlivé fáze se prolínají a v praxi nebývají takto explicitně vyjádřené a v některých případech ani rozpoznatelné.

[Howlett, Ramesh, 1995; Potůček, LeLoup, 2005; Potůček, Vass, Kotlas, 2005]

Rozdíly mezi dvěma výše uvedenými koncepty veřejné politiky (A-A-A model a model politického cyklu) mají hodnocení vlivu procesu suburbanizace na vývoj zdravotního stavu klíčový význam. Zatímco model zdůrazňující vlastní interakce aktérů nám může lépe umožnit analýzu jejich jednání, determinovaného jejich zájmy, znalostmi, aktuálními informacemi a existujícími institucemi, pak model politického procesu koresponduje ve větší míře s hodnocením sociálních a zdravotních důsledků procesu suburbanizace, včetně dimenze mezinárodního práva, lidských práv, svobody rozvoje.

Teorie jednání

Bez poznatků teorie jednání by náš pohled na jednotlivé aktéry byl snadno ochuzen. Pojem jednání hraje klíčovou roli v mnoha sociologických teoriích. Věnovala a věnuje se mu řada minulých i současných sociologů (Max Weber, Talcott Parsons, Pierre Bourdieu, Anthony Giddens ad.) a dalších společenských vědců. Teorie jednání představuje jeden koncept, který je však charakteristický mnoha koncepcemi [Šubrt, Balon, 2008]. Z hlediska našeho tématu je vhodné použít koncepci O. Weinbergera. Ten poskytuje ucelený přístup, zabývající se motivací jednajícího, rolí institucí, právního řádu, odpovědností ad. Weinberger říká, že člověk (a tedy i aktér) je bytost jednající, společenská, tvoří instituce a žije v nich. Je schopen jednat jako individuum i jako člen kolektivu. [Weinberger, 1995: 6]

„Schopnost jednat předpokládá relativní osamostatnění poznání: aby poznání mohlo sloužit jako základ rozhodnutí o jednání, musí být chápáno jako objektivní, tj. jako výsledek systematického hledání informací pro orientaci v okolním světě. Jednání je možné teprve tehdy, když jednající zná prostředí, ve kterém má jednat, a když ví, jak má na co působit, tj. když získává kauzální poznatky. Předpokladem jednání je tedy dosažení určitého stupně poznání.“ [Weinberger, 1995: 7-8]

Jednání je informací určené, záměrné chování. K jeho určení přispívají pravidla chování (normativní pravidla). Jednání je určeno nejen vnějšími podmínkami, ale i souborem informací zpracovaných praktickým myšlením.

Pojmově je jednání závislé na dvou kategoriích informací – kognitivních a

praktických. Kognitivní informace jsou vhodné pro kognitivní orientaci jednání, jelikož popisují skutečnosti (tzn. prostředí, kauzální vztahy, způsoby řešení úkolu nebo způsob postupu, jak něčeho dosáhnout). Praktické informace jsou závislé na postoji jednajícího subjektu, vyjadřují hodnotící stanovisko. Rozlišujeme je na teleologické informace, které vyjadřují účely a určují cíle jednání, normativní, které vyjadřují přípustnost či pravidla, za jakých má nebo nemá být určitý způsob chování a hodnotící informace vyjadřující hodnocení určitých předmětů nebo stavů. [Weinberger, 1995: 9-10]

Nalezení možných prostředků k dosažení daného účelu se opírá o znalost kauzálních vztahů. Teleologická úvaha⁵ bývá obvykle určena systémem různých účelů, mezi nimiž mohou existovat vztahy. Různé účely mohou orientovat jednání buď stejným směrem, nebo mohou být konfliktní (tzn. dosažení jednoho účelu vylučuje splnění účelu druhého). Konflikty cílů je možné řešit relativním hodnocením možností.

Stanovených cílů je dosahováno prostřednictvím použití odpovídajících prostředků. Informaci o možných prostředcích poskytuje znalost kauzálních zákonů, znalost situace, v níž se jednající nachází a disponibilních zdrojů. [Weinberger, 1995: 11-12] K dosažení cíle často existuje více možných prostředků. Optimální prostředek je volen ze všech možných prostředků, k čemuž je zapotřebí relativního hodnocení prostředků z hlediska zamýšlených cílů. Úvaha o jednání je podle Weinbergera hledáním optimálního způsobu dosažení účelů. [Weinberger, 1995: 13]

Provedení jednání je řetězcem úkonů. Každý z těchto úkonů je přitom závislý na mezivýsledcích úkonů přecházejících (proces zpětné vazby).

Poznávání je aktivní proces. Vědění o světě je tvořené aktivním pozorováním, tvorbou hypotéz a experimentováním. Poznatky získané těmito způsoby jsou ověřování zkušenostmi, systematickými pokusy a výsledky řízení praktického jednání. [Weinberger, 1995: 13-15]

Soužití lidí vyžaduje existenci normativních pravidel, bez nichž by lidská společenství nemohla existovat. Jen díky nim je možná součinnost, kolektivní jednání, plnění společenských rolí, apod. „*Tam kde spolu žijí lidé, kde existuje společnost, tam*

⁵ teleologie je učení o zpracování informací, které je určované cíli

také existují normativní regulativy. Kde existuje lidská společnost, tam existují také instituce. Ty jsou vytvářené na základě normativních systémů určujících jejich strukturu a funkci.“ [Weinberger, 1995: 16]

Pojem instituce úzce souvisí s pojmem právo. Instituce mají vždy vztah k lidskému jednání, představují jeho rámec. Jsou to relativně stabilní struktury. Instituce umožňuje jednat určitým stabilizovaným způsobem. Instituce dále zprostředkovávají mezilidskou interakci. Jednotlivci se podílejí na vzniku a rozvoji institucí a zároveň je každý jednatel společenskými institucemi formován a ovlivňován.

Existuje souvislost mezi společenskými normami a institucemi. Normy představují pravidla určující povinnosti a práva těch, kdo se na instituci podílejí a zároveň tvoří podklad pro hodnocení chování a činností v rámci instituce. Určují kompetence a role lidí v institucích a zakládají očekávání toho, jak se lidé v institucích budou chovat.

Instituce tvoří rámec lidského jednání a strukturní elementy životní formy individua a společenství. [Weinberger, 1995: 15] Jsou komplexní a sestávají se z jádra praktických informací a z institucionálních reálií (osoby, předměty a procesy přístupné pozorování). Mezi praktickými informacemi a institucionálními reáliemi jsou vazby vzájemného ovlivňování. [Weinberger, 1995: 16 - 17]

Instituci bychom měli chápat jako funkcionální, účelovou jednotku usilující o uskutečnění plánovaného díla, sloužící určité myšlence. Činnost jednatelů, který sleduje své cíle, je určena normami instituce a také sám jednatel svou činností pravidla úspěšného a účelného jednání v rámci instituce rozvíjí.

Instituce lze rozdělit na normativní a věcné. Normativní představují systémy praktických informací, zejména etablované normativní systémy. Souvisejí se společenskými procesy a institucionálními reáliemi. U věcných institucí jsou praktické informace centrem krystalizace instituce, určující způsob jejího fungování a strukturu. Pojmovým shrnutím věcně souvisejících částí právního řádu do normativních institucí vznikají smysluplné celky s právním obsahem. [Weinberger, 1995: 17 - 18]

Vztahy mezi jednotlivcem a společností jsou komplikované, protože se vzájemně ovlivňují. Cíle a chtění jednotlivce i jeho vztahy ke společnosti, protože je tvorem společenským. Člověk obvykle nejedná pouze podle svých osobních záměrů, ale také podle norem, kterými je vázán jako člen sociálních skupin. Mezi individuem a společností však nejsou pouze vztahy vzájemné kooperace, může existovat i napětí mezi

jednotlivcem a požadavky, které na něj společnost klade. Všude tam, kde je jednatel ve vztahu ke společenské jednotce, existují vzájemné pozitivní i negativní vztahy.

Vztah jednatel ke společnosti vede ke tvorbě normativních regulativů, které připisují role, organizují spolupráci lidí, regulují či vynucují určité způsoby chování. Jsou důležitými prvky, protože ovlivňují chování lidí a tvoří rámec jejich činnosti. [Weinberger, 1995: 20]

Jedním z nejdůležitějších normativních regulativů je právo. Systém norem – právní řád – je systémem normativních myšlenkových obsahů a je také institucionální skutečností. Působí jako motivátor a rámec jednání. Je spojen s reálnými společenskými institucemi, zejména se státním aparátem. [Weinberger, 1995: 20-21]

Vedle práva došlo společenským vývojem ke vzniku mnoha dalších normativních řádů a existuje také morální postoje jednatelů, kterým odpovídá určitý systém morálních norem. Všechny tyto normativní systémy se mohou odlišovat svým obsahem. Může docházet k jejich překrývání, mohou však být navzájem v rozporu.

Pojem právní řád se vyznačuje několika znaky, jež jsou pro tuto práci významné.

- je to komplexní normativní systém, jehož subjektem je stát
- jako státní systém norem má představovat racionální jednotu (musí být bezrozporný)
- je systémem norem, který určuje primární rámec života společnosti.
- existuje jako společenská instituce a je závazný pro ty, kterých se týká
- ději a volnými akty státních orgánů či soukromých osob jsou tvořeny nové právní normy
- obsahuje pravidla vzniku a tvorby právních norem
- vedle pravidel chování konstituuje také aparát sloužící k zachování právního řádu a záruky jeho dodržování. Právo je vybaveno organizovaným donucením.
- usiluje o to, aby se uskutečnily obecné cíle (ideje) práva. [Weinberger, 1995: 22-23]

Úkolem právní regulace je chránit lidský život, stanovit pravidla spořádaného soužití lidí, upravovat formy dělby práce, stanovovat formu vlastnického práva, stanovovat podobu smluvního práva. Má charakter donucovacího systému, právo je

spojeno s mechanismem sloužícím řešení konfliktů. (Vzhledem k tomu, že může být v zájmu jednotlivce jednat v rozporu se společenským řádem, dostává se vlastní zájem do konfliktu se systémem společenského mětí. Právo pak počítá s možností porušení právních povinností a s existencí zájmových konfliktů a sporů ve společnosti.) [Weinberger, 1995: 23-24]

Právní řád představuje státní soubor norem. Strukturuje souhrn institucí státu. „*Stát je institucionalizovaným primárním polem působením práva – právem je stavován státní aparát, právo určuje kompetence státních orgánů a způsob jejich činnosti.*“ [Weinberger, 1995: 25] Právní systém je institucí normativní, stát je institucí reálnou. Existují a fungují společně.

Formálně finalistická teorie jednání

Vůli a jednání lze vysvětlit jen tím, že charakterizujeme proces zpracování informací, které jsou jejich základem. Formální teorie finality (teleologie) analyzuje způsoby zpracování informací, jinými slovy se zabývá procesem, který představuje základ rozhodování a volby.

Podle této teorie lze jednání pozorovat ve dvou perspektivách – na úrovni uvážení jednání a na úrovni analýzy motivace. „*Rozhodování o jednání spočívá v hledání prostředků pro realizaci daných cílů a ve volbě mezi možnými prostředky (...)*“ [Weinberger, 1995: 125].

Lidské jednání neurčují jen teleologické úvahy, ale také habitualizace a ustálené záměry, které podstatně zkracují řetězec úvah nutných pro volbu jednání. Autonomní normy jsou druhem ustáleného jednání. Takové normy ovlivňují chování tak, že vylučují určité možné prostředky nebo způsoby postupu a vystupují jako určující faktory deliberace jednání.

I přes snahu sladit chování s účely i s autonomními normami může nastat konflikt (existují-li rozhodnutí, která upřednostňují morální normy před utilitou sledovaného účelu a naopak).

Vedle autonomních norem určují jednání jednotlivce i heteronomní (tzn. v institucích platné) systémy norem. Jedná se především o právní řád, mrav, zvyk ad. [Weinberger, 1995: 126-127]

Některá jednání je nutné chápat nejen jako akty ovlivňující stavy, ale také jako smysluplné projevy vůle. Jednání získávají svůj smysl na základě společenských zvyklostí, konvencí či institucí.

Symbolické akty jednání vyjadřují myšlenky a nemají na průběh skutečnosti přímý vliv. Volní akty chápeme jako akty smysluplné, tedy takové, které vyvolávají přímé institucionální následky (např. vznik smlouvy).

Proces jednání probíhá v několika fázích. První je deliberace o jednání, která vede k rozhodnutí určité jednání uskutečnit. Následně proběhnou přípravy a jednatel přistoupí k jednání samotnému. Pokud jednání není dovedeno do konce, hovoříme o pokusu. Příčinou může být ukončení či přerušení jednání před dosažením zamýšleného výsledku (z vlastní vůle jednatelova či v důsledku vnějších okolností). [Weinberger, 1995: 127-128]

Svoboda vůle a odpovědnost

Odpovědnost je ústřední pojem právní teorie i etiky. Společnost činí jednotlivce (i společenství) odpovědné za jisté skutečnosti. Zároveň i samotní lidé pociťují odpovědnost, zejména za vlastní chování (odpovídat lze pouze za to, co je přístupné našemu jednání).

Člověk prožívá svobodu jednání proto, že ví, že má k dispozici prostor pro jednání. Je způsobilý jednat, což je podkladem k tomu, aby se přiřítání povinnosti a odpovědnosti jevilo jako smysluplné.

V procesu rozhodování se uplatňují osobnostní vlastnosti (př. systém účelů, preference, předchozí zkušenosti, internalizované normy apod.). Pokud se tyto změní, může dojít ke změně obsahu rozhodnutí a tím také ke změně jednání. Jednání lze pochopit pouze za předpokladu, že objevíme jeho vnější (př. objektivní situace, společenský vliv, instituce) i vnitřní determinanty. [Weinberger, 1995: 135-137] Nutné je uvědomit si, že determinanty rozhodování jsou pozorováním zjistitelné pouze částečně. [Weinberger, 1995: 138]

Abychom porozuměli jednání, musíme vědět, na základě jakých motivů osoba jednala a jaký prostor a jaké věcné informace měla k dispozici. Osobě lze stanovit povinnosti a přiřítat odpovědnost jen tehdy, „*pokud se může rozhodovat v závislosti na*

informacích a podle svých preferencí a internalizovaných norem, a pokud také může uskutečnit jednání podle výsledku svého rozhodování.“ [Weinberger, 1995: 138]

V teorii jednání mají významnou pozici hodnoty, které fungují jako regulační mechanismy lidského chování. Činy jsou determinovány hodnotami aktérů. Prvním předpokladem této determinace, *„že individuální chování je determinováno behaviorálními intencemi, jež jsou dále tvarovány hodnotami a politickými orientacemi. Druhým předpokladem je, že hodnoty lidí jsou silně ovlivněny sociálním prostředím a jejich sociální pozicí v tomto prostředí.“* [van Deth, 1995, str. 5-6, citováno z Rabušic, 2001: 11] Tyto předpoklady umožňují propojit tři úrovně struktury – makrostrukturální okolnosti, individuální orientace a individuální chování. [Rabušic, 2001].

Poznatky teorie jednání nám v kombinaci s institucionální teorií poskytují užitečný konceptuální rámec, možnost operacionalizovat významné součásti jednání nejen z hlediska jednání jednotlivců, ale současně také v návaznosti na koncepty veřejné politiky umožňují hodnotit vývoj klíčových právních norem a jejich aplikace pro oblast územního rozvoje v ČR. Společenská transformace české společnosti po roce 1990 bývá kriticky reflektována v rovině podceněného významu vývoje právního řádu (viz následující část 4.5). Takový deficit v praxi vytváří riziko sociálně neodpovědného nebo nedostatečně promyšleného jednání, převahu krátkodobých partikulárních zájmů nad dlouhodobými aspekty vývoje jako jsou např. vývoj zdravotního stavu, svoboda rozvoje, kvalita života. Výzkumný problém negativních důsledků procesu suburbanizace je evidentně jedním z mnoha jiných příkladů, kdy došlo v české společnosti k převaze účelového jednání jedinců nebo zájmových skupin nad sociálními důsledky. Podceněný význam institucí v této oblasti s sebou nese rizika neřešených negativních důsledků. Existence regulačního mechanismu v podobě efektivní platné právní úpravy, zaměřené na dlouhodobé hodnocení komplexních sociálních důsledků, je naopak nástrojem, umožňujícím optimalizaci a udržitelnost daného společenského procesu.

4.5 SPOLEČENSKÁ A EKONOMICKÁ TRANSFORMACE

V této části je nastíněna problematika společenské transformace v České republice. Důraz je kladen nejen na společenskou transformaci jako takovou, ale i na její ekonomickou stránku, která je nedílnou součástí transformace.

Ralph Dahrendorf shrnul v knize Úvahy o revoluci v Evropě fáze společenské transformace v postkomunistických zemích. Podle něj je transformace do svobodné společnosti završena až po naplnění tří kroků. Prvním je čas právníků, který odhadl na 6 měsíců. V této fázi je sepsána ústava. Následuje čas ekonomů a politiků, ve kterém jsou vytvořeny podmínky pro politickou a ekonomickou svobodu, a který trvá přibližně 6 let. Změny jsou završeny až ve třetí fázi, která však může trvat celých šedesát let. V této fázi, nazvané čas občanů, dojde k přijetí a zažití hodnot svobody a otevřenosti a postkomunistická společnost se stane společností svobodnou. [Dahrendorf, 1991] Podobnou myšlenku vyjádřil také Inglehart. Podle něj není možné kulturu změnit přes noc. Je možné změnit vládců a zákony, změna kultury trvá mnoho let. [Inglehart, 1990]

Transformace centrálně plánované ekonomiky na tržní je podle Klusoně „návratem k institucím a organizacím, jež jsou produktem dlouhého spontánního vývoje, který vytvořil její institucionální základnu. [Klusoň, V., 2007: 54]“ Instituce tržní ekonomiky, které v českém prostředí fungovaly nepřetržitě až do roku 1948, byly v povědomí společnosti hluboce zakořeněny. Avšak zkušenosti s nimi měli jen příslušníci starších generací [Klusoň, V., 2007: 54]. Podle Prudkého [Prudký, 2008] vstoupily přibližně dvě třetiny obyvatel České republiky do počátku transformace s hodnotami, které pocházely z období socialismu. Tyto hodnoty, které pak předávaly svým dětem, jsou charakteristické oddělením veřejného a soukromého, jasným důrazem na pragmatismus (*„má činnost má smysl a opodstatnění tehdy, když mně a mé rodině přináší prospěch, ať jsou okolnosti a další dopady jakékoliv“* [Prudký, 2008].), uživatelským vztahem k veřejnému. Vysoce ceněnou hodnotou je také konzum. Takové hodnoty nepředstavují potřebné východisko pro cestu k otevřené společnosti.

Pokud se podíváme na českou transformaci, šlo o zásadní, velkou a rychlou změnu hospodářského řádu i politiky. Z hlediska makroekonomického šlo podle Klusoně o projekt, který byl i přes svou odvážnost a rozsáhlost připravován odpovědně a kvalifikovaně. Méně kladně však hodnotí transformaci institucí, která navazovala na

makroekonomickou transformaci. Tzv. šoková terapie, která představuje opak postupné transformace, vycházela při transformaci institucí z předpokladu vysokého stupně informovanosti a z neomezené racionality. Tyto podmínky však nebyly splněny. [Klusoň, V., 2007: 74-77]

Prudký si klade otázku, jestli a jak se česká společnost po roce 1989 změnila. Nachází poměrně pesimistickou odpověď. „*Souhrnně lze rozpoznat, že narostl význam především hodnot spojených s libostí, zábavou, konzumem a volným časem*“ [Prudký, 2008]. Podle něj rostou hodnotové orientace spojené s konformitou, rovnostářstvím, bezpečím a bohatstvím. Také narůstá podíl lidí, kteří tolerují přestupky, což signalizuje menší váhu společenských norem chování. Na druhou stranu podíl lidí, kteří se účastní na veřejných záležitostech, nenarůstá. Navíc klesá důvěra ve všechny instituce a představitele demokratické moci. Prudký z toho vyvozuje, že „*vývoj hodnotových struktur (...) v zásadě kopíruje hodnotové struktury tvořící jádro nabídky hodnot (a přijatých hodnot) za normalizace. Tendence k resocializaci, tendence ústící ve změnu hodnotových struktur ve smyslu posilování otevřenosti, svobody, osobní odpovědnosti a účasti na občanských záležitostech, tato tendence není v dosavadním vývoji hodnotových struktur společnosti v České republice posilována*“ [Prudký, 2008]. Dodává, že hodnotový vývoj po roce 1989 „*pokulhává*“ za potřebami hodnotových změn, které vyžadují cesty ke svobodné a otevřené společnosti. Rabušic přitom upozorňuje, že proměna hodnot je zcela zásadní podmínkou pro společnost procházející politickou, ekonomickou a sociálně-kulturní transformací. [Rabušic, 2001: 10]

Dochází k převaze krátkodobých ekonomických zájmů nad dlouhodobými hodnotami či snahou o spravedlivější uspořádání institucí. Také vlivem nedostatečné dostupnosti poznatků a informací nejsou realizována efektivnější řešení. Obsah a forma jednání účastněných aktérů souvisí s kvalitou existujících institucí a dostupných poznatků [Háva, 2008; North, 1991; Mlčoch, 2005; Sen, 2000; 2002; Skovajsa, 2006] Mnoho institucí, které jsou společensky neefektivní, však přetrvává. V takové situaci je však zúžen prostor pro spravedlnost a demokracii a společnost tak stojí před potřebou své vlastní modernizace, která bude spočívat v rozvoji kultury, vzdělání a výzkumu [Machonin, 2000]

O něco optimističtější než Prudký je na základě dat European Values Study Řeháková. Ta tvrdí, že roste podíl postmaterialistů (postmaterialisty chápe jako ty, kteří zdůrazňují takové hodnoty, jako je kvalita života či sebevyjádření) ve společnosti. Přitom na základě dat spojuje postmaterialistické hodnoty s vyšším vzděláním a také nižším věkem. [Řeháková, 2001]

Podle Klusoně je nezdar české ekonomické transformace výsledkem „české neo-liberální transformační strategie, která generovala averzi vůči aktivní úloze státu v ekonomice a vůči jakémukoli druhu aktivní průmyslové a strukturální politiky na straně jedné a byla neschopna vytvořit adekvátní právní a institucionální rámec efektivní tržní ekonomiky na straně druhé. [Sojka, M., 2000, citováno podle Kluson, V., 2007: 55] Z toho lze vyvodit, že při transformaci je na místě použít postupy tzv. sociálního inženýrství. [Kluson, V., 2007: 56]

Kluson navrhuje metodologický přístup takzvaného negativního vymezení úkolu. Strategie negativního vymezení úkolu by měla spočívat na pojmenování těch problémů či důsledků, kterým chceme předejít nebo které chceme předem vyloučit. Nestačí pouze říci, čeho chceme dosáhnout, ale podle tohoto přístupu je důležitější vymežit, co všechno nechceme, aby se v rámci územního rozvoje dělo. [Kluson, V., 2007: 59]

Metoda postupných kroků (spojených s následným vyhodnocením dosažených dílčích výsledků) je racionálním přístupem. Umožňuje totiž vyrovnávat se neočekávanými a nezamýšlenými důsledky jednání. [Kluson, V., 2007, str. 60]

Racionálním ho lze nazvat také proto, že preferuje postupnou reformu institucí. Sociální svět podle tohoto přístupu musí fungovat i během přestavby a z tohoto důvodu musí být reformován po malých částech. Není správné vytvořit v oblasti institucí vakuum. A to nejen v oblasti institucí formálních, ale i neformálních. Pokud dojde k narušení těch neformálních, např. morálních norem, může to mít dalekosáhlé důsledky. Sociální a organizační kapitál má křehkou strukturu, která se v případě narušení jen obtížně obnovuje. Hodnotové vakuum může ohrozit transformační proces. Vyhnout se institucionálnímu vakuu lze jedině metodami postupného inženýrství, tedy postupným vyvíjením a ověřováním jednotlivých institucí. Tak se i společenské prostředí vyvíjí postupně. [Kluson, V., 2007, str. 62-63]

Jaká je úloha státu v transformující se ekonomice? Má éru transformace co nejvíce zkrátit a co nejvíce minimalizovat její náklady. „V ekonomické terminologii bychom mohli říci, že úloha státu (...) je public good (...), které by se na základě parciálních zájmů nikdy nemohl vytvořit.“ [Klaus, V.,1993, citováno z Klusoň, V., 2007: 55]

4.6 UDRŽITELNÝ ROZVOJ A KVALITA ŽIVOTA

Udržitelný rozvoj

Myšlenka udržitelného rozvoje představuje teorii, která je přijímána jako alternativa k dosavadnímu ekonomickému paradigmatu, které přírodní zdroje nepovažuje za hodnotu, alternativa ke konzumnímu způsobu života, možnost, jak se vyrovnávat s rostoucí devastací přírody člověkem.

Pojem "trvalá udržitelnost" se poprvé objevil na počátku 70. let ⁶. Používá se pro takový rozvoj lidské společnosti, který respektuje přírodní podmínky. Hlavním cílem udržitelného rozvoje je nastolení souladu mezi hospodářským vývojem a ochranou přírody, přírodních zdrojů a životního prostředí. [Ministerstvo životního prostředí ČR, 2007] Výzkum udržitelnosti se zabývá monitorováním trendů, analýzami udržitelnosti systému, hodnocení dosavadního a předpovídáním budoucího vývoje. Na základě toho umožňuje tvorbu udržitelné strategie a její aplikaci. Systém je udržitelný tehdy, pokud je schopný množit a provazovat jednotlivé funkce a tím zvyšovat pravděpodobnost přežití. Čím více funkcí systém integruje a čím více dimenzí propojuje, tím je udržitelnější. [Hanuš, 2003]

Zpráva European Environment Agency vysvětluje dopady sídelní kaše na životní prostředí. Tvrdí, že příčiny (drivers) a dopady sídelní kaše jsou plně a nevyhnutelně propojené s konceptem udržitelného rozvoje. Významně souvisí s ekosystémovým pohledem na fungování měst a jejich okolí. Efektivní veřejná politika by si měla uvědomit výzvy, které představují problémy způsobené sídelní kaší. [EEA, 2006]

Kvalita života

Pojem kvalita života je úzce provázaný s principy udržitelného rozvoje. Kyriakos a Markides vysvětlují termín kvality a jeho vývoj v Encyklopedii sociologie. Podle nich tento pojem vznikl v 60. letech 20. století, kdy došlo k uvědomění, že není důležité, kolik statků lidé spotřebují, ale jak kvalitní jsou jejich životy. Tento koncept se od svého vzniku neustále rozvíjí a má veliký význam ve společenských vědách, a to i přesto, že neexistuje absolutní shoda v její definici.

⁶ Problematiku udržitelného rozvoje otevřela kniha Meze růstu, která upozornila, že pokud nebude zastaven hospodářský růst, hrozí světová katastrofa způsobená vyčerpáním zdrojů a zamořením prostředí. V roce 1992 Meadows předpověď upravil na základě aktuálních dat v knize Překročení mezí a těžiště problému přesunul na produkci odpadů.

V definování kvality života existují různé přístupy. Jedním z nich je použití sociálních indikátorů. *„Jako sociální indikátor... může být definován statistický ukazatel přímého normativního zájmu, který poskytuje výstižný, komplexní a vyvážený odhad stavu většiny aspektů společnosti. Jedná se o přímou míru blahobytu a interpretuje se tak, že pokud se změní správným směrem, zatímco ostatní věci zůstanou stejné, lidé se budou mít lépe. Za sociální indikátor nelze považovat počet lékařů či policistů, zatímco úroveň zdraví či míru kriminality ano.“* Tento přístup však byl později kritizován a dále rozvíjen.[Kyriakos, Markides, 2001]

Land tvrdí, že výzkum kvality života v sobě obsahuje řadu dichotomií, jako je kvalita – kvantita, chování – vnímání, objektivní – subjektivní ad. *„Ekonomové a plánovači ... jsou téměř výhradně zodpovědní za výzkum chování na bázi kvantitativních proměnných s cílem zlepšit kvalitu života lidí.“* [podle Kyriakos, Markides, 2001]

Podle Milbratha je jedinou možnou definicí kvality života celkový pocit štěstí. Tento přístup je sdílený, avšak výzkum se zaměřuje spíše na popis a vysvětlení uspokojení v různých oblastech života (práce, rodina, bydlení apod.) [podle Kyriakos, Markides, 2001].

Definicí, na níž pravděpodobně panuje nejširší shoda, a již přijímá tato práce, je ta, jejíž původ je v definici zdraví Světové zdravotnické organizace. Ta zdůrazňuje sociální, mentální a fyzickou pohodu, místo absence nemoci. Podle definice WHO je kvalita života definována jako to, jak „člověk vnímá své postavení v životě v kontextu kultury a hodnotového systému, v nichž žije, a ve vztahu ke svým cílům, očekáváním, životnímu stylu a zájmům.“ Jedná se tedy o široký koncept související s fyzickým zdravím, psychickým stavem, úrovní nezávislosti a vztahem k hlavním rysům prostředí. [podle Kyriakos, Markides, 2001]

Důsledky nekoncepční a nekoordinované suburbanizace mají často povahu negativních externalit v podobě znečištěného životního prostředí, narůstajícího zatížení dopravních komunikací a výsledně i důsledků na zdraví obyvatel. Proto je nutné si tento pojem blíže vysvětlit.

Externality znamenají důsledky hospodářské činnosti ekonomických subjektů pro ostatní ekonomické subjekty, přičemž tyto důsledky jsou charakteristické tím, že je trh nedokáže ocenit. *„Externalita je jev, který se vymyká ekvivalenci jinak všeobecně platné v směně, a představuje nechtěný, vedlejší efekt z hlediska fungování trhu“* [Sojka,

Konečný, 2006]. Externality úzce souvisí s tržním mechanismem, protože v některých oblastech je vymezení vlastnických práv obtížné až nemožné.

Externality jsou buď pozitivní (jejich produkci však trh dostatečně nepodněcuje), nebo negativní. Negativní externalita znamená situaci, při které je poškozován určitý subjekt transakcí jiných subjektů (tedy transakcí, které se aktivně neúčastní). Vzniklé škody či náklady tomuto subjektu nikdo neuhrazuje. Typickým příkladem negativních externalit je znehodnocování životního prostředí a jeho složek (vzduch, voda ad.). O odstraňování negativních externalit, pomocí jejich ocenění a návrhu vhodných opatření (např. daní), usiluje veřejný sektor, veřejná politika, stát [Sojka, Konečný, 2006; Cornes, Sandler, 1999].

Koncept externalit, pokud se na něj podíváme z pohledu širších společenských souvislostí, úzce souvisí s konceptem spravedlnosti. Externality (např. znečištěné ovzduší) totiž narušují práva subjektů (např. právo na zdraví). Má-li jednotlivec právo na zdraví, musí mít i právo na čistý vzduch. V této práci jsou externality chápány nejen z čistě ekonomického pohledu, ale jako faktor ovlivňující základní práva jedinců, jako faktor ovlivňující spravedlnost ve společnosti.

5. SUBURBANIZACE VE STŘEDOČESKÉM KRAJI A JEJÍ Vliv NA ZDRAVÍ V KONTEXTU EKONOMICKO-SOCIÁLNÍHO A POLITICKÉHO VÝVOJE V ČR a EU

Cílem této práce je hodnotící výzkum nekoordinované suburbanizace včetně příčin existujících problémů (jako je např. sprawl s jeho negativními důsledky). Hodnocený proces probíhal v historicko společenském kontextu (sociální a ekonomické změny po roce 1990, členství v OECD, reforma veřejné správy kolem roku 2000, vstup do EU 2004). Suburbanizace ve (středo)českém prostředí navazuje na předchozí vývoj před rokem 1989 (více viz kapitola 5.2).

Po pádu komunistického režimu začala probíhat společenská a ekonomická transformace české společnosti. V Praze jako hlavním městě České republiky byl tento vývoj velice zřetelný. Již v polovině 90. let se zvýšila kupní síla obyvatelstva, jehož část si začala plnit sen o bydlení ve vlastním domku za Prahou. To byl počátek rozvoje suburbanizace pražského městského regionu.

Vzhledem k tomu, že v rozvoji sídel převažovaly ekonomické preference nad preferencemi souvisejícími s udržitelným rozvojem a kvalitou života, suburbanizace nabrala značně nekoncepční a nekoordinovaný směr. Předchozí etapy historického vývoje za sebou ponechaly dědictví mnohých nevyřešených problémů a byly rovněž často poznamenány nevyváženým přístupem, dominantním působením ekonomických faktorů. Ještě dnes nemá velké množství středočeských obcí čistíčky odpadních vod, dostatečně rozvinutou veřejnou dopravu, atd.

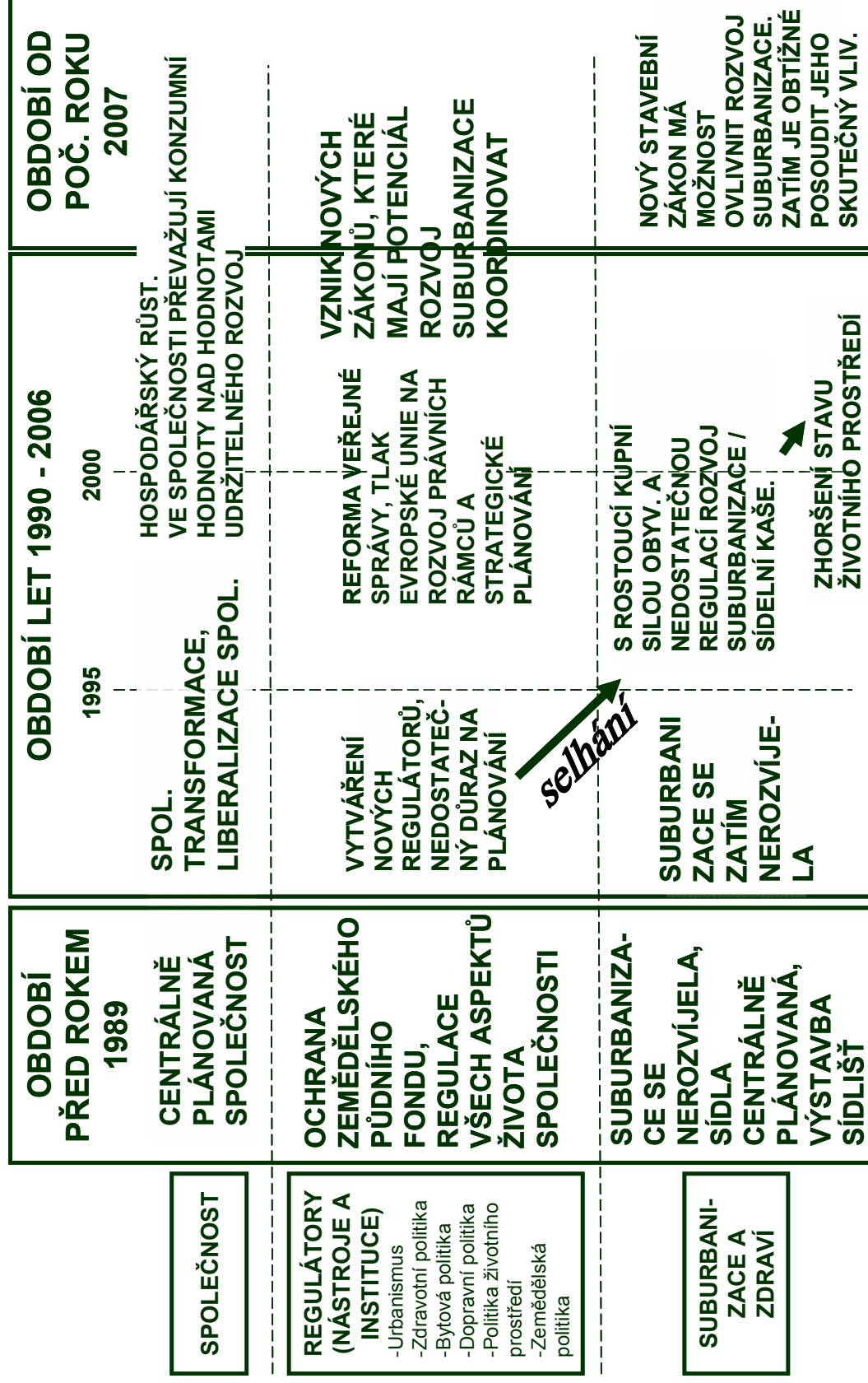
V oblasti sídelního rozvoje však existuje řada faktorů, které mají vliv na fyzické i psychické zdraví obyvatel středočeského regionu, a to jak obyvatel původních, tak i nově přistěhovalých. Negativní důsledky pro životní prostředí, jako je například znečištění ovzduší, působí významně na zdraví obyvatel. Sledováním dat a trendů lze alespoň indikativně stanovit, zda problémy, které jsou v zahraničí již delší dobu řešeny s podstatně větší pozorností, existují a hrozí i ve středočeském regionu. V ČR nejsou v současnosti k dispozici výsledky výzkumů determinant zdraví u různých skupin obyvatel s důrazem na urbanizační procesy. Význam vztahů mezi

determinantami životního prostředí a životního stylu ke zdraví je veřejností citlivě vnímán, po roce 1990 byl často i součástí různých volených programů. V reálné politické praxi či v tvorbě veřejných politik však stále docházelo nejen k převaze krátkodobých ekonomických cílů, ale také k podcenění významu výzkumů v oblasti determinant zdraví a nemoci v podmínkách proměn české společnosti. Přístupy které přikládají více soustředěný význam hodnotám udržitelného rozvoje, se daří v praxi územního rozvoje a bydlení prosazovat v České republice zatím jenom ojediněle (viz např. zdravá města v ČR, či implementace agendy 21).

Zdroje dat pro hodnocení vývoje suburbanizace ve vztahu ke zdraví jsou tedy poměrně omezené. K dispozici jsou statistické údaje o vývoji životního prostředí a demografická data. S využitím těchto dat lze hodnotit základní vývojové trendy sledovaných negativních externalit životního prostředí, ale nejsme schopni utvářet podrobnější modely jejich dalších vztahů ke zdraví a nemocem. Takové modely by nám umožnily s větší mírou přesvědčivosti přispět k současným politickým procesům a tedy i k politickým rozhodnutím. S využitím přesnějších dat bychom byly schopni lépe kvantifikovat ztráty vznikající v důsledku nedostatečně koordinovaných suburbanizačních procesů. Dlouhodobé investice do zdraví (tj. investice do lepší kontroly determinant zdraví a nemoci) se v posledním desetiletí stávají předmětem intenzivního zájmu a jsou nepochybně vnímány jako klíčový faktor zvládnutí vývoje chronických nemocí. Nebo naopak můžeme konstatovat, že rozvoj civilizačních chorob (jak jsou také chronické nemoci někdy označovány) v průběhu minulých 150 let jsou odrazem nedostatečné kontroly determinant zdraví a nízké míry investic do zdraví. Nezládané procesy suburbanizace jsou tedy významným příkladem nevyužití příležitosti, za kterou je společnost nucena hradit dosti vysoké náklady na léčbu chronických nemocí.

Společenský a politický vývoj, efektivita formulace jednotlivých veřejných politik, jsou významně podmíněny rozvojem našich poznatků. Vývoj zdravotního stavu lze současně vnímat také jako indikátor úspěšného propojení jednotlivých veřejných politik (např. doprava, územní rozvoj, bydlení, sociální kapitál, životní prostředí atd.). Analytický rámec této práce se tedy zaměřuje také na hodnocení kontextu vývoje vybraných veřejných politik a dosahovaných výsledků či varovných trendů, které mají zásadní význam pro zdravotní stav obyvatel.

Obrázek 10: Analytický rámec historicko-spoolečenského kontextu

5.1 OHROŽUJE SUBURBANIZACE VE STŘEDNÍCH ČECHÁCH ZDRAVÍ OBYVATEL?

Středočeský kraj se potýká s problémy v řadě faktorů, které ovlivňují kvalitu životního prostředí, a tím i kvalitu života. Jak víme již z kapitoly Vztah sídelní kaše a zdraví, existují různé vlivy spojené s nekoordinovanou suburbanizací, které působí na lidské zdraví a mají potenciál dlouhodobě negativně poznamenat zdravotní stav. Podívejme se tedy v návaznosti na již získané teoretické poznatky, jaká je skutečná situace ve Středočeském kraji, který je nejvýraznějším příkladem suburbanizovaného území v České republice. Cílem této kapitoly je najít odpověď na hlavní otázku této práce, a tou je, zda má suburbanizace Středočeského kraje vliv na zdraví jeho obyvatel. Vzhledem k určitému omezení způsobenému nedostatkem dat v některých analyzovaných oblastech je třeba se spokojit s nepřímou odpovědí.

Životní prostředí ve středních Čechách je vzhledem ke své poloze a lidnatosti velkou výzvou. Ne jejich území je řada hodnotných přírodních území. Kraj má také cenné kulturní dědictví. Avšak v současnosti se na rázu krajiny projevuje rozsáhlá suburbánní zástavba, **at' už komerčního nebo residenčního charakteru**, a to zejména v blízkosti Prahy a větších měst. Tato zástavba však, jak potvrzuje i zpráva o životním prostředí ve Středočeském kraji, není vždy z urbanistického hlediska vyvážená. [Cenia, 2007]

Současný trend (od 90. let 20. stol.) bytové výstavby se vyznačuje tím, že je postaven na kritériích ekonomické výhodnosti, což klade značné nároky na zábor zemědělského půdního fondu pro výstavbu. Prstenec suburbanizace proměňuje ráz krajiny na sídelní kaši, která není ani městem, ani přírodou. Nová zástavba je na původní navázána tak, že dojde ke ztrátě původního charakteru sídel. Mezi středočeskými sídly je průměrná vzdálenost 1,8 km a při jejich dalším prostorovém rozrůstání tak „*hrozí jejich propojování do „nekonečné“ pásové zástavby o délce desítek kilometrů*“. [Kolektiv autorů, 2006]

Vedle výstavby obytných domů dochází také k expanzi komerčních objektů do volné krajiny. Tyto komplexy, které jsou často lokalizovány v blízkosti silnic, kladou velké plošné nároky (komerční plochy, rozsáhlá parkoviště, atd.) a jejich umístění vede k významnému rozvoji jak osobní, tak nákladní dopravy. Skutečností je, že „*suburbánní*

komerční centra zpravidla nevykazují urbanistickou, architektonickou a ani environmentální péči“ a jsou opakem snahy o kultivaci prostředí [Kolektiv autorů, 2006].

Vzduch

Zpráva o životním prostředí ve Středočeském kraji za rok 2006 uvádí, že je cílem kraje zajistit na celém svém území takovou kvalitu ovzduší, která bude splňovat zákonem stanovené požadavky a dodržení závazků v oblasti omezování emisí znečišťujících látek (tzv. krajské emisní stropy). Významný vliv na kvalitu ovzduší v kraji má **narůstající intenzita silniční dopravy**, která zvyšuje hladiny škodlivin. Z hlediska suburbanizace a jejího vlivu na zdraví je důležité zaměřit se i na malé místní zdroje, kterými jsou i **rodinné domy vytápěné tuhými palivy** (Příloha č. 2: Pole roční průměrné koncentrace benzo(a)pyrenu v ovzduší v roce 2007).

Malé zdroje se na znečišťování ovzduší podílejí zejména emisemi NH₃, VOC, TZL, SO₂ a CO. Mobilní zdroje se na znečišťování ovzduší podílí rozhodujícím způsobem emisemi NO_x, VOC, CO a TZL. Hodnota oxidů dusíku trvale překračuje doporučený krajský emisní strop. [Cenia, 2007] Je jisté, že na tomto stavu se podílí suburbanizace (více viz. podkapitola Doprava).

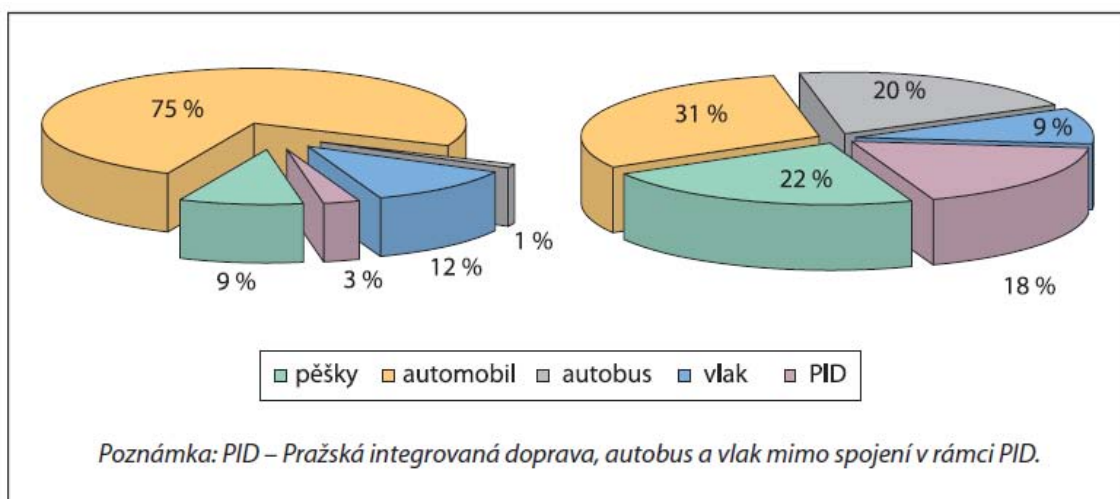
Středočeský kraj přijal v roce 2004 **Integrovaný program ke zlepšení kvality ovzduší**, kde navrhuje opatření potřebná k tomu, aby byly plněny legislativou požadované hodnoty emisních stropů a emisní limity ve vztahu ke kvalitě ovzduší v kraji [Středočeský kraj, 2004]. Na základě tohoto programu má být snížena sekundární prašnost, primární emise z lokálních topenišť v sektoru domácností a snižovány emise v dopravě. Pro toto zlepšení kvality ovzduší má být podporována hromadná doprava (s postupným přechodem na alternativní druh pohonu) ad. Implementací programu se má zamezit trvalému překračování oxidů dusíku a dalších škodlivin [Středočeský kraj, 2004].

Fyzická aktivita

Podle studie Doležalové a Ouředníčka [2006] až 70 % (po vyloučení žen na mateřské dovolené a důchodců) z dotazovaných ze 3 středočeských obcí ležících v zázemí Prahy dojíždí do zaměstnání a za studiem do Prahy. Tito obyvatelé stráví dopravou do a ze zaměstnání během dne téměř dvě hodiny, a to se jedná o obce, které jsou v blízkosti hlavního města. Obce, jako je např. Vysoký Újezd [více Huberová, Majerová, Holčák, 2007] či jiné vzdálenější obce vyžadují od svých obyvatel mnohem více času stráveného cestováním.

Je přitom velice zajímavý rozdíl, mezi původními a novými obyvateli. Struktura používané dopravy odráží rozdíly v životním stylu těchto dvou skupin. Je zřejmé, že noví obyvatelé výrazně upřednostňují automobilovou dopravu a pouze minimum chůze. U původních obyvatel není rozdíl mezi těmito způsoby tak markantní. Je možné se domnívat, že je to způsobeno i tím, že většina nových obyvatel jsou duševně pracující lidé, zatímco až polovina původních jsou manuálně pracující, kteří snáze naleznou zaměstnání v blízkosti bydliště.

Obrázek 11: Struktura používané dopravy u nově přistěhovalých (vlevo) a původních (vpravo) obyvatel ve třech sídlech během dne

[Zdroj: Doležalová, Ouředníček, 2006]

Jak vidíme, i v prostředí středočeského regionu je závislost na osobním automobilu značná, což potvrzuje zjištění Frumkina a kol., uváděná v teoretické části.

Avšak Ouředníček se domnívá, že nelze tvrdit, že by obyvatelé suburbií měli výrazně sedavý životní styl, například ve srovnání s městskou populací, a to z následujících důvodů:

- *nižší věk* (obyvatelé suburbií jsou často rodiny s dětmi) bývá obvykle spojen s větší fyzickou aktivitou
- bydlení v *domě se zahradou* vyžaduje více práce v domě i jeho okolí
- *blízkost přírody* podněcuje k fyzické aktivitě
- tito lidé jsou bohatší, a tedy více *pečují o determinanty svého zdraví*

[Ouředníček, 2008]

Doprava

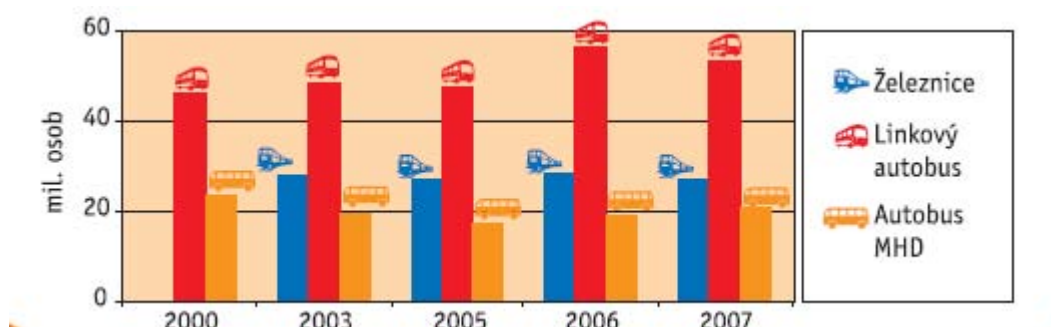
Dopravní situace ve Středočeském kraji je ovlivněna prohlubující se disproporcí mezi intenzitou provozu motorových vozidel a kapacitou komunikací, a to uvnitř a v okolí větších sídel a zejména Prahy. Přitom je zřejmé, že jednou z příčin nárůstu automobilové dopravy je suburbanizace. Dochází „*k plošnému rozvoji suburbánní výstavby ve všech obcích v zázemí Prahy bez ohledu na jejich dopravní vybavenost*“ [Urbánková, Ouředníček, 2006; Středočeský kraj, 2004] (Příloha č. 3: Autem nebo vlakem). Podle starosty obce Světlá (v blízkosti města Říčany) je doprava v oblasti předimenzovaná a v posledních letech dochází k jejímu nárůstu i z ostatních obcí. [Broukal, 2007] Přitom dopravní infrastruktura ve Středočeském kraji zaostává a je dokonce méně rozvinutá, než v některých odlehlejších krajích. [Říha, 2008].

V době dopoledních a odpoledních špiček bývají všechny radiální silniční tahy k významným městům přeplněny. (Příloha č. 4: Městský region a dopravní proudy). „*Jedná se především o výpady z Prahy s pravidelným jednosměrným vratným denním režimem intenzit silniční dopravy*“ [Cenia, 2007, str. 21] (Příloha č. 5: Intenzity dopravy na dálnicích a silnicích 1. třídy). „*Středočeský kraj, zejména okresy Praha-západ a Praha-východ, je územím s největší produkcí emisí z dopravy v celé ČR. V absolutních i měrných ukazatelích (kromě emisí na plochu) je situace v kraji horší než v Praze. Kraj se podílí cca 20 % na celkových emisích CO₂, PM a NO_x z dopravy v ČR [...]. Emise CO₂ a N₂O ze všech druhů dopravy narůstají (intenzita dopravy nadále stoupá), emise PM stagnují (z automobilové dopravy klesají), u ostatních látek dochází k pozvolnému poklesu*“ [Cenia, 2008]. (Příloha č. 6: Vývoj emisí z dopravy v kraji)

Emise z automobilové dopravy se podílejí zásadním způsobem „na překračování imisního limitu pro PM 10 a na produkci emisí všech prioritních znečišťujících látek. Podíl dopravy na emisích činí u oxidů dusíku 60 % z celkových emisí kraje, u tuhých znečišťujících látek více než 50 % a v případě VOC cca 34 %. V okolí dopravně zatížených komunikací dochází rovněž k výraznému nárůstu koncentrací suspendovaných částic vlivem zvýšené prašnosti a také k sekundární tvorbě částic z plyných prekurzorů“ [Středočeský kraj, 2004] Doprava tak činí významný zdroj znečištění ovzduší (Příloha č. 7: Meziroční srovnání znečištění ovzduší na území Středočeského kraje), což přináší významná rizika pro zdraví obyvatel. Látky znečišťující ovzduší vedou k astmatu a dalším dýchacím obtížím, k rakovině, ad.

Velice pozitivní je z hlediska otázky životního prostředí nárůst a zintenzivnění hromadné dopravy, avšak vývoj ukazuje, že zájem o tento druh přepravy významným způsobem nenarůstá a například u železnice, která skýtá značný potenciál, naopak stagnuje.

Obrázek 12: Počet přepravených osob jednotlivými druhy veřejné dopravy v kraji [mil. osob], 2000–2007

Zdroj: Ročenka dopravy 2007, MD ČR 2008. Převzato z Cenia, 2008

Rozvíjí se také cyklostezky, které mají dvojí funkci: rekreační a dopravní. Avšak i přesto, že se budují i cyklostezky oddělené od automobilové dopravy, řada z nich není vedena po vhodných komunikacích, vzhledem k intenzitě provozu motorových vozidel. Problémem je i to, že roste počet cyklostezek ve volné krajině, ale často v místech bez poptávky. V urbanizovaných a suburbanizovaných oblastech, kde by se mohly stát

dobrou alternativou automobilové dopravy, jejich rozvoj stagnuje, protože se přednostně řeší automobilová doprava. [Kolektiv autorů, 2006]

Silniční doprava a její rychlý rozvoj představuje pro Střední Čechy hrozbu také tím, že se ve vzdálenosti 30 – 50 km od centra Prahy přemění „*na silnicemi fragmentovanou, urbanizovanou oblast, z níž bude původní příroda a tradiční krajina téměř zcela vytlačena*“ [Kolektiv autorů, 2006, str. 224].

Novák, který se zabýval suburbanizací v zázemí Prahy, shrnuje negativní důsledky automobilové dopravy jako hluk a znečištění okolí přetížených komunikací, které nejsou přizpůsobené tak intenzivní dopravě, „*omezení a ohrožení pohybu pěších při přecházení či cestě podél přetížených dopravních komunikací*“, „*časté dopravní zácpy a časové ztráty*“, „*zvýšení počtu dopravních nehod s ním spojené zranění osob a poškození majetku*“ [Novák, 2008: 59].

Voda

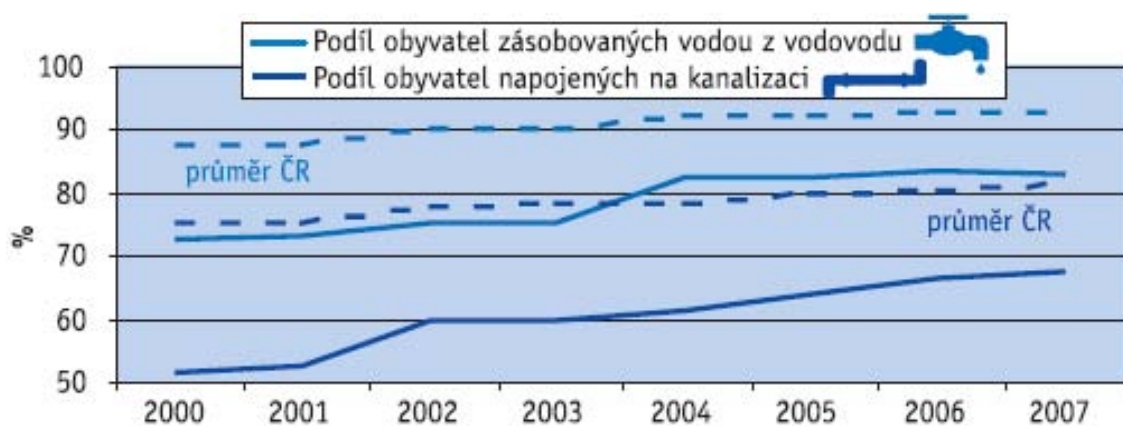
Voda je dalším důležitým prvkem, který, jak již víme, ovlivňuje kvalitu životního prostředí a lidského života a zdraví. V roce 2006 spadlo na území kraje 101% obvyklého množství srážek. Odtokové poměry jsou však u většiny toků, o nichž hovoří zpráva, nadprůměrné. Podzemní vody se se značnými odchylkami v různých obdobích pohybovaly okolo průměru. Podzemní vody překračovaly svým znečištěním v řadě případů lokální normativy, přičemž nejnižší kvalitu mají zdroje z mělkých horizontů odebíraných v sedimentech řek a menších vodotečí. Zpráva o stavu životního prostředí ve Středočeském kraji uvádí, že u 35 vzorků z odebraných 135 bylo naměřena taková koncentrace dusičnanů NO_3 , která přesahuje limit pro pitnou vodu (Příloha č. 8: Jakost podzemních vod) [CENIA, 2007] Vyšší koncentrace dusičnanů v pitné vodě mohou způsobovat zdravotní problémy. Dusičnany se v zažívacím traktu přeměňují na dusitany, které způsobují poruchu přenosu kyslíku krví. Dusitany mohou reakcí s některými součástmi potravy vést ke vzniku rakovinotvorných látek (nitrosaminů) [Kratzer, Kožíšek, Puklová, 2009]

V případě povrchových zdrojů je jejich kvalita klimatickými podmínkami i ovlivňována lidskou činností. Významným zdrojem znečištění jsou plošné a difúzní zdroje. (Příloha č. 9.: Tabulka ukazatelů jakosti vod)

V otázce vodního hospodaření ve Středočeském kraji je největším problémem odvádění a likvidace odpadních vod. Řada aglomerací nemá dobudovanou kanalizaci

(„Pokud nejsou dostatečně dimenzovány nebo nejsou modernizovány, mohou být zdrojem znečišťování okolí. Existuje ještě celá řada výjimek, kdy odpad je vypouštěn bez dostatečného přečištění do vodotečí (navíc s nedostatečným průtokem)“ [Kolektiv autorů, 2006, str. 225]). Zpříšňující se legislativa vyvolává potřebu stávající čistírky odpadních vod rekonstruovat či intenzifikovat. Na veřejnou kanalizaci s koncovou ČOV bylo v roce 2006 napojeno 763 tis. obyvatel Středočeského kraje, tedy cca 65% obyvatel. [Cenia, 2007] V roce 2007 se tento podíl zvýšil na 66,5% obyvatel [Cenia, 2008], lze tedy sledovat pouze mírný nárůst.

Obrázek 13: Zásobování pitnou vodou a připojení na kanalizaci v kraji [%], 2000–2007

[Cenia, 2008]

Sociální kapitál a mentální zdraví

Současná úroveň poznání problematiky sociálního kapitálu v suburbiih potvrzuje situaci, která nastala s rozvojem urban sprawl v USA (více viz kapitola Vztah sídelní kaše a zdraví v teoretické části práce). Případové studie středočeských obcí, potýkajících se s přílivem nových obyvatel, dokazují, že i zde je sociální kapitál nedostatečně rozvíjený a snižuje kvalitu života místních obyvatel [[Susová, 2007; Kuncová, 2008].

Susová říká, že v suburbánních oblastech je nutné budovat prostředí, které bude umožňovat fyzický kontakt. Ten je nejúčinnějším a nejjednodušším způsobem udržování mezilidských vztahů. V částích nové zástavby chybí tradiční místa určená k setkávání (př. dětská hřiště, parky s lavičkami, restaurace), vzhledem k tomu, že tyto oblasti jsou monofunkční, učené pouze k bydlení. Velký nárůst počtu obyvatel

způsobuje, že kapacity obchodních, vzdělávacích, zábavních a dalších zařízení se stávají nedostatečnými. [Susová, 2007; Ouředníček, Temelová, 2008; Cílek, Baše, 2005, ad.] Příchod jedné generace (obvykle mladé rodiny s dětmi) představuje zátěž na občanskou vybavenost [Říha, 2008]. Školky a školy nemají dostatečnou kapacitu, a tak musejí rodiče vozit děti (obvykle automobilem) do těchto zařízení do větších měst či do Prahy [Broukal, 2007]. Tím dochází k dalšímu omezení příležitostí pro rozvoj sociálního kapitálu, protože ani děti z jednoho sídla nemají příležitosti k seznámení.

Součástí každého sídla mají být soukromé a veřejné prostory, které se navzájem doplňují. „Moderní suburbie však sestává jenom ze soukromých prostorů propojených veřejnými komunikacemi, které málokdy mají jinou funkci než je automobilový provoz.“ [Cílek, Baše, 2005: 41] Takové prostory ale nejsou lákavým cílem procházek, her a setkávání. Středočeská obec Jesenice, kterou lze brát jako typickou představitelku suburbanizace středních Čech, má i přes svojí velikost nedostatek míst pro setkávání. A i přesto, že byla tato zařízení s rostoucím počtem obyvatel dobudována, jejich kapacita je stále nedostatečná. Podobně jako v Jesenici je to i v dalších obcích Středočeského kraje (Květnice, Světlá, Vysoký Újezd, ad.). Sídla by se měla přitom rozvíjet takovým způsobem, aby v něm mohli uspokojovat své potřeby všichni obyvatelé bez ohledu na věk či sociální postavení. Měla by se rozvíjet pospolitost. [Vávra, 2008] Existují však i studie, které negativní vliv suburbanizace na sociální kapitál a občanský život popírají [Sadílek, 2006]

Po příchodu nových obyvatel dochází ke změně sociální struktury v obci [Ouředníček, Temelová, 2008; Cílek, Baše, 2005; Susová, 2007, Sýkora, 2002, ad.]. „Migranti z města mají výrazně nižší věkový průměr, tvoří ucelené rodiny nebo jde o mladé páry, které zakládají rodinu a upřednostňují zdravé životní prostředí na okrajích měst. Ve skupině nových residentů jsou výrazně zastoupeny osoby se středoškolským a vysokoškolským vzděláním patřící do vyšších příjmových kategorií (tedy obecně s vysokým sociálním statusem)“ [Ouředníček, Temelová, 2008] Dochází tak k polarizaci sociální struktury v obci. I přesto, že časem dochází ke sžití těchto dvou odlišných skupin obyvatel, prostředí, ve kterém probíhá živelná a nekoordinovaná suburbanizace, nepřeje rozvoji sociálního kapitálu.

Noví obyvatelé, kteří za prací, studiem i zábavou jezdí do centrálního města, nemusejí být dostatečně zainteresovaní do chodu obce. Například výzkum ve městě Říčany u Prahy ukázal, že občané nemají zájem o věci veřejné. To pravděpodobně „souvisí s „otevřeným“ charakterem města (zejména silná ekonomická a sociální vazba na Prahu). Ten je jinak faktorem relativně značné spokojenosti, snižuje však zájem občanů o spontánní péči o místní prostředí“ [DHV, 2005]. „Novotvary“, jak říká Říha [2008] postrádají kvality postupně rostoucích obcí – nevznikají v nich komunity, „náplava“ se s původními obyvateli obce sžívá desítky let.

V dokumentu České televize, který obsahuje i rozhovory s obyvateli suburbí, je nedostatek sociálního kapitálu potvrzen: „Obětovat jsme tomu museli (...) hodně, protože vesměs všechny přátele máme teda tam (v původním místě bydliště, V.M.) (...) Na cestách strávím poměrně hodně času. Je to všechno opravdu poměrně daleko. A jelikož mám děti, tři, takže je ještě musím vozit do školy. Takže těch 4 - 5 hodin. (...). Schází tu trošku ten městský život. Tady se opravdu žije v klidu, ale není tady to vyžití, všechno je opravdu daleko“ [Kosková, K., 2008].

Obrázek 14: Prostorová separace starousedlíků a nových obyvatel.

[Zdroj: Ouředníček, Temelová, 2008]

Již víme z teoretické části, že sídelní kaše má negativní vlivy na psychické zdraví jedinců (kapitola Vztah sídelní kaše a zdraví). Hrozí toto riziko i ve středočeském prostředí? Nepřímo lze toto riziko prokázat. Frumkin a kol. se zabývají zejména stresem z dojíždění. Tento stresor působí jednoznačně i ve sledovaném regionu. Obyvatelé suburbii tráví denně dvě (a více) hodin dojížděním, obvykle v dopravních špičkách (dopolední přesun do Prahy a odpolední zpět do suburbia). Proto i zde platí model uvedený v teoretické části (Model stresu souvisejícího s dojížděním).

Úzká je i provázanost sociálního kapitálu a mentálního zdraví. Sociální kapitál se nerozvíjí nejen v komunitě, ale urban sprawl může vést i k rodinným krizím: „*Dá se říct, že z části nám tenhle dům vzal manželství. (...) Ty peníze byly potřeba (na hypotéku, V.M), takže manžel zůstal v práci a rodina se stále víc odcizovala. (...) A najednou jsme zjišťovali, že jsme sice v pohodovém domě, máme poměrně peníze, ale nejsme šťastní*“ [Smutná, M., 2008].

Závěry části 5.1

V blízkosti Prahy a větších měst se ve středních Čechách projevuje suburbánní zástavba, která na některých místech svou nevyvážeností, nekoordinovaností a nekonceptností může nabývat až charakteru urban sprawl / sídelní kaše.

Analýza prokázala, že tento trend suburbanizace představuje již v současnosti hrozbu pro zdravotní stav obyvatel a bude-li pokračovat, jeho důsledkem bude množství dlouhodobých zdravotních problémů.

Ústředním pojmem analýzy se přitom stala *doprava*, která je prokazatelně jedním z projevů suburbanizace. Představuje klíčový faktor ovlivňující zdravotní stav obyvatel svým negativním působením na *životní prostředí*, ale i přímo na zdraví jedinců. Ve svém důsledku trend nárůstu automobilové dopravy vede k takové *koncentraci škodlivých látek v ovzduší*, která způsobuje závažné zdravotní problémy (např. astma, rakovina, ad.). Využívání osobní automobilové dopravy vede k *nedostatku fyzické aktivity*, což může být příčinou například obezity, *způsobuje stres* ad.

Další problém by se dal nazvat jako vodní hospodářství. Velké množství obyvatel není napojeno na *čističky odpadních vod*, čímž dochází ke znečišťování

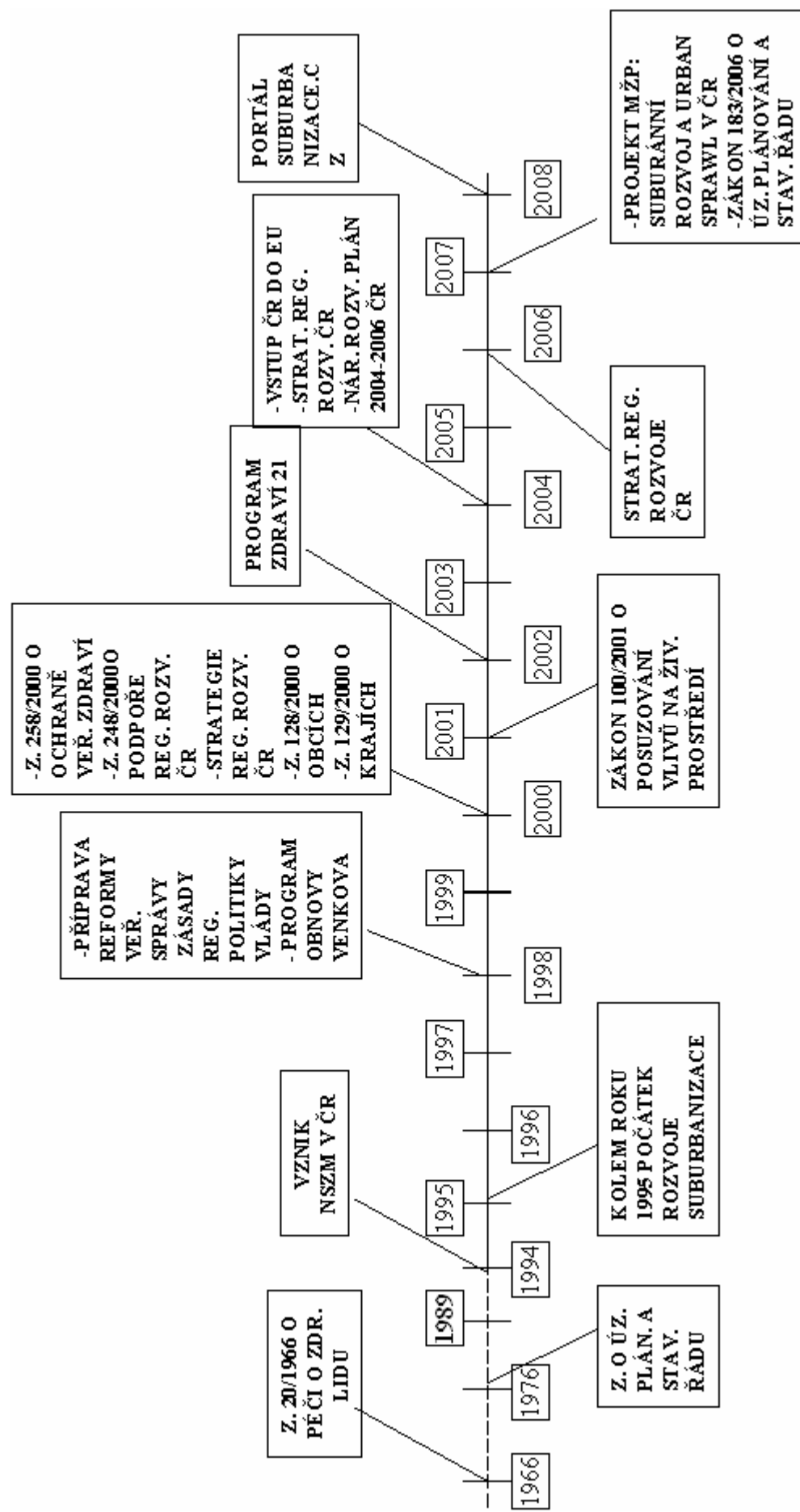
podzemních vod. Řada z nich však, což je snad ještě více alarmující, *není zásobována pitnou vodou*.

Potvrdil se i negativní vliv nekoordinované a nekoncepční suburbanizace na rozvoj *sociálního kapitálu*, který je jedním z předpokladů pro dobré zdraví a kvalitu života lidí, a na *mentální zdraví*.

5.2 CHARAKTER A KONTEXT VÝVOJE SUBURBANIZACE VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

Jaké jsou příčiny rozvoje suburbanizace nebo také „urban sprawl“ ve Středočeském kraji? S obecnými příčinami jsme se seznámili v kapitole 4.3 Města a jejich rozvoj. V následující části je shrnut vývoj suburbanizace a souvisejícího právního rámce v oblasti středních Čech s pohledem do hlubší minulosti. Období po roce 1989 je analyzováno s přihlédnutím k celospolečenské transformaci české společnosti a také evropské integraci.

Obrázek 15: Vybrané události v ČR a EU které souvisejí s rozvojem suburbanizace a jejím vlivem na zdraví

Vývoj do roku 1989

S určitou formou suburbanizace se v českých zemích můžeme setkat již v polovině 18. století a od této doby proběhlo na českém území **několik suburbanizačních vln**. Příkladem první z nich může být Nový Bor v severních Čechách. Tehdejší zástavba, která si zachovala ráz zahradního města až do 60. let 20. století, měla malý rozsah a postupně byla překryta novou zástavbou [Cílek, Baše, 2005].

Další etapou rozvoje měst a jejich přilehlých oblastí je **průmyslová revoluce**, která probíhala zejména ve druhé polovině 19. století. V tomto období docházelo k významnému stěhování obyvatel z venkovských oblastí do měst a jejich blízkého okolí. Nový rozvoj průmyslu, dopravy a výstavby průmyslových i obytných budov zapříčinil vznik nového typu krajiny, která se lišila od té původní. Docházelo ke vzniku smíšených průmyslově-zemědělských kolonií s menšími zahrádkami a políčky. Běžná byla řadová zástavba. Výstavba probíhala zejména za hranicemi tehdejší Prahy, a tak bylo město v krátkém čase obklopeno novými předměstími. Tento vývoj pokračoval cca do roku 1930. [Cílek, Baše, 2005; Ouředníček, Posová, 2006]

Před 1. světovou válkou byly zastavovány volné pražské svahy například na Vinohradech, Smíchově apod. Jednalo se o vily individuálně projektované podle vkusu zákazníka, které byly umístěny v prostorných zahradách. Postupně se tento trend výstavby čtvrtí „zbohatlíků“ a intelektuálů rozšiřoval i do dalších oblastí, zejména podél železnic směrem na Benešov a Beroun. Vesnice v těchto oblastech záhy ztratily venkovský ráz a splynuly s rozsáhlou zástavbou, která mimo jiné omezila využívání krajiny pro zemědělské účely. [Cílek, Baše, 2005; Ouředníček, Posová, 2006]

Dalším faktorem souvisejícím s tímto procesem je stěhování za prací do Prahy. Zejména chudší lidé prodávali pozemky a kupovali si byty na předměstích. Tak se malé a dříve izolované obce spojovaly do větších suburbanizovaných ploch. Významnou část výstavby pro dělnické obyvatelstvo představovaly nouzové kolonie.

Během druhé světové války se rychlý stavební rozvoj Prahy výrazně zpomalil, což bylo zřejmé na prostorové expanzi do pražského zázemí. Toto zastavení výstavby

společně s poškozením 41 tisíc bytů válečnými zásahy vedlo k dlouhodobé bytové krizi pražského obyvatelstva. [Ouředníček, Posová, 2006]

V době centrálního plánování bylo plánování sídel a regionů prováděno stejně jako plánování ostatních aspektů vývoje společnosti na centrální úrovni [Maier, 2001]. Špatná bytová situace byla v poválečných desetiletích umocňována komunistickou politikou. V období poválečného socialistického vývoje byl státem výrazně chráněn zemědělský fond a pozemky na výstavbu rodinných domů se výrazně zmenšovaly a výstavba rodinných domů nebyla podporována. Rozvoj suburbanizace byl také znemožňován nedostatkem finančních prostředků a stavebního materiálu na výstavbu. V poválečném období také nefungovaly ani takové podněty, jako snaha bohatších obyvatel separovat se od chudších a bydlet v komunitě stejně postavených sousedů. Sídlá v zázemí Prahy byla obtížně dopravně dostupná, podvybavená technickou i sociální infrastrukturou. Všechny tyto faktory přispěly k tomu, že se v poválečném období suburbanizace středočeského regionu nevyvíjela. [Cílek, Baše; 2005]

Z hlediska zdraví je zajímavé, že již z roku 1966 pochází zákon 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu (poslední změna: 189/2008 Sb.), který vymezuje hlavní zásady péče o zdraví lidu. Stanovuje, že „péči společnosti o zdraví lidu musí odpovídat snaha každého jednotlivce žít zdravě a vyvarovat se vlivů škodlivě působících na jeho zdraví.“ Každý občan má zároveň pomáhat dobrému vývoji zdraví spoluobčanů aktivním vytvářením zdravých podmínek a zdravého způsobu života. [Zákon 20/1966 Sb., Čl.II]

Zákon se sice nezmiňuje o územním rozvoji, ani pojmech s ním souvisejících, ale jako jeden z hlavních předpokladů péče o zdraví lidu považuje pohotové uplatňování výsledků vědeckého výzkumu v praxi. Věda musí zajišťovat v předstihu dostatek potřebných poznatků a „uplatňovat je na všech úsecích národního hospodářství, jejichž činnost má vliv na zdraví lidu.“ [Zákon 20/1966 Sb., Čl.III] Již bylo v této práci dokázáno, že živelný a nekoordinovaný územní rozvoj úzce souvisí se zdravím obyvatel. Dále uvádí, že péče o zdraví lidu se zaměřuje především preventivně na ochranu, upevňování a rozvíjení tělesného i duševního zdraví [Zákon 20/1966 Sb., Čl.IV]. Tyto obecné, dlouhodobě platné principy se jsou ale v rozporu s důsledky, které s sebou od 90. let přináší nekonceptní, živelný rozvoj suburbanizace.

Vývoj v letech 1989 až 2006

Tato část práce úzce souvisí s kapitolou, která se věnuje společenské a ekonomické transformaci v České republice. Vývoj suburbanizace je provázán s vývojem hodnot obyvatel, s politickým prostředím, s hospodářskou situací ve společnosti a s dalšími makrospolečenskými jevy. V kapitole, na niž odkazují, byl právě proces transformace blíže vysvětlen, proto se následující kapitola těmito jevy zabývá pouze okrajově. Je však třeba mít tento celospolečenský kontext neustále na paměti.

Soudobý proces suburbanizace se v České republice začal rozvíjet v průběhu devadesátých let. To bylo umožněno přechodem od centrálně plánované k tržní ekonomice. Rezidentní suburbanizace se začala rozvíjet zejména **ve druhé polovině 90.** let v souvislosti s rostoucími příjmy, a tím i kupní silou obyvatel, a rozvojem hypotečního trhu. [Sýkora, 2002; Puldová, Novák, 2008] Tato novodobá suburbanizace začala v oblasti Prahy, v jejímž zázemí vykazuje dosud nejvyšší intenzitu. [Sýkora, 2002, Ouředníček, Temelová, 2008; Cílek, Baše, 2005; Puldová, Ouředníček, 2006, ad.] Vzhledem k přerušnému rozvoji suburbanizace nebylo možné navázat na architektonickou a urbanistickou tradici suburbánního rozvoje malých sídel. [Perlín, 2002] V současnosti suburbanizace zasahuje téměř všechna velká města v České republice. [Volaufová, 2007]

Suburbánní oblasti se vyznačují významným rozměrem zastavěných ploch a malou koncepčností. Pokud se podíváme na situaci v jiných zemích, je patrný dřívější důraz na kvantitativní rozvoj měst, na jejich růst. Ten však způsobil řadu nepředpokládaných důsledků. Hodnoty se v současnosti přesouvají na udržitelnost rozvoje měst, udržení kvality kompaktních měst a zlepšování životních podmínek. [Cílek, Baše, 2005; Eckardt, Hassenpflug, 2004; Miles, 2007; NewUrbanism.org, 2008]

Skutečností je, že řada zastupitelů nereflektuje tuto hodnotovou změnu a stále uznává prostorovou expanzi sídel. Motivací je jim zřejmě neuspokojivý demografický vývoj venkovských sídel, který je často charakterizován dlouhodobým odlivem obyvatel, stárnoucí populací a nedostatkem pracovních příležitostí. [Cílek, Baše, 2005; Huberová, Majerová, Holčák, 2007, Kolektiv autorů, 2006]

Cíle územního plánování (plánování sídel i celých regionů) se tradičně definovaly jako **veřejný zájem** a společné bohatství. Po éře socialismu, kdy se tyto zájmy

deformovaly do podoby zájmu reprezentovaného státem, je návrat k původním územního plánování obtížný [Maier, 2001, Kolektiv autorů, 2006]. Po roce 1989 se začaly projevovat nové ekonomické, politické i sociální faktory, které ovlivnily prostorový rozvoj hlavního města do širšího zázemí. Začaly se měnit podmínky pro bytovou výstavbu i bytová politika státu. Ouředníček a Posová píší, že důležitou roli pro rozvoj suburbanizace sehrálo zmírnění ochrany zemědělského půdního fondu, restituce půdy, zakládání stavebních společností, realitních kanceláří a aktivity developerských firem. Restitovaná půda se začala převádět na stavební pozemky. [Ouředníček, Posová, 2006]

Karel Maier se zabývá otázkou urbanismu a plánování v transformující se společnosti. Tvrdí, že po roce 1989 bez centrálního řízení byli urbanisté postaveni před řadu otázek a problémů, které po dlouhá desetiletí byly řešeny na centrální úrovni, a tudíž se jimi nemuseli do té doby zabývat. [Maier, 2001]

Na začátku devadesátých let bylo jakékoli institucionalizované plánování řadou aktérů považováno za pozůstatek komunistické éry územní plánování muselo čelit dobové liberální rétorice. Například problematika ochrany životního prostředí byla vnímána jako vnější limit plánovaného rozvoje, než jako součást a cíl plánování. **Pluralita dílčích soukromých zájmů nahradila zájem společenský.** Neformální moc developerů a zájmů realitních kanceláří rostla a stala se výzvou formální moci státní správy a samosprávných orgánů. [Maier, 2001] Došlo k poklesu celkové úrovně urbanismu a územního plánování.

Hlavním motivem územního rozvoje se od počátku 90. let stal ekonomický růst a zisk, a to jak ze strany vlastníků nemovitostí, developerů, podnikatelů, ale i obcí, jež nemají dostatek finančních prostředků a usilují o zlepšení svých rozpočtů. Tento důraz je v kontextu ekonomické transformace podle Maiera oprávněný. V dlouhodobém pohledu se ekonomická, sociální a také environmentální kritéria sbližují, ovšem tento dlouhodobý pohled se liší od horizontů, které sleduje privátní sektor a v některých případech i stát a obce. Vysoká hodnota, jež je prisuzována současnosti a nejbližší budoucnosti, způsobuje, že developerské projekty ignorují dlouhodobé důsledky rozhodnutí a (ne)udržitelnost změn vyvolaných či podpořených těmito rozvojovými projekty. [Maier, 2001]

Vzrostla hodnota, kterou účastníci urbánních změn přikládají okamžiku a bezprostřední budoucnosti, oproti budoucnosti vzdálenější. To je zvláště silné ve společnostech, jež mají zkušenost centrálním, direktivním řízením a plánováním. V takových společnostech totiž lidé, zbavení možnosti dlouhodobě ovlivnit svou budoucnost, plánují jen tu bezprostřední. „*Nejlepším způsobem, jak si zachovat něco cenného, bylo „sníst to“ – jinými slovy, nebylo rozumné investovat: vše, co se dalo s jakoukoliv hodnotou dělat, bylo spotřebovávat ji. Tato zkušenost zůstává hluboko pod kůží post-plánové společnost.* [Maier, 2001, str. 7-8]“ Tento trend potvrzuje i Koncepce ochrany přírody a krajiny Středočeského kraje: „*Při rozvoji měst suburbánní expanzí je krajina považována za zdroj, který je nutný vyčerpat, využít a prodat*“ [Kolektiv autorů, 2006; Vávra, 2008]. Lidé přitom necítí spoluodpovědnost za krajinu [Vávra, 2008]. Pokud by přetrvala orientace na okamžité a krátkodobé efekty územního rozvoje, může v dlouhodobých časových horizontech dojít k devastaci přírodních, kulturních i společenských zdrojů. [Maier, 2001; Kolektiv autorů, 2006]

V roce 1994 vznikla asociace jedenácti měst **Národní síť zdravých měst**, která začala realizovat Projekt Zdravé město iniciovaný v roce 1998 Světovou zdravotnickou organizací. Vzhledem k pozvolnému rozvoji však její vliv na suburbanizaci není zřejmý. Navíc teprve od roku 2003 je asociace otevřena všem formám municipalit (nejen městům, ale i obcím, mikroregionům a krajům). Její vizí je zdravé město, obec, region a pro naplnění této vize je nutná spolupráce vedení, zastupitelstva či úřadu s místními odbornými i nevládními partnery a s širokou veřejností. Uplatňuje místní Agendu 21 (podpora udržitelného rozvoje na místní úrovni s aktivním zapojením veřejnosti) a LEHAP (místní akční plán zdraví a životního prostředí). Snaží se promyšleně „*utvářet město (obec, region) jako kvalitní a příjemné místo pro život na základě dohody s obyvateli. Věří, že občané získají "zdravý patriotismus", že lidé budou svou komunitu i krajinu považovat za svůj domov a budou o ně také takto pečovat.*“ . [Národní síť zdravých měst, 2008] Tyto myšlenky jsou poměrně blízké novému urbanismu, který dbá na kvalitu života, životního prostředí i rozvoj sociálního kapitálu. Zdá se, že NSZM může mít potenciál pro předcházení a zmírnění negativních důsledků suburbanizace

Zatímco v zázemí velkých českých měst docházelo od 90. let k prudkému, nekoordinovanému a naprosto nekoncepčnímu rozvoji suburbanizace, v evropských zemích, které již měly s tímto jevem zkušenost, docházelo k hodnotovému posunu a k tvorbě řady dokumentů významných pro dlouhodobě udržitelný rozvoj měst a pro kvalitu života jejich obyvatel. Tyto dokumenty mají značný význam pro jednotlivé národní státy, ale i pro města a obce jako takové.

Prvním z nich je European Urban Charter z roku 1992. Součástí této charty je **Evropská deklarace městských práv**. Z hlediska problematiky vztahu suburbanizace a zdraví jsou stěžejní zejména následující práva: právo na neznečištěné životní prostředí, právo na zdraví, právo na kvalitní architekturu a fyzické prostředí, právo na harmonizaci funkcí (jejich vzájemnou provázanost), právo na udržitelný rozvoj a právo na rovnost.

Charta vymezuje jednotlivé principy související s různými aspekty rozvoje měst. Zde jsou ty, které jsou stěžejní z hlediska tohoto tématu:

- Je nezbytné, aby byla omezena úroveň dopravy, zejména osobními automobily.
- Mobilita musí být organizována takovým způsobem, který směřuje k udržitelnosti životaschopného města a umožňuje koexistenci různých způsobů dopravy.
- Ulice musejí fungovat jako sociální aréna (bezpečné místo atraktivní pro setkávání).
- Veřejné autority mají odpovědnost za zacházení s přírodními a energetickými zdroji koherentním a racionálním způsobem.
- Místní autority by měly přijmout opatření, která by vedla k zamezení znečištění.
- Místní autority jsou odpovědné za ochranu přírody a zelených prostranství.
- Zapojení architektury do rozvoje města hraje klíčovou roli v kvalitě městského prostředí
- Všichni mají právo na zdravé, bezpečné, settled, příjemné a stimulující prostředí.
- Místní autority by měly zajistit různorodost a možnost volby v bydlení
- Všichni obyvatelé mají právo účastnit se sportovních a rekreačních aktivit
- Městské prostředí musí směřovat k dobrému zdraví všech obyvatel
- Management a plánování města musí být založeno na maximu informací o charakteristických rysech města.
- Lokální politická rozhodnutí musí být založena na městském regionálním plánování vedeném týmem profesionálů. [European Urban Charter, 1992]

V roce 1994 schválili účastníci konference evropských měst **Chartu evropských měst směřujících k trvale udržitelnému rozvoji (tzv. Aalborgskou chartu)**. V této chartě vyjádřili přesvědčení, že udržitelný život nemůže být dosažen bez udržitelného rozvoje místních komunit. Udržitelnost je přitom podle charty tvořivý místní proces, který se snaží o rovnováhu a který je rozšířen do všech oblastí místního rozhodování.

Řídící proces, který vychází ze zásad udržitelného rozvoje, vede k rozhodnutím, která reprezentují jak zájmy současné, tak zájmy budoucích generací. Město nesmí přenášet své problémy ani do širokého okolí, ani do budoucnosti.

Jedním z hlavních předpokladů udržitelného rozvoje měst je podle Aalborgské charty trvale udržitelné využívání půdy. Je na pováženou, že v České republice začalo docházet k rozvoji sídelní kaše v době, kdy již bylo známo, k jakým problémům nekoordinovaná suburbanizace vede. Vždyť již v první polovině 90. let byl znám recept, jak tomuto živelnému boomu zabránit: *„My, města, si uvědomujeme důležitost efektivního využívání půdy a vytvoření takové územně plánovací politiky našich místních samospráv, která bude obsahovat strategické environmentální posouzení všech záměrů. Měli bychom využít možností efektivní veřejné dopravy a efektivního využívání energie, které poskytuje vysoká hustota zástavby, ovšem při zachování lidských rozměrů rozvoje. Jak při programech obnovy starých částí, tak při plánování nových čtvrtí se budeme snažit o kombinování funkcí a tak snižovat potřebu mobility. Vědomí spravedlivé meziregionální závislosti by nám mělo umožnit vyvážit toky mezi městem a venkovem a předejít tomu, aby města neúměrně čerpala zdroje z okolních oblastí.“* [Aalborgská charta, 1994]

I přes určitou opožděnost se vliv Evropské unie začal koncem 90. let projevovat v rozvoji regulačních nástrojů. Již v roce 1998 vznikly zásady regionální politiky vlády, které měly za úkol přiblížit se zásadám regionální politiky EU. Tlak EU se projevil i v přijetí zákona 258/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje, kterým byl podmíněn vstup České republiky do Evropské unie a Strategie regionálního rozvoje ČR. V rámci reformy veřejné správy, která také souvisela s plánovaným vstupem do EU, byly přijaty zákony 128/2000 Sb., o obcích a 129/2000 Sb., o krajích (Podle obecných ustanovení zákona o krajích je úkolem kraje pečovat o všestranný rozvoj svého území a o potřeby svých občanů).

Neméně důležitý je zákon 258/2000 Sb. o ochraně veřejného zdraví. (Změna: 130/2008 Sb.). Tento zákon zpracovává předpisy Evropských společenství a zároveň upravuje povinnosti a práva osob (fyzických i právnických) v oblasti ochrany a podpory veřejného zdraví. [Zákon 258/2000 Sb., hlava I, § 1]. Vymezuje pojmy jako je veřejné zdraví a ochrana a podpora zdraví. Stanovuje orgány ochrany veřejného zdraví (v oblasti státní správy se jedná o Ministerstvo zdravotnictví, krajské hygienické stanice,

Ministerstvo obrany, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo dopravy, Ministerstvo pro místní rozvoj, Ministerstvo životního prostředí, krajské úřady) a vymezuje jejich úkoly a pravomoci.

Zpráva EEA uvádí , že „sprawl“ může vycházet z očekávaného rapidního ekonomického rozvoje souvisejícího s dynamičtější ekonomikou, snazším přístupem na trh EU, investicemi z Fondu soudržnosti a Strukturálních fondů na podporu hospodářství. Je podle ní příliš brzo na plné porozumění vlivu ekonomického rozvoje na rozvoj „urban sprawl“ u států, které přistoupily k Evropské unii v roce 2004. [EEA, 2006, str. 9-10].

Významný boom suburbánní výstavby lze pozorovat od roku 2002. Sílí podíl bytů vybudovaných v zázemí Prahy, přičemž nejatraktivnější pro výstavbu jsou větší obce s rozvinutou občanskou vybaveností. [Ouředníček, Posová, 2006; Český statistický úřad]⁷

7

Trend rostoucí suburbanizace Středočeského kraje lze dokázat například

- růstem počtu obyvatel v jednotlivých obcích (Z hlediska počtu obyvatel jsou nejvíce rostoucí obce Milovice, Vestec, Bradlec, Ohrobec, Zvole, Sulice a Jesenice),
- přírůstkem obyvatel (Středočeský kraj je kraj s největším přírůstkem počtu obyvatel stěhováním. V roce 2006 byl přírůstek stěhováním přes 16 000 osob.
- nebo počtem dokončených bytů, který je ve Středočeském kraji nevyšší z celé republiky. To svědčí o rostoucí výstavbě v zázemí hlavního města Prahy [www.czso.cz]

Vývoj po roce 2007

Vývoj suburbanizace je závislý na mnoha faktorech, jakými jsou například změna vkusu, nákladnost oprav panelových domů, ekonomická situace nebo regulace nájemného, a proto je obtížné přesně určit, jak se bude tento fenomén v nejbližších desetiletích vyvíjet.

Dosavadní ekonomický a společenský vývoj v České republice, a také situace západní Evropy přibližně napovídá, jakým směrem by se mohl v nejbližší budoucnosti orientovat vývoj suburbií v ČR. České preference jsou totiž podobné preferencím zjištěným například ve Francii, Německu či Nizozemí [Cílek, Baše, 2005]. Cca 55% evropského obyvatelstva žít ve vlastním domě na vlastní půdě. Je proto možné, že bude-li pokračovat příznivý ekonomický vývoj, bude český rozvoj suburbií následovat státy, v nichž už k němu dochází několik desetiletí. V tuto chvíli je velice obtížné očekávat, jak se projeví ve výstavbě světová ekonomická krize.

V České republice je zhruba 80 tisíc panelových domů, v nichž je celkem 1,2 milionu bytů a v nichž žijí skoro 3 miliony obyvatel. Většina těchto domů byla postavena v letech 1970-1981 [Cílek, Baše; 2005]. Sídliště se v minulosti vyznačovala sociálně smíšeným obyvatelstvem. Avšak nízká kvalita panelových domů vede k jejich nutné rekonstrukci, bydlení na sídlištích se potýká s otázkou prestiže, stále více lidí chce bydlet na venkově. Vedení hlavního města a dalších velkých měst v ČR se musí vyrovnat s těmito faktory, které přímo souvisejí s rozvojem suburbanizace. Pozitivní výchozí situací je, že jsou česká sídliště v lepším stavu než mnohá sídliště v západní Evropě a nedochází k tak výraznému rozvoji „ghett“ (sídliště byla navrhována jako „sociální mix“).

Ve vývoji suburbií měl, má a jistě i v budoucnosti bude mít roli jednoho ze stěžejních faktorů prestiž. Přibližně od poloviny 90. let můžeme sledovat výrazný vývoj suburbií v okolí Prahy a o několik let později i v okolí dalších velkých měst. Vlastnit nápadný rodinný dům se pro zámožné lidi stalo otázkou prestiže, nehledě na jeho umístění. Postupně však docházelo k tomu, že lokalita, ve které dům stojí, se stala stejně důležitou. Dochází k tomu, že relativně nedávno postavené domy splývající v monotónní suburbánní plochy jsou opouštěny a vývoj se přesouvá do kvalitnějších a prestižnějších lokalit. *„Velice žádaná je oblast na jih od hlavního města např. v okolí*

Jilové u Prahy, což je pravděpodobně způsobeno tím, že je čistá, krajinářsky poměrně výrazná (kopcovitá) a má hodně lesů. Druhým protipólem je většina území na Kladensku a Slánsku s výjimkou takových lokalit jako jsou Lány, kterým blízkost křivoklátských lesů a existence prezidentského zámku dodává na lesku [Cílek, Baše; 2005].“ Pojem „dobrá lokalita“ se tedy postupně proměňuje. Dnes tím rozumíme obec, která má školu, zdravotní středisko, nízkou nezaměstnanost a obecně přijatelný standard občanské vybavenosti.

Role a význam lokality a kvality architektonického návrhu pravděpodobně poroste. V současnosti je ale naopak strategií většiny developerských firem nabytí okamžitého zisku, jinými slovy jim jde o to „rychle postavit, prodat a zmizet“. Zkušenosti z Ameriky poukazují na rostoucí trend stěhování za vyšší kvalitou místa. Ta spočívá také v bezprostředním kontaktu s kvalitním přírodním okolím. Jakmile v okolí „původních“ suburbánních domů vyrostou kolonie nových, nejbohatší obyvatelé začnou opakovaně hledat nové, dosud nenarušené prostředí.

Střední Čechy jsou především v okolí velkých měst stále více rozčleňovány houstnoucí sítí silnic a dálnic. Významně ubývá prostor nenarušené krajiny a vyvstává hrozba, že se střední Čechy v nejbližších desetiletích promění na plochy nazývané jako „sídelní kaše“. Bude se zmenšovat vzdálenost mezi původními sídly a hrozí jejich propojování do pásové zástavby (zejména podél komunikací) o délce několika desítek kilometrů. [Cílek, Baše, 2005; Kolektiv autorů, 2006]

Podle Cílka a Bašeho „bylo pro stavbu nových suburbií na území Středočeského kraje vyčleněno asi 60 lokalit, z nichž 35 leží v blízkém okolí (do 30 km od okraje Velké Prahy) hlavního města.“ Tyto lokality se nacházejí v různém stupni rozpracování a v mnoha případech jsou to jen dvě či tři řady domů a soubor parcel, které jsou určeny k pozdější zástavbě. Zhruba na polovinu lokalit již došlo ke vzniku nových čtvrtí. [Cílek, Baše, 2005]

Prostorové plánování se týká životního prostředí v nejširším smyslu. To je důvod, proč si musí udržet svůj dlouhodobý a strategický rozměr. Musí přispět k přeměně následující transformaci devadesátých let, „*spočívající v přechodu od plánované společnosti k post-plánované společnosti: k přeměně dříve plánované společnosti na*

společnost plánující prostřednictvím plánujících společenství. [Maier, 2001, str. 10]“. Avšak na Krajském úřadu středočeského kraje se lze i v roce 2008 setkat s postojem, který se nezdá být nakloněný plánování. Košík tvrdí, že *regulace směřuje k totalitě* a je obtížné nalézt její správnou míru

V roce 2001 byl přijat zákon 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí. Význam tohoto zákona vzrostl v roce 2007, kdy vstoupil v platnost nový stavební zákon. **Přijetí nového stavebního zákona**, který je v platnosti od 1. 1. 2007 (Zákon 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu), tak může být mezníkem v rozvoji suburbanizace středočeského regionu. Zásadním posunem je mnohem větší důraz na udržitelný rozvoj, než jaký byl v zákoně původním, z roku 1976 (Zákon 50/1976 Sb. o územním plánování a stavebním řádu). V tomto zákoně jsou vymezeny pravomoci aktérů na jednotlivých úrovních, které se týkají územního plánování. A jak již víme, územní plánování je pravděpodobně nejúčinnějším nástrojem usměrňování územního rozvoje. Z tohoto zákona vychází několik typů „územních plánů“, které se liší rozsahem území, na které se vztahují, svou podrobností a také procesem přípravy a vydávání (politika územního rozvoje (Příloha č. 10 Nástroje územního plánování)

Vedle posílení koncepčnosti územního rozvoje prostřednictvím nového stavebního zákona a jeho nástrojů je významná také role Evropské unie. Proto jsou na následujících stránkách uvedeny stěžejní dokumenty týkající se územního rozvoje, které vznikly na evropské úrovni.

Při příležitosti schůzky ministrů členských států Evropské unie, která se konala na téma rozvoje měst a územní soudržnosti, byla v květnu 2007 sjednána Lipská charta o udržitelných evropských městech a Územní agenda EU. Na této schůzce se ministři, kteří jsou v jednotlivých státech odpovědní za městský rozvoj, dohodli na společných principech a strategiích městského (urbánního) rozvoje. Principy a strategie byly stanoveny na základě řady studií, které vznikly v době německého předsednictví Evropské unii. Tyto studie by měly pomoci v efektivní implementaci stanovených principů a strategií. [Lipská charta, 2007]

1. Územní agenda Evropské unie

Územní agenda EU byla (stejně jako Lipská charta) sjednána na schůzce ministrů v Lipsku v květnu 2007. Předcházela jí však několikaletá spolupráce a jednání.

Tato agenda představuje politický rámec budoucí spolupráce, jenž byl vypracován spolu s Evropskou komisí.

Agenda má podpořit polycentrický rozvoj území EU. Jedním z aspektů tohoto rozvoje je územní integrace míst, ve kterých lidé žijí, s jejíž pomocí se přispěje k udržitelné Evropě. Hlavním cílem je územní soudržnost. Té lze dosáhnout dialogem mezi všemi subjekty územního rozvoje (soukromý sektor, vědecká obec, veřejný sektor, nevládní organizace a jednotlivé resorty) a jejich společným jednáním a spoluprací.

Z hlediska problematiky suburbanizace je významné, že v Územní agendě EU jsou vymezeny územní výzvy, mezi nimiž je i *„nadměrné využívání ekologických a kulturních zdrojů a ztráta biologické rozmanitosti, zejména v důsledku zvyšujícího se nekontrolovaného rozpínání sídel“* [Územní agenda, 2007].

Územní agenda poukazuje na rostoucí územní vliv evropského společenství. Ten je třeba brát v úvahu ze dvou důvodů. Na jedné straně má být do tvorby politik EU zapojen přístup strategického a integrovaného územního rozvoje (tím by se více zohlednil potenciál místní, regionální a vnitrostátní a také by byl brán větší ohled na motivaci zúčastněných aktérů) a na straně druhé by se měly jednotlivé strategie rozvoje měst a regionů zaměřit více na vnitrostátní a evropský kontext. Zájmy (politika rozvoje venkova, ochrana životního prostředí, apod.) na různých úrovních, od místní až po evropskou, mají být úzce propojeny. [Územní agenda, 2007]

Závěrem o Územní agendě lze shrnout, že konkrétně se problematikou suburbanizace ani zdraví nezabývá. Vymezuje spíše obecné principy. To je však pochopitelné, vzhledem k tomu, že se jedná o dokument stanovující obecné principy a výzvy územního rozvoje na evropské úrovni. Suburbanizace jako taková je rozpracována v dalších evropských dokumentech.

2. Lipská charta o udržitelných evropských městech

Lipská charta doplňuje zájmy Územní agendy nastolením tématu politiky integrovaného rozvoje měst jako úkolu v evropském měřítku.

Charta respektuje a podporuje Strategii udržitelného rozvoje EU. Tvrdí, že je nutné zohledňovat všechny dimenze udržitelného rozvoje, tedy hospodářskou prosperitu., sociální rovnováhu, zdravé životní prostředí, ale i kulturní a zdravotní hlediska. Je zcela zřejmé, že všechny zmíněné dimenze souvisejí s procesem suburbanizace a jejím vztahem ke zdraví obyvatel.

Z hlediska této studie je důležité, že v Lipské chartě je přiznána skutečnost, že z řady důvodů, mezi nimiž jsou i environmentální, nemohou města z dlouhodobého hlediska plnit svou funkci „motorů“ sociálního pokroku a hospodářského růstu. Je třeba zachovat sociální rovnováhu uvnitř měst i mezi nimi, zachovat kulturní rozmanitost a ***dosahovat vysoké úrovně urbanistických, architektonických a environmentálních řešení.***

Ministři v chartě dále prohlašují, že je třeba integrovaná strategie a koordinované aktivity všech aktérů, kteří se podílejí na procesu rozvoje měst. Všechny úrovně správy a řízení, tedy místní, regionální, národní i evropská, nesou odpovědnost za budoucnost měst. Pro skutečnou efektivnost této víceúrovňové správy musí být zlepšena koordinace jednotlivých oborových a odvětvových strategií. A také je třeba nalézt smysl pro odpovědnost a zajistit znalosti a dovednosti všech, kdo se podílejí na realizaci politik. A to znalosti nejen z daného oboru, ale i znalosti ***obecné a mezioborové a dovednosti nezbytné k vytváření udržitelných měst.***

A jaká jsou doporučení, která stanovuje Lipská charta? Jsou rozdělena do dvou skupin, z nichž pro problematiku, již se zabývá tato práce, je významná zejména první skupina. Tou je širší využívání integrovaných přístupů v politice rozvoje měst. (Druhou skupinou je věnování pozornosti deprivovaným či upadajícím čtvrtím v rámci měst jako celku.)

Z hlediska suburbanizace je důležité zejména doporučení, aby byla vytvořena politika integrovaného rozvoje měst. Města by se měla rozvíjet jako celky. Nástroje mají být koordinovány na lokální úrovni, a také na úrovni přesahující do regionu. Mají zapojit občany a další partnery, kteří mohou pomoci formulovat budoucí kvalitu daného území (hospodářskou, ekologickou a sociální). Cílem této politiky je rovné partnerství mezi městy a venkovskými oblastmi, a také mezi různě velkými městy v rámci městských a metropolitních regionů. Velice významný je poznatek a zároveň doporučení, aby se na urbánní rozvoj přestalo hledět izolovaně na úrovni jednotlivých měst. Města mají být pilíři rozvoje městských spádových regionů a převzít na sebe odpovědnost za územní soudržnost. [Lipská charta, 2007] Pokud se však podíváme na vztahy Prahy a obcí i krajského úřadu Středočeského kraje, jejich vzájemnou (ne)komunikaci, vyvstává otázka, jak reálné je splnění těchto doporučení

3. European Urban Charter II – Manifesto for a new urbanity (2008)

V roce 2008 vznikla nová Evropská městská charta. Navazuje na chartu z roku 1992, která znamenala počáteční krok v otázce městské problematiky. Nová charta vznikla na základě toho, že se společnost významně proměňuje v kontextu lokálních a globálních výzev. Reaguje také na rozdíly měst bývalého Západu a Východu.

Vedle dalších témat se Charta věnuje tématu **udržitelnosti měst** (odst. 44. -59.). Je v ní vyjádřena ze strany volených zastupitelů podpora vzrůstajícímu zájmu občanů o globální environmentální krizi. Mnoho aspektů této krize vede ke snížení kvality života, a proto je třeba hledat řešení v kontextu urbánní ekologie. Rostoucí populace evropských měst a její schopnost vytvářet modely chování by měly vést k boji za prostředí vhodné pro život. Vývoj by měl směřovat ke zmírňování ekologické stopy měst, k zachování jejich přírodních zdrojů, k udržení biodiverzity a k energetické efektivnosti.

Sídelní kaše jako jev, který je v současnosti spojený s funkční specializací ploch, drasticky snižuje kapitál životního prostředí ve městech. Tento model je spojený s plýtváním energií a poškozováním prostředí. „*Je to politika, která nemá budoucnost*“ [European Urban Charter II, 2008]. Je třeba, aby rozvoj měst měl kompaktní podobu s hustým osídlením a vyžadoval co nejméně zdrojů k od svých obyvatel pro dosažení jednotlivých funkcí (např. plochy určené k rekreaci nebo volná krajina). Musí to být vhodné prostředí pro život obyvatel bez ohledu na věk, sociální status či zdravotní stav.

Je také třeba se zabývat otázkou udržitelné mobility. Z tohoto důvodu je nutné zaměřit se na hledání alternativ automobilové dopravy, zbavit se nadměrné závislosti na automobilech a umožnit všem obyvatelům měst plně využívat funkce města i bez přepravy automobilem. Volení zástupci mají podporovat chůzi a cyklistiku, a také hromadnou dopravu. [European Urban Charter II, 2008]

Vedle těchto dokumentů existují i další na evropské úrovni, jako je Strategie udržitelného rozvoje EU – městská dimenze, Lisabonská strategie či Göteborgská dohoda. Vzhledem k zaměření práce na Středočeský kraj však nejsou dále analyzovány.

Závěry části 5.2

Ve středočeském regionu došlo v minulosti k několika suburbanizačním vlnám, například v době průmyslové revoluce nebo před první světovou válkou. Po druhé světové válce byl rozvoj suburbanizace znemožněn centrálně plánovanou bytovou politikou a ochranou zemědělského půdního fondu.

K nové, silné vlně suburbanizace začalo docházet cca v polovině 90. let 20. století. Tento vývoj byl umožněn přechodem od centrálně plánované k tržní ekonomice a zvyšující se kupní silou. Avšak po éře socialismu ve společnosti existoval odpor k plánování. Územní plánování jako významný veřejně-politický nástroj sledující veřejný zájem se setkala s obtížemi. Pluralita dílčí soukromých zájmů nahradila zájem společenský. Hlavním motivem územního rozvoje se stal ekonomický růst a zisk. Ve vývoji suburbanizace se v 90. letech neprojevovaly ani četné zahraniční zkušenosti, které mohly být varováním před nekoordinovaným a velice nekonceptním rozvojem sídel.

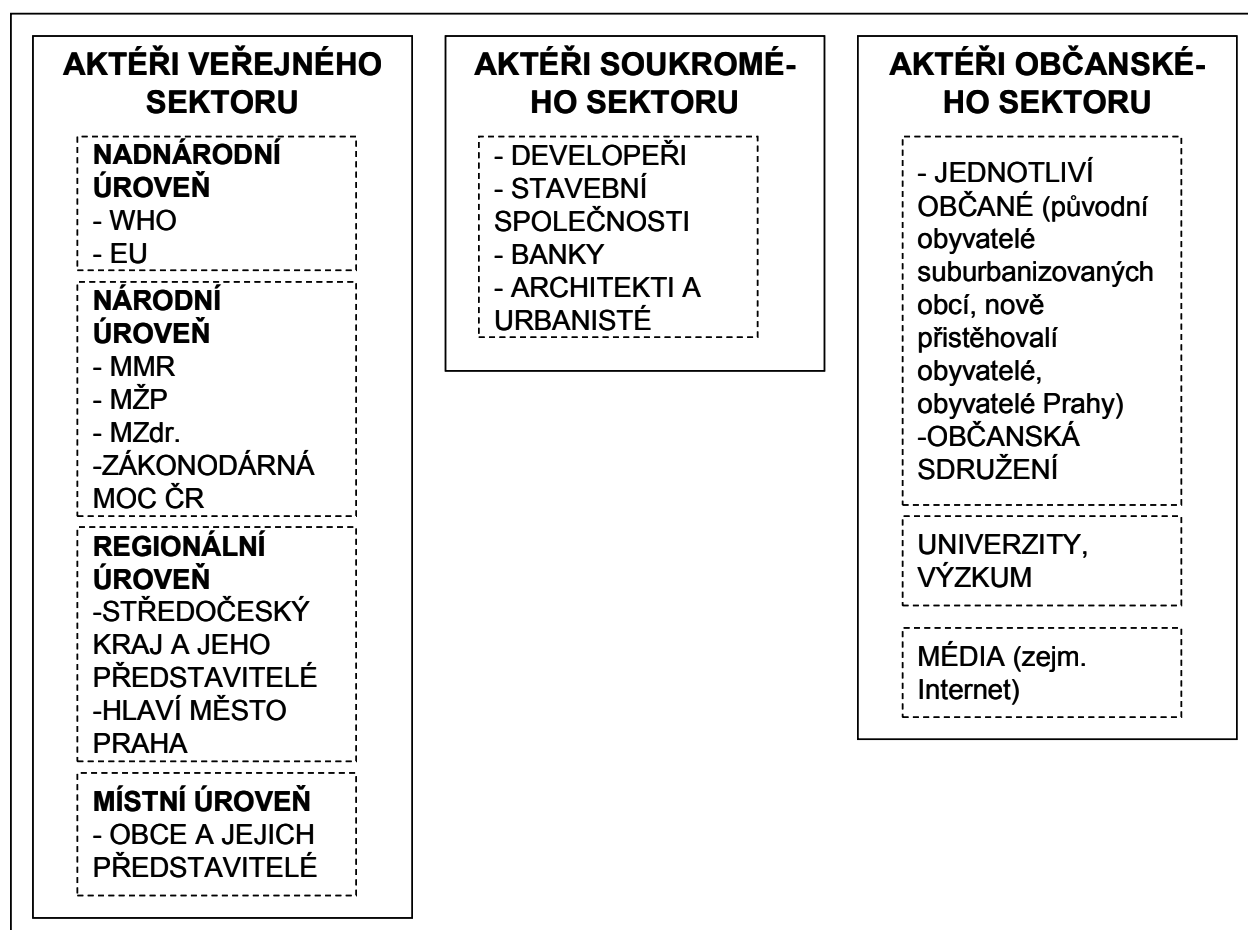
Od konce 90. let začalo docházet k postupným změnám. Reforma veřejné správy a tlak Evropské unie přinesly rozvoj právního rámce a rostoucí důraz na strategické plánování. Hlavní změny pravděpodobně přinese nový stavební zákon, který klade silný důraz na principy udržitelného rozvoje.

5.3 ANALÝZA JEDNÁNÍ AKTÉRŮ SUBURBANIZACE

Pro proces rozvoje bydlení je jedním z významných rysů suburbanizace, tj. migrace obyvatel z větších měst na venkov. Praha a Středočeský kraj jsou významným příkladem tohoto trendu. Středočeský kraj je krajem, kde se nyní nejvíce staví byty a domy [Český statistický úřad, 2008]. Na procesu suburbanizace se účastní celá řada aktérů.

Pro zpřehlednění tohoto velkého množství aktérů může posloužit následující schéma, ve kterém jsou rozděleni na aktéry veřejného, soukromého a občanského sektoru.⁸

Obrázek 16: Aktéři suburbanizace v České republice a středočeském regionu

⁸ členění aktérů podle Start, Hovland, 2004

Je tedy zřejmé, že s problematikou suburbanizace a jejího vztahu ke zdraví souvisí řada aktérů na místní, krajské, národní i nadnárodní úrovni. Tito aktéři se podílejí na kontinuálním politickém procesu, reagují na aktuální situaci, hledají možnosti pro uplatnění svých zájmů a každý svým charakteristickým způsobem ovlivňuje podobu celého procesu.

Prostřednictvím schématu jsme si aktéry rozdělili do 3 skupin. Je však třeba mít na paměti, že tyto skupiny jsou významně provázané, vzájemně ovlivňují svoji činnost.

Aktéři veřejného sektoru

První skupinou, kterou se budeme zabývat, jsou aktéři veřejného sektoru. Ti jsou specifickou skupinou, protože jejich zájmem má být sledování veřejného zájmu. Tito aktéři v rámci politického procesu usilují o tvorbu dobré veřejné politiky a snaží se o předcházení případným problémům. V rámci tohoto procesu vytvářejí dokumenty různého charakteru od strategických a koncepčních dokumentů po dokumenty právně závazné (zákony, vyhlášky apod.), z nichž některé jsme si přiblížili v předchozí podkapitole.

Aktéři na nadnárodní úrovni – WHO a EU

I přesto, že se zabýváme suburbanizací středočeského regionu a zdravím jeho obyvatel, je nezbytné do analýzy zahrnout i aktéry nadnárodní. Z hlediska této studie jsou důležití zejména dva hráči – Světová zdravotnická organizace (WHO) a Evropská unie. Jaká je role těchto aktérů, jsme si ji naznačili v kapitole o vývoji suburbanizace.

Cílem Světové zdravotnické organizace je dosažení co nejlepšího zdraví pro všechny. V rámci sledování tohoto cíle je významným tvůrcem četných strategických dokumentů, jako je například Zdraví pro všechny do roku 2000, Zdraví 21, ale například i konceptu zdravých měst. Jedním z jejích významných témat je „urban health“. [WHO Regional Office for Europe, 1997; WHO Regional Office for Europe, 2001 ad.] Díky této své činnosti je WHO jedním z nejlépe informovaných aktérů, je seznámena s determinantami zdraví. Její informovanost je založena na objektivním vědeckých poznatcích. Jednání WHO se projevuje na mezinárodní úrovni formou mezinárodní spolupráce, rozvojem strategií a tvorbou doporučení.

Aktérem, jehož vliv se se vzrůstající intenzitou projevuje cca od konce 90. let 20. stol., je Evropská unie. Zkušenosti původní evropské „patnáctky“ s procesem suburbanizace se již v 90. letech mohly stát významným zdrojem informací pro Českou republiku (např. European Urban Charter z roku 1992), avšak v době počínající společenské a ekonomické transformace a opojení z demokracie společnost odmítala strategické plánování a myšlenky udržitelného rozvoje se jevíly jako okrajové. Avšak v posledních cca 10 letech se důraz EU na větší koncepčnost začíná projevovat i v české politice. Jednou z podmínek pro vstup České republiky byla změna či vytvoření některých zákonů, např. zákona o podpoře regionálního rozvoje. Pro otázku suburbanizace je důležité, že Evropská unie klade důraz na vyrovnaný a strategický regionální rozvoj a na uplatňování politiky péče o životní prostředí. Informovanost tohoto aktéra je velice dobrá, a to zejména z důvodu dlouhodobých zkušeností zejména západních států s problematikou suburbanizace a urban sprawl (rozvíjely se již od konce 2. světové války) a důrazu na poznatky získané výzkumem (např. zpráva European Environment Agency – Urban sprawl in Europe). Jednání EU se tak projevuje tvorbou programových dokumentů pro rozvoj městských sídel, ale i efektivním důrazem na čerpání z evropských fondů (např. podmínka existence územního plánu, pokud chce obec čerpat z fondů).

Aktéři na národní úrovni

Na centrální úrovni je hlavním aktérem vláda, schvaluje politiku územního rozvoje, jakýsi celostátní územní plán, jejímž obsahem budou aktivity a záměry významu celorepublikového, případně mezinárodního. Jedná se o nejvýše postavený územně plánovací dokument, z něhož musejí vycházet všechny ostatní typy územně

plánovacích dokumentů a být s ní v souladu. Musí z ní tedy vycházet i územní plán sebemenší obce. Podstatné pro suburbanizační proces je, že PÚR stanoví republikové priority územního plánování s ohledem na udržitelný rozvoj. [Zákon 183/2006 Sb., 2006; Černohous, Škola, 2007]

Dalším velice důležitým aktérem je zákonodárná moc. Ta připravuje právní regulativy, v nichž se musí jednotliví aktéři pohybovat (zákony stěžejní z hlediska této práce jsou již v kapitole Vývoj suburbanizace ve Středočeském kraji).

V tuto chvíli, kdy platí nový stavební zákona, který ukládá povinnost pro přijetí Politiky územního rozvoje (a také zásad územního rozvoje pro kraje a územních plánů pro obce), je zde potenciál pro lepší koordinaci suburbanizace a zamezení urban sprawl. Avšak tento stav nastal až od počátku roku 2007, kdy vstoupil zákon v platnost. Před tímto rokem neměla Česká republika závaznou politiku územního rozvoje (Politika z roku 2006 nebyla závazná pro orgány veřejné správy [Politika územního rozvoje, 2006]. Lze předpokládat, že i to je jednou z příčin současného stavu ve středočeském regionu, protože jednotlivé resorty nebyly nuceny k vzájemné komunikaci.

Avšak i nyní, v době platnosti nového stavebního zákona, jednotlivá ministerstva, tedy představitelé vlády, sledují různé cíle a také se v jejich konání projevuje různá míra informovanosti a zájmu o problematiku. Jednoznačně neaktivnějším aktérem je Ministerstvo životního prostředí České republiky, které obecně sleduje cíle ochrany přírodního bohatství, dodržování zásad ochrany životního prostředí a uplatňování principů udržitelného rozvoje [MŽP, 2008]. Toto ministerstvo je si vědomo rizika, které suburbanizace pro českou přírodu a krajinu, a proto zadalo projekt na téma suburbanizace. [Ministerstvo životního prostředí, 2007]. Tímto krokem do hry zapojilo dalšího důležitého aktéra – univerzitu, konkrétně Univerzitu Karlovu.

Další dvě ministerstva, která by měla být významnými aktéry, jsou však o poznání pasivnější. Ministerstvo zdravotnictví ČR, jehož cílem je podpora zdraví obyvatel ČR, se problematikou suburbanizace nezabývá a pravděpodobně její nekoncepční formu nevnímá ani jako potenciální hrozbu pro zdraví obyvatel. Avšak i tak je jako aktér velice významný, protože vydává vládní návrhy právních norem pro oblast podpory zdraví a dohlíží na uplatňování nástrojů této podpory. Důležitým aspektem jednání tohoto aktéra je stanovování limitů různých forem znečištění životního prostředí, které jsou nebezpečné pro zdraví člověka. Pokud jsou tyto

doporučené limity přesahovány, znamená to pro další aktéry (např. kraje) vývzu, aby připravili vhodná opatření pro napravení stávajícího stavu (jako je například Program pro snižování emisí Středočeského kraje). [Středočeský kraj, 2004].

Ministerstvo pro místní rozvoj představuje významného hráče z řady důvodů. Toto ministerstvo sleduje cíl podpory regionálního rozvoje všech regionů ČR. Jedním z prostředků pro dosažení tohoto cíle je Politika územního rozvoje ČR. Tu pořizuje na podkladě koncepcí a strategií jednotlivých resortů, mezinárodních závazků České republiky, Zprávy o stavu životního prostředí ad. Ministerstvo musí návrh politiky (včetně vyhodnocení vlivů na životní prostředí) zveřejnit na internetu, aby měl každý možnost se s ní seznámit a připomínkovat ji. V těchto připomínkách je nutné uvést skutečnosti, které by mohly být důvodem pro změnu části politiky. Připomínky jsou jedinou možností veřejnosti, jak ovlivnit obsah PÚR [Zákon 183/2006 Sb., 2006; ZÚR – návrh zadání, 2007; Černošous, Škola, 2007]. Je však otázka, do jaké míry je MMR informované konkrétně o problematice suburbanizace, protože v jeho dokumentech není toto téma diskutováno (při vyhledávání prostřednictvím internetového prohlížeče MMR nebyl nalezen žádný odkaz, ve kterém by se vyskytovalo slovo „suburbanizace“ nebo „urban sprawl“). Tento aktér by však měl být jedním z nejlépe informovaných, když uvážíme, že vykonává na centrální úrovni státní správu v oblasti územního plánování, bytové a regionální politiky.

Existují další důležití aktéři, jako je ministerstvo dopravy, ad. Problémem však v některých případech je nedostatečná koordinace a komunikace mezi nimi. Jednotlivé regulátory, tedy související veřejné politiky (bytová, regionální, dopravní, zdravotní, politika životního prostředí atd.) působí navzájem neprovázaně, často fungují izolovaně jedna od druhé. Chybí jejich strategické propojení na centrální úrovni. Příkladem takového nepropojení je například dopravní politika vs. politika životního prostředí (rozvoj silniční sítě vs. snaha o omezení automobilové dopravy).

Aktéři na regionální úrovni

Podobně jako je nedostatečná koordinace a komunikace úrovni centrální, nedostatky jsou také na úrovni krajů (i na úrovni kraj-obec). Podle Ing. Martina Říhy z Útvaru pro rozvoj hlavního města Prahy je problematická komunikace s představiteli

Středočeského kraje. Ten prý s Prahou nechce jednat a nejeví zájem regulovat rozvoj obcí tlačících se na hranice Prahy. Dochází k narušení kvality životního prostředí v Praze, protože intenzivní zástavba nerespektuje zásadu zelených klínů (přestože síť zelených klínů je podle Koncepce ochrany přírody a krajiny Středočeského kraje je jedním z jejích hlavních cílů). Praha a Středočeský kraj si podle jeho názoru vzájemně ztěžují svou situaci. Avšak zároveň uznává, že Středočeský kraj nemá kompetence koordinovat rozvoj suburbanizace jednotlivých obcí. [Říha, 2008] To potvrzuje i Košík z Krajského úřadu Středočeského kraje, když říká, že neexistují nástroje k regulaci rozvoje obcí ze strany kraje. Kritizuje přístup Prahy, která klade na Středočeský kraj takové požadavky, které nelze plnit (např. již zmíněné zelené klíny), vzhledem k tomu, že kraj nemá legislativní rámce pro regulaci. Připravované zásady územního rozvoje nepovažuje za nástroj regulace, protože jejich funkcí je rozhodovat o krajské problematice a ne o rozvoji jednotlivých obcí. [Košík, 2008]

Problematika suburbanizace tak velice úzce souvisí s pravomocemi Prahy a Středočeského kraje týkajícími se územního plánování. Rozdíl spočívá v tom, že hlavní město vydává jako kraj vlastní Zásady územního rozvoje, ale také na obecní úrovni vlastní územní plán. Na rozdíl od Prahy Středočeský kraj vydává pouze Zásady územního rozvoje a územní plány jsou v pravomoci jednotlivých obcí na jeho území. A pokud jsou tyto územní plány v souladu s legislativou, nemá Středočeský kraj možnost do nich zasahovat. Chybějící nadhled regionální úrovně (tedy kraje) vede k situaci, *„kdy tuto absentující úroveň nadhledu suplují fragmenty území – jednotlivé obce. [...] Venkovské obce vystupují zpravidla v roli pasivního, finančně diskvalifikovaného partnera se snahou získat nové trvalé obyvatele prostřednictvím “přízně“ investora, často za vysokou cenu. Soutěž se odehrává na základě získat co nejvíce klientů pro universální nabídku typových domů. Zásadním se jeví dokončení hlavních směrných plánů pro regulaci výstavby a využití prostoru ve – Středočeském kraji a to je Územní plán Metropolitního regionu Praha a na něj navazující územní plány velkých územních celků. V současnosti jsou tyto územně plánovací podklady neschváleny nebo nedokončeny a to přispívá k devastaci a dezintegraci středočeské krajiny“*. [Kolektiv autorů, 2006: 226]

Krajský úřad si uvědomuje, že *„z hlediska životního prostředí je největším problémem nekoordinovaný rozvoj řady obcí (zejména v příměstském území Prahy), který v některých případech již znamená degradaci krajinného prostředí způsobenou*

přetížením území (včetně intenzivních dopravních vazeb) a snižováním prostupnosti krajiny“ [ZÚR – návrh zadání, 2007: 6]. A přesto, že krajský úřad Středočeského kraje nepovažuje nástroje poskytované novým zákonem o územním plánování (zákon 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu) za dostatečné regulativy [Košík, 2008], je nutné se s nimi seznámit.

Hlavním nástrojem Středočeského kraje pro regulaci suburbanizace jsou Zásady územního rozvoje, které představují krajský územní plán, vydávaný krajským zastupitelstvem. Zatím jsou ve formě návrhu zadání [ZÚR – návrh zadání, 2007]. Pořizovatelem je Odbor regionálního rozvoje Krajského úřadu Středočeského kraje. Vznik zásad je nařízen stavebním zákonem, což je známkou snahy o koncepční a koordinovaný rozvoj všech krajů České republiky. Povinnost pořízení zásad územního rozvoje mají kraje nejpozději do tří let od nabytí účinnosti zákona, tj. do konce roku 2009. [Zákon č. 183/2006 Sb.]

ZÚR stanovují základní požadavky na účelné a hospodárné uspořádání území kraje a jejich součástí je vyhodnocení vlivů na udržitelný rozvoj území. „*Ve vyhodnocení vlivů na životní prostředí se popíšu a vyhodnotí zjištěné a předpokládané závažné vlivy ZÚR na životní prostředí a přijatelné alternativy naplňující cíle zásad územního rozvoje*“ [ZÚR – návrh zadání, 2007].

Návrh zásad musí být předložen veřejnosti k připomínkování, přičemž připomínku k návrhu zásad může podat kdokoli, ať už je to občan kraje, jiné části České republiky nebo cizinec. Může to být fyzická i právnická osoba.

ZÚR mohou být také vystaveny námitkám. Ty jsou však přístupny pouze obcím na území kraje nebo zástupci veřejnosti (stanovení zástupce veřejnosti vymezuje zákon). Účast občanů prostřednictvím zástupce veřejnosti je poměrně účinným způsobem zapojení do pořizování zásad územního rozvoje a tedy i do samotného procesu územního plánování. Rozšiřuje se možnost participace na tomto veřejném procesu. Účast veřejnosti na pořizování zásad podle stavebního zákona je naplněna uskutečněním veřejného projednání a podáním připomínek a námitek do data, kdy se toto projednání koná. Po vydání zásad již občané, obce ani jiné subjekty nemají možnost iniciovat jejich změny [ZÚR – návrh zadání, 2007: 6].

„Změna nároků na zábor půdního fondu, jeho rozložení, nezbytný rozsah a průmět požadovaných změn a záměrů do území při zachování základních principů ochrany půdního fondu patří mezi priority udržitelného rozvoje“ [ZÚR – návrh zadání, 2007].

Aktéři na místní úrovni

Klíčovým aktérem veřejné správy na veřejné úrovni jsou obce. Ty jako samosprávné územní celky připravují stěžejní nástroje regulace územního rozvoje - územní a regulační plány, vydávané obecními zastupitelstvy. Územní plán vymezuje zastavěné území a zastavitelné plochy v obci. Pouze na takto označených plochách může docházet k výstavbě. Podle stavebního zákona také územní plán vymezuje *„území nacházející se mimo plochy zastavitelné a mimo zastavěné území jako nezastavěné území a zakazuje na něm povolovat stavby“* [ZÚR – návrh zadání, 2007: 6]. Územní plán se vedle tohoto vymezení jednotlivých ploch zabývá také ochranou hodnot území obce, koncepcí infrastruktury nebo také uspořádáním krajiny. [Zákon č. 183/2006 Sb.].

Podle stavebního zákona existují čtyři typy subjektů, které mohou iniciovat rozhodnutí o pořízení územního plánu. Jsou jimi: zastupitelstvo obce, orgán veřejné správy, občan obce nebo fyzická či právnická osoba, která má vlastnická nebo obdobná práva k pozemku nebo stavbě na území obce. O návrhu musí hlasovat zastupitelstvo obce, které má také konečné slovo při jeho přijetí. [ZÚR – návrh zadání, 2007: 7]

Důležité z hlediska udržitelnosti suburbanizačního procesu Středočeského kraje je, že návrh územního plánu musí být v souladu s politikou územního rozvoje a zásadami územního rozvoje. Pokud se tedy bude na těchto vyšších úrovních zodpovědně přistupovat k principům udržitelného rozvoje (zejména v Zásadách územního rozvoje, které jsou konkrétnější než Politika), zvyšuje se pravděpodobnost, že by se suburbanizace Středočeského kraje nemusela nadále rozvíjet jako „urban sprawl“.

Vedle možností, které přináší obcím územní plánování, mohou ovlivnit také činnost developerských společností na svém území vyjednáváním podmínek ve smlouvách. Dobrá smlouva může zamezit řadě budoucích problémů (příkladem dobré

praxe jsou, opačným příkladem, kdy zastupitelstvo vyjednalo smlouvu, která na desetiletí zatíží chod obce, je Vysoký Újezd [Huberová, Majerová, Holčák, 2007].

Problémem je nedostatečná informovanost tohoto aktéra. Představitelé obcí nejsou dostatečně obeznámeni s širšími souvislostmi procesu suburbanizace a problémy, které může přinášet [Více viz Macešková, 2008].

Tabulka 1a: Akteři veřejného sektoru na nadnárodní a národní úrovni

AKTÉŘI PODÍLEJÍCÍ SE NA PROCESECH VLÁDNUTÍ (veřejné správy) – část I.					
AKTÉR	CÍLE/ZÁJMY	PŘÁVA A POVINNOSTI	KONCEPTUÁLNÍ RÁMCE	INFORMOVANOST	JEDNÁNÍ (kde a jak se projevuje)
Světová zdravotnická organizace (WHO)	Dosažení co nejlepšího zdraví pro všechny	Je součástí Spojených národů Dokument z roku 1948	Četné strategické dokumenty	Velmi dobrá. Zastává přístupy založené na objektivních poznatcích	Jednání probíhají na mezinárodní úrovni, jde o mezinárodní spolupráci, Rozvoj strategií (např. Zdravá města), tvorba doporučení
Evropská unie	Ekonomická a politická integrace. Klade důraz na vyrovnání regionálního rozvoj i na uplatňování politiky péče o životní prostředí.	Jsou vymezena smlouvami (nyní Amsterdamská smlouva).	Urbanistické charty	Velmi dobrá	Tvorba programových dokumentů pro rozvoj území evropských sídel
Parlament ČR	Jsou vázání mandátem, který získali od svých voličů, jejich cílem by měla být legitimní politická rozhodnutí. Jsou však také cílem působení zájmových skupin. Jejich zájmem a cílem je být znovu zvolen v dalším období.	Odpovědnost je vymezena Ústavou.	Často jde o ideologická východiska v rámci jednotlivých politických stran, jejich volebních programů	Závisí na informacích od vlády, v rámci politických stran, od expertů, zájmových skupin, médií, voličů	Legislativa ovlivňuje řadu faktorů rozvoje i na obecní úrovni. Špatná či nedostatečná legislativa, která nereaguje na aktuální společenské dění, může vést k takovým problémům, jako je sídelní kaše se všemi jejími důsledky.
Ministerstvo životního prostředí	Ochrana přírodního bohatství, dodržování zásad ochrany životního prostředí. Uplatňování principů udržitelného rozvoje.	Vrchní dozor ve věcech životního prostředí. Posuzování vlivů činností na ŽP.		Dobrá	Posuzuje vlivy činností na životní prostředí. Vytváří státní ekologickou politiku. Podporuje rozvoj poznání v otázkce suburbanizace (projekt vedený Oufředníčkem)
Ministerstvo zdravotnictví	Podpora zdraví obyvatel ČR, předcházení nemocem.	Vládní návrhy právních norem pro oblast podpory zdraví. Dohled nad uplatňováním nástrojů podpory zdraví.	Problematikou nekoncepční suburbanizace jako potenciálního nebezpečí pro zdraví se zatím nezabývá.	Malá.	Vytváří legislativu a nástroje pro podporu zdraví v ČR, stanovuje limity znečištění (např. voda, vzduch) a obecně platné principy. Problematiku suburbanizace však zatím zřejmě nevnímá jako riziko a v důsledku toho ji ani neovlivňuje.
Ministerstvo pro místní rozvoj	Podpora regionálního rozvoje všech regionů ČR.	Tvorba vládních návrhů právních norem pro územní rozvoj Tvorba Politiky územního rozvoje ČR. Vykonává státní dozor ve věcech územního plánování. Státní správa pro oblast politiky bydlení. Zabezpečuje informační metodickou pomoc vyšším územním samosprávným celkům, městům, obcím a jejich sdružením.	Zabývá se problematikou územního plánování z obecného hlediska. Problematice suburbanizace se konkrétně nevěnuje.	Nejasná (např. při zadání hesla „suburbanizace“ do internetového vyhledávače není nalezen žádný odkaz)	Výkon státní správy v oblasti územního plánování, bytové a regionální politiky. Podílí na přípravě základních právních norem v těchto oblastech a na realizaci programů nadnárodní a meziregionální spolupráce.

Tabulka 1b: Aktéři veřejného sektoru na regionální a místní úrovni

AKTÉŘI PODÍLEJÍCÍ SE NA PROCESECH VLÁDNUTÍ (veřejné správy) – část II.				
AKTÉR	CÍLE/ZÁJMY	PRÁVA A POVINNOSTI	KONCEPTUÁLNÍ RÁMCE	INFORMOVANOST
Středočeský kraj	Výkon státní správy a samosprávy v oblasti územního plánování. Rozvoj území a ochrana veřejného zájmu.	Péče o všestranný rozvoj území a o potřeby svých občanů. Ochrana veřejného zájmu. Pořízení zásad územního rozvoje, příp. regulačního plánu pro plochy většího než místního významu. Při výkonu samostatné působnosti spolupráce s obcemi.	Nepovažuje ZÚR za dostatečný nástroj pro regulaci suburbanizace. Za zodpovědné za její rozvoj považuje obce, čímž se zbavuje odpovědnosti.	Dobrá, ale dostupné informace nejsou v praxi využívány.
Hlavní město Praha	Zachování dobrého životního prostředí pro obyvatele.	Nemá možnost ovlivnit rozvoj suburbanizace na území obcí Středočeského kraje.	Zákon 131/2000 Sb. o hlavním městě Praze.	Dobrá.
Obce	Rozvoj obce, vytvoření vhodných podmínek pro život obyvatele	Pořízení a schválení územního plánu a jeho změn. Tím lze zamezit vzniku roztroušené a nekompaktní zástavby v obci. Smlouvou s investorem (developerem) mají možnost ovlivnit jeho působení v obci a vyjednáváním vhodných podmínek zamezit řadě potenciálních budoucích problémů.	Zákon 128/2000 Sb o obcích.	Malá. Nedostatečné vzdělání týkající se širších souvislostí.
				Prostřednictvím ZÚR má možnost ovlivnit budoucí rozvoj obce. Značně liberálním přístupem však tuto svou kompetenci využívá nedostatečně.
				Nemá možnost ovlivnit rozvoj suburbanizace na území obcí Středočeského kraje.
				Prostřednictvím územního a regulačního plánu může ovlivňovat vzhled, využití a umístění nové výstavby.

Aktéři soukromého sektoru

Aktéři, které řadíme do soukromého sektoru, sledují rozdílné hodnoty. Pochopitelně všichni usilují o maximalizaci svého zisku, ovšem s různou mírou odpovědnosti. Specifickou roli hrají architekti a urbanisté. Jejich zájmem by mělo být uplatňování urbanistických principů a kvalitní architektonické řešení staveb. Svou

prací mají možnost ovlivnit budoucí podobu českých sídel a krajiny jako celku. Zpracovávají územní plány, architekturu domů a ovlivňují urbanismus lokality. Informovanost tohoto aktéra je velice dobrá. Problém nastává v situaci, kdy aktér sleduje pouze zisk a neuvědomuje si svou odpovědnost vůči současné společnosti a krajině, ale i budoucím generacím.

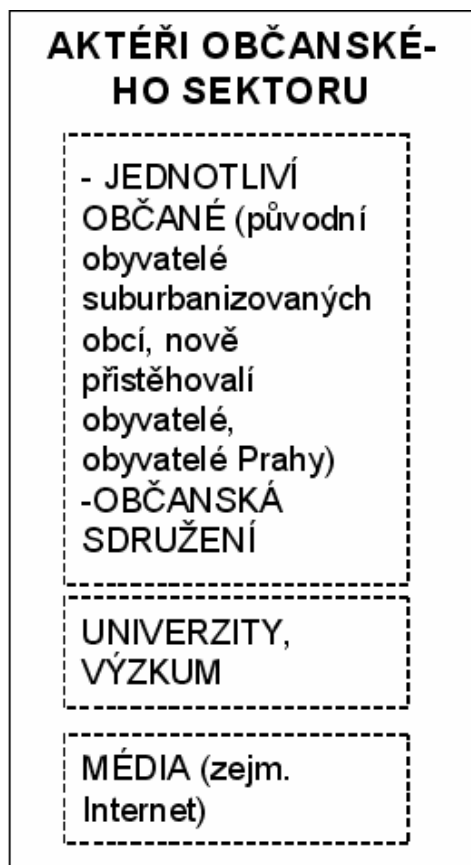
Developerské společnosti jsou významně ovlivněny poptávkou po svých službách. Jejich cílem zisk z prodeje nemovitostí, vlastní profit. Existují případy, kdy jejich činnost negativně ovlivní podobu obce, ale i takové, kdy je jimi realizovaná výstavba kvalitnější, než výstavba individuální. Jejich jednání je významně ovlivněno přístupem obce.

V soukromém sektoru existují i další aktéři, jako jsou banky, poskytující hypotéky a úvěry, aktéři komerční suburbanizace, jejímž důsledkem jsou například hypermarkety a sklady ad. Jejich cílem je maximalizace vlastního zisku a jejich jednání je významně ovlivněno poptávkou na trhu. [Huberová, Majerová, Holčák, 2007, Ouředníček et. al, 2008]

Tabulka 2: Aktéři soukromého sektoru

AKTÉŘI SOUKROMÉHO SEKTORU					
AKTÉR	CÍLE/ZÁJMY	PŘÁVA A POVINNOSTI	KONCEPTUÁLNÍ RÁMCE	INFORMOVANOST	JEDNÁNÍ (kde a jak se projevuje)
Developerské společnosti	Zisk z prodeje nemovitostí v atraktivních lokalitách, vlastní profit.	Dodržování podmínek stanovených právním řádem a smluvních podmínek mezi developerem a obcí.	Sledují maximalizaci svého zisku bez uvědomění si společenské odpovědnosti.	Dobrá	Na základě smlouvy má značný vliv na podobu vystavěné lokality. Existují případy, kdy činnost developera měla pozitivní dopad na podobu obce, ale i takové (Světice), kdy firma nesplnila sliby a jejím jediným zájmem byl zisk (Vysoký Újezd).
Architekt, urbanista	Zájmem těchto odborníků <i>by mělo</i> být uplatňování urbanistických principů a kvalitní architektonické řešení staveb.	Mají možnost ovlivnit ve spolupráci s obcemi a developery budoucí podobu českých sídel a krajiny jako celku. Zpracovávají územní plány, architekturu domů a ovlivňují urbanismus lokality.	Závisí na individuálních předpokladech, zda se řídí urbanistickými principy a jejich cílem je kvalitní lokalita, nebo orientace na okamžitý zisk.	Velmi dobrá. Odborníci mají možnost seznámit se s neaktuálnějšími poznatky a s jejich využitím pozitivně usměrňovat vývoj českých sídel.	Mají možnost nejvíce ovlivnit suburnánní rozvoj v záměstí českých měst, a to ať pozitivním, nebo negativním směrem. Řada z nich kritizuje suburbanizaci (př. Hnilčka) a navrhuje udržitelnější řešení.
Další podnikatelé (aktéři komerční suburbanizace, banky, ad.)	Zájem o maximalizaci svého zisku z podnikání s minimalizací nákladů.	Možnost věnovat se podnikání v rámci podmínek stanovených právním řádem.	Sledují maximalizaci svého zisku bez uvědomění si společenské odpovědnosti.	Malá.	Jejich jednání je ovlivněno poptávkou po službách. Pokud dojde ke snížení poptávky např. po dalších obchodních centrech, bude následovat i útlum jejich rozvoje.

Aktéři občanského sektoru

Další skupinu představují aktéři občanského sektoru. Těmi rozumíme nejen občany, ať už jednotlivce nebo občanská sdružení, ale i odbornou veřejnost (výzkum), a například média. Tito aktéři sledují různorodé, často i protichůdné cíle.

Dá se říci, že „nejosvícenější“ je z této skupiny odborná veřejnost. Výzkumníci rozvíjejí vědecké poznání v oblasti územního rozvoje i veřejného zdraví, jsou schopni sledovat problém v jeho komplexnosti a vnímají rozsáhlé souvislosti, které přináší jednání ostatních aktérů. Jejich zájem je nejen výzkum samotný, ale zejména jeho aplikace do společenské praxe. Problémem však je, že ostatní aktéři nemusejí být ochotní

akceptovat odborné poznatky a směřovat podle nich své jednání. Často ani nemají čas či kvalifikaci pro sledování rozvoje vědeckého poznání. Pozitivním krokem v rozvoji poznání je projekt Ministerstva životního prostředí ČR nazvaný „Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice: omezení negativních důsledků na životní prostředí“ [Ministerstvo životního prostředí, 2007], který je řešen na Katedře sociální geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Suburbanizací se také zabývají například sociologové (např. Michal Illner [Illner, 2008]) a další vědci. Avšak suburbanizaci z hlediska jejího vlivu na zdraví se dosud odborná veřejnost nevěnuje, přestože se jedná o významné téma.

Významným aktérem procesu jsou obyvatelé Středočeského kraje, ale i hlavního města Prahy. V této skupině lze sledovat významné odlišnosti v zájmech, informovanosti i způsobech jednání. Nově přistěhovalí obyvatelé prosazují svůj zájem bydlet v klidném a zdravém prostředí nedaleko velkého města. Spojuje je podobný životní styl (více viz. kapitola 5.1.). Svým jednáním však zatěžují životní prostředí celého středočeského regionu. „Noví obyvatelé vesnic a městeček v zázemí velkých

měst nejčastěji přicházejí z jádrových částí měst. V zázemí Prahy pocházejí tři pětiny přistěhovalých z Prahy, zbytek z obcí uvnitř zázemí, z obcí Středočeského kraje a ze zbytku České republiky“ [Puldová, Novák, 2008].

Původní obyvatelé středočeských obcí mají zájem zachovat si zdravé životní prostředí a stávající životní styl. Obvykle nejsou příliš informovaní o tom, jaké negativní důsledky může suburbanizace přinášet a v době, kdy je již v jejich obci zahájena výstavba, je pozdě situaci měnit [Huberová, Majerová, Holčák, 2007]. Změnu by měl přinést zákon 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu, který směřuje ke zlepšení možností jejich participace. Tito původní obyvatelé nesou zátěž, kterou suburbanizace přináší.

Obyvatelé Prahy mají zájem o zachování dobré kvality života ve svém městě. Často jsou právě oni těmi, kdo vytvářejí poptávku po bydlení v zázemí Prahy a tím vyvolávají nabídku developerských společností.

Zájmy obyvatel, ať nových, nebo původních, mohou být reprezentovány občanskými sdruženími, která tito obyvatelé vytvářejí. Prostřednictvím těchto sdružení se realizuje společenský život v obci a mají potenciál rozvíjet sociální kapitál, který jak víme, má souvislost se zdravotním stavem (kapitola 4.2).

Významným aktérem jsou také média. Nejvýznamnějším se přitom jeví internet. Ten umožňuje velice aktuálně rozšiřovat informace, zprostředkovávat komunikaci mezi aktéry a zvyšovat vědomí všech zúčastněných o procesu suburbanizace. Slouží tak aktérům všech tří sektorů.

Tabulka 3: Aktéři občanského sektoru

AKTÉŘI OBČANSKÉHO SEKTORU					
AKTÉR	CÍLE/ZÁJMY	PŘÁVA A POVINNOSTI	KONCEPTUÁLNÍ RÁMCE	INFORMOVANOST	JEDNÁNÍ (kde a jak se projevuje)
Výzkum	Rozvoj vědeckého poznání v oblasti, zájem o jejich využití v praxi.	Nemají moc ovlivnit jednání ostatních aktérů, pokud ti o to nemají zájem.	Zájem o rozvoj poznání v oblasti a předcházení negativnímu rozvoji.	Velmi dobrá. Komplexní pohled na rozvoj osídlení.	Vědecký výzkum umožňuje poznat specifické podmínky zázemí českých měst a pomáhá vytvářet lepší nástroje a politiky pro řízení suburbánního rozvoje.
Obyvatelé – nově přistěhovalí	Bydlení v klidném, hezkém a zdravém prostředí na okraji velkého města, zlepšení životního standardu, pozvednutí kulturního a společenského života v obci.	Připomínky k územně-plánovací dokumentaci.	Sledují uspokojování svých potřeb bez vědomí společenské zodpovědnosti za externality, které svými činnostmi vytvářejí.	Informovanost je nedostatečná. Ve snaze o nalezení lepšího a zdravějšího prostředí naopak může dojít i ke zhoršení jejich zdraví (i zdraví ostatních).	Určují poptávku po bydlení.. Svým životním stylem ovlivňují životní prostředí ve svém širokém okolí. Ovlivňují sociální prostředí v obci, zakládáním občanských sdružení mohou podpořit rozvoj sociálního kapitálu.
Obyvatelé – původní	Udržení kvalitního života v obci a její rozvoj. Zachování zdravého životního prostředí.	Připomínky k územně-plánovací dokumentaci.		Malá	Zachovávají svůj původní životní styl.
Obyvatelé Prahy	Dobré životní prostředí, zachování dobré kvality života v Praze.	Připomínky k územně-plánovací dokumentaci.		Malá.	Často jsou právě obyvatelé Prahy těmi, kdo se do suburbii stěhují.
Občanská sdružení	Reprezentují organizované zájmy obyvatel, ať už nových, či původních.	Mohou podávat připomínky k územně-plánovací dokumentaci a tím ovlivňovat územní rozvoj. Umožňují setkávání občanů a překonávání bariér mezi původními a novými obyvateli.	Rozvoj občanského života obyvatel, sledování jejich zájmů.	Dobrá.	Mohou působit jako aktivizační faktor při nízké participaci obyvatel a rozvoj sociálního kapitálu.
Média	Je aktérem a zároveň prostředkem. Aktéři mají jejich prostřednictvím možnost sledovat a realizovat své zájmy, prezentovat postoje a šířit informovanost.	Svobodné šíření informací.	Zprostředkování komunikace.	Dobrá.	Umožňují všem zúčastněným aktérům prezentovat své zkušenosti, názory, informace. Rozšiřují informovanost veřejnosti.

Závěry části 5.3

Procesu suburbanizace se účastní celá řada aktérů ze všech sektorů společnosti – z veřejného, soukromého i občanského – a různých úrovní – od nadnárodní, přes národní a regionální, až po místní.

Aktéři veřejného sektoru mají specifickou roli. Jejich cílem je naplňování veřejných zájmů. Usilují o tvorbu dobré veřejné politiky a snaží se o předcházení případným problémům. Tito aktéři, přestože předmětem analýzy je středočeský region, působí na různých úrovních. Proto jsou v této skupin zahrnuty jednotlivé obce, ale i například Světová zdravotnická organizace nebo Evropská unie. Hlavním problémem, který provází jednání těchto aktérů, je jejich vzájemná nedostatečná komunikace (horizontálně i vertikálně) a koordinovanost jejich aktivit.

Aktéři soukromého sektoru hrají v procesu suburbanizace rozdílné role a nesou různou míru odpovědnosti. Specifické je postavení architektů a urbanistů, kteří mají možnost svou prací ovlivnit budoucí podobu českých sídel a krajiny jako celku. Další aktéři, například developerské společnosti, převážně sledují vlastní zájmy a maximalizaci vlastního zisku.

Aktéři občanského sektoru jsou nejen jednotliví občané, ale i občanská sdružení, odborná veřejnost nebo média. Tato skupina sleduje velice diverzifikované zájmy a různou měrou svým jednáním ovlivňuje suburbanizaci. Nejvýraznější bezprostřední vliv na celý proces mají noví obyvatelé suburbií.

6. ZÁVĚR

Dostupné teoretické poznatky (zejména přístup Frumkina a kol. a teorie determinant zdraví) prokazují řadu kauzalit mezi nekoncepční a nekoordinovanou formou suburbanizace (sídelní kaši) a zdravím. Zdravotní problémy, které zahraniční literatura popisuje, souvisejí například s kvalitou ovzduší, fyzickou aktivitou, dopravou, dostatkem a kvalitou vody, mentálním zdravím, sociálním kapitálem ad.

Práce s využitím dostupných statistických ukazatelů životního prostředí, teoretických poznatků ze zahraničí i z České republiky a rozhovorů s aktéry suburbanizace prokazuje, že současná vlna suburbanizace Středočeského kraje má, vzhledem ke své nevyváženosti, nekoordinovanosti a nekoncepčnosti, potenciál ovlivnit zdraví a kvalitu života všech svých obyvatel a přináší s sebou řadu negativních externalit. Jako nejvýznamnější faktor ovlivňující zdraví obyvatel Středočeského kraje se ukázala doprava. Ta má vliv nejen na znečištění ovzduší, ale i na fyzickou aktivitu, duševní zdraví a další zkoumané faktory zdraví. Některé důsledky zatím nelze prokázat přímo, ale znalost kauzálních vztahů a zkušenosti ze zahraničí dokazují, že tato rizika hrozí.

Srovnáním situace v zahraničí (USA a EU) bylo zjištěno, že rozvoj suburbanizace (a urban sprawl), který v současnosti probíhá ve (středo)českém prostředí tyto země již absolvovaly od padesátých let 20. století. Jsou již v podstatně větší míře seznámeny s negativními důsledky, které tento nekoordinovaný trend přináší a proto jsou i výzkum a veřejná politika v této oblasti rozvinutější. V českém prostředí dochází ke stavebnímu „boomu“ cca od poloviny devadesátých let a vzhledem k počátečnímu odporu k plánování, které bylo spojováno s komunistickým režimem, a liberalizaci společnosti se nedostatečně uplatňuje urbanismus a územní plánování. Oproti tomu v „západních zemích“ dochází již od 80. let ke snahám o větší koncepčnost, která je spatřována právě v urbanismu a územním plánování. Představitelem tohoto směru je tzv. nový urbanismus, který vznikl v 80. letech v USA. Snaží se o udržitelný rozvoj měst, která budou zdravá, krásná a poskytnou svým obyvatelům vysokou kvalitu života. Na úrovni EU se již na počátku 90. let vytvářely urbanistické charty, Světová zdravotnická organizace formulovala koncem 80. let koncept zdravých měst. Je zřejmé, že tento rozvoj je v českém prostředí opožděný, i

když od počátku nového tisíciletí se již projevují určité snahy o změnu. To je pravděpodobně způsobeno vstupem České republiky do Evropské unie, jejímž důležitým předmětem zájmu je vyvážený a udržitelný regionální rozvoj.

Vývoj právního rámce byl poznamenán transformací společnosti a značným důrazem na liberalismus v devadesátých letech. Byla zřetelná snaha o minimalizaci regulace a ponechání působnosti volné ruky trhu, dílčí soukromé zájmy převládly nad zájmy veřejnými. To vedlo k řadě negativních důsledků. I v současnosti chybí provázanost některých souvisejících politik, což je příčinou přetrvávajících negativních trendů a vlivu na vývoj zdravotního stavu. V souvislosti s reformou veřejné správy a pod tlakem Evropské unie však došlo k rozvoji související legislativy a politik, například ke vzniku nového stavebního zákona, který více dbá na udržitelný rozvoj, a byl posílen důraz na strategické plánování. Zatím však v České republice nedochází k celkovým strategicky zaměřeným přístupům, například koncepty nového urbanismu nejsou začleňovány do tvorby politik, ani jejich implementace v takové míře, která by vedla k efektivnímu zlepšení. Z dlouhodobého hlediska se naopak lze obávat zhoršení.

Práce identifikuje množství aktérů, kteří souvisí s procesem suburbanizace a jejím vlivem na zdraví. Tito aktéři zastupují veřejný, soukromý i občanský sektor a působí na všech úrovních, od místní po nadnárodní. Specifickou roli mají aktéři veřejného sektoru, kteří sledují naplňování veřejných zájmů, tvoří veřejné politiky a snaží se o předcházení případným problémům. Avšak problémem, který provází jednání těchto aktérů, je jejich vzájemná nedostatečná komunikace a koordinovanost jejich aktivit, a na nižších úrovních také nedostatečná informovanost týkající se širších souvislostí.

Aktéři soukromého sektoru hrají v procesu suburbanizace rozdílné role a nesou různou míru odpovědnosti. Specifické je postavení architektů a urbanistů, kteří mají možnost svou prací ovlivnit budoucí podobu českých sídel a krajiny jako celku. Další aktéři, například developerské společnosti nebo obchodní řetězce, převážně sledují vlastní zájmy a maximalizaci svého zisku. Nedostatečně rozvinuté územní plánování a regulace aktivit těchto aktérů je jednou z příčin současné podoby středočeské krajiny, která místy připomíná sídelní kaši.

Aktéři občanského sektoru jsou nejen jednotliví občané, ale i občanská sdružení, odborná veřejnost nebo média. Tato skupina sleduje velice diverzifikované zájmy a různou měrou svým jednáním ovlivňuje suburbanizaci. Nejvýraznější a bezprostřední

vliv na celý proces mají noví obyvatelé suburbií, kteří svým životním stylem ovlivňují nejen své zdraví, ale zatěžováním životního prostředí i zdraví všech obyvatel středočeského regionu.

Podmínkou zlepšení situace je sjednocení perspektivy územního plánování a veřejného zdraví, jako tomu bylo již v době, kdy urbanismus reagoval na problémy měst způsobené průmyslovou revolucí. Jedině tak lze dosáhnout toho, aby se dále nerozvíjel trend nekoordinované expanze měst do volné krajiny, který je extrémně nákladný nejen z hlediska ekonomického a environmentálního, ale i z hlediska lidského zdraví.

7. SOUHRN

Práce „Suburbanizace Středočeského kraje a její vztah ke zdraví“ analyzuje problematiku suburbanizace z úhlu pohledu, z jakého zatím v českém prostředí nebyl v českém prostředí zkoumán. Věnuje se důsledkům nekoncepční a nekoordinované suburbanizace (urban sprawl / sídelní kaše) na zdraví.

Práce využívá množství teoretických konceptů z různých vědních disciplín. Problém, kterým se zabývá, vyžaduje kombinaci přístupů veřejného zdraví, (nového) urbanismu a územního plánování, sociologie měst, teorie jednání, veřejně-politických konceptů politického cyklu a modelu A-A-A. Nadřazenými koncepty jsou udržitelný rozvoj a kvalita života.

Východiskem pro analýzu je studium situace v zahraničí. V USA a zemích západní Evropy je vlivu suburbanizace (a urbanistického řešení sídel obecně) na zdraví věnována značná pozornost odborné veřejnosti. Problémy, které jsou identifikovány, souvisejí s kvalitou ovzduší, fyzickou aktivitou, dopravou, dostatkem a kvalitou vody, mentálním zdravím, sociálním kapitálem a zdravím specifických populačních skupin. Analýza se zabývá tím, zda ve středních Čechách, kde proces suburbanizace probíhá velice intenzivně, hrozí podobná rizika.

Součástí analýzy je vývoj suburbanizace ve středočeském regionu včetně významných politických událostí. Vývoj je sledován zejména po roce 1989 a je zasazen do kontextu společenské transformace a evropské integrace. Jsou identifikováni aktéři ze tří sektorů - veřejného, soukromého i občanského, jejich role, zájmy a důsledky jejich jednání.

Na základě dostupných dat analýza dokazuje, že v důsledku jednání aktérů došlo ve Středočeském kraji k takovému sídelnímu vývoji, který přináší zdravotní rizika, podobná, jako v zahraničí.

SUMMARY

Diploma thesis „Suburbanization in Central Bohemia Region and its impact on health“ analysis suburbanization from a point of view which have not been used in czech environment. It deals with consequences of urban sprawl on health.

There are used theoretical concepts from different science disciplines in the inquiry. The research objective asks for combination of such concepts as public health, (new) urbanism, urban planning, sociology of cities, theory of action, public policy

concepts of policy cycle and A-A-A model, sustainable development and a quality of life.

Analysis is based on the study of situation abroad. In USA and countries of western Europe put scientific attention on consequences of suburbanization and urban planning on health. There are identified problems related to air quality, physical activity, traffic, water quantity and quality, mental health, social capital and health of special populations. Diploma thesis deals with the situation of currently suburbanized central Bohemia region and find out if there are similar risks.

There is analyzed the development of suburbanization in central Bohemia region and significant public policy events. The development after year 1989 is discussed in a context of social transformation and european integration. Actors from three social sectors – public, private and civic, their roles, interests and consequences of their behaviour are identified.

Analysis proves that behaviour of actors caused such (sub)urban development that brings serious health risks, similar to those known abroad.

8. LITERATURA A ZDROJE

- AALBORGSKÁ CHARTA (Charta evropských měst směřujících k trvale udržitelnému rozvoji). Aalborg, 1994. Dostupný z WWW: <[http://www.env.cz/AIS/web-pub.nsf/\\$pid/MZPMAF4BXS31](http://www.env.cz/AIS/web-pub.nsf/$pid/MZPMAF4BXS31)>.
- BAILEY, N. Zkušenosti Velké Británie se zvládáním růstu města a s udržováním jeho kompaktní formy. *Urbanismus a územní rozvoj* [online]. 2001, č. 5 [cit. 2001-10-01]. Dostupný z WWW: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2001/2001-05/08_velkaBritanie.pdf>.
- BARTON, H., MITCHAM, C., TSOUROU, C. *Healthy urban planning in practice: experience of European cities* [online]. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2003. 57 s. [cit. 5.11.2008] Dostupný z WWW: <<http://www.euro.who.int/document/E82657.pdf>>. ISBN 92 890 1088 6.
- BLAŽEK, B. *Venkova města média*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 362 s. ISBN: 80-85850-59-1.
- *Urbanismus a zdraví*. Praha : Státní zdravotní ústav, 2000. 16 s. ISBN 80-7071-140-X
- BROWN, Christine et al. Hodnocení politiky podpory zdraví a její infrastruktury v České republice. Kostelec nad Černými Lesy : IZPE, WHO, Ministerstvo zdravotnictví České republiky, 2004. 62 s. ISBN 80-86625-14-1.
- BROUKAL, T. 2.8.2007 – rozhovor se starostou obce Světice Ing. Tomášem Broukalem
- BURCHEL, R.W. et al. *TCRP Report 74. Costs of Sprawl—2000* [online]. Washington, D.C.: National Academy Press, 2002. 605 s. [cit. 5.11.2008] Dostupný z WWW: <http://onlinepubs.trb.org/Onlinepubs/tcrp/tcrp_rpt_74-c.pdf>. ISBN 0-309-06719-7.
- CENIA.: *Stav životního prostředí v jednotlivých krajích České republiky v roce 2006 : Středočeský kraj*. [online] Praha : CENIA, 2007. 28 s. Dostupný z WWW: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/CENMSFNFVPN5/\\$FILE/stredocesky_06_final_eb%5B1%5D.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/CENMSFNFVPN5/$FILE/stredocesky_06_final_eb%5B1%5D.pdf)>.
- CENIA. *Stav životního prostředí v jednotlivých krajích České republiky v roce 2007 : Středočeský kraj*. [online] Praha : CENIA, 2008. 4 s. [cit. 6.1.2009] Dostupný z WWW: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/CENMSFSOZXII/\\$FILE/Stredocesky_kraj-web.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/CENMSFSOZXII/$FILE/Stredocesky_kraj-web.pdf)>.
- CÍLEK, V., BAŠE, M. *Suburbanizace pražského okolí a jeho dopady na sociální prostředí a krajinu*. [online] Praha, 2005. [cit. 17.12.08]. Dostupný z WWW: <<http://fondyeu.kr-stredocesky.cz/index.asp?thema=1853&itmID=&chapter=4358>>.

- *Coalition for Smarter Growth. History of New Urbanism* [online]. c1999-2005 [cit. 2008-10-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.smartergrowth.net/issues/landuse/newurbanism/history.htm>>
- CORNES, R., SANDLER, T. *The Theory of Externalities, Public Goods and Club Goods*. 2nd edition. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 590 s. ISBN 0 521 47148 6.
- ČERNOHOUS, P., ŠIKOLA, L. *Od územního plánování po stavební povolení - kdy a jak se účastnit*. Praha: Zelený kruh, 2007. 32 s. Dostupný z WWW: <<http://www.ucastverejnosti.cz/dokumenty/brozura-stavebni-final.pdf>>.
- ČESKO. Zákon č. 128/2000 ze dne 12. dubna 2000 o obcích. In Sbírka zákonů ČR. [cit. 11.1.2009]. Dostupný z WWW: <http://www.municipal.cz/predpisy/128_00.htm>.
- ČESKO. Zákon č. 129/2000 ze dne 12. dubna 2000 o krajích. In Sbírka zákonů ČR. [cit. 21.9.08] Dostupný z WWW: <http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?number1=129%2F2000&number2=&name=&text>.
- Česko. Zákon č. 183/2006 ze dne 14. března 2006 o územním plánování a stavebním řádu. In Sbírka zákonů ČR. Dostupný z WWW: <http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_li=10&PC_8411_name=o%20územním%20plánování%20a%20stavebním&PC_8411_ps=10⩅..>.
- Česko. Zákon č. 258/2000 o ochraně veřejného zdraví. In Sbírka zákonů ČR. [cit. 21.9.08] Dostupný z WWW: <<http://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-c-258-2000-sb-o-ochrane-verejneho-zdravi/plne-zneni/>>.
- Česko. Zákon č. 20/1966 ze dne 17. března 1966 o péči o zdraví lidu. In Sbírka zákonů ČR. [cit. 21.9.08] Dostupný z WWW: <http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?number1=20%2F1966&number2=&name=&text=>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD: Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/>>.
- Český statistický úřad. *Analýza bytové výstavby v územích České republiky 1997 - 2007* [online]. 2008 , 31.12. 2008 [cit. 2009-01-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/8209-08>>.
- DAHRENDORF, Ralf. *Úvahy o revoluci v Evropě*. Praha : Evropský kulturní klub, 1991. 159 s. ISBN 80-85212-17-X.
- DHV. *Strategický plán rozvoje města Říčany*. [online] [cit. 17.12.08]. Dostupný z WWW: <<http://www.dhv.cz/article.asp?id=160>>.

- DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M. Životní styl obyvatelstva v suburbánní zóně Prahy. In OUŘEDNÍČEK, M. (ed.) *Sociální geografie pražského městského regionu*. Praha : Karolinum, 2006. s. 143-159. ISBN 80-86561-94-1.
- DREIER, P, MOLLENKOPF, J, SWANSTROM, T. Place Matters: Metropolitics for the Twenty-First Century. *The Journal of Politics* [online]. 2002, vol. 64, no. 3 [cit. 2008-08-06], s. 919-922. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3816%28200208%2964%3A3%3C919%3APMMFTT%3E2.0.CO%3B2-D>>.
- EBERLE, Dietmar. *Utváření předměstského životního prostoru* [online]. 2005 [cit. 2008-12-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.literarky.cz/?p=clanek&id=760>>.
- ECKARDT, F., HASSENPFUG, D. (eds.). *Urbanism and globalization*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2004. 354 s. ISBN: 3-631-50744-5.
- (EEA) European Environment Agency. *Urban sprawl in Europe : The ignored challenge*. Copenhagen : EEA, 2006. 56 s. Dostupný z WWW: <http://reports.eea.europa.eu/eea_report_2006_10/en/eea_report_10_2006.pdf>. ISBN 92-9167-887-2.
- *European Urban Charter*. Strasbourg: Council of Europe's Standing Conference of Local and Regional Authorities of Europe, 1992. Dostupný z WWW: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=887405&Site=COE&BackColorInternet=DBD CF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>>.
- *European Urban Charter II. Manifesto for a new urbanity*. Strasbourg, 2008. Dostupný z WWW: <http://www.coe.int/t/congress/files/themes/urban-charter/Default_en.asp>.
- EWING, Reid, et al. Relationship Between Urban Sprawl and Physical Activity, Obesity, and Morbidity. *American Journal of Health Promotion* [online]. 2003, vol. 18, no. 1 [cit. 2008-10-22], s. 47-57. Dostupný z WWW: <<http://www.smartgrowthamerica.org/report/JournalArticle.pdf>>. ISSN 0890-1171/03.
- FRUMKIN, Howard. Urban Sprawl and Public Health. *Public Health Reports* [online]. 2002, vol. 117, May - June [cit. 2008-01-06], s. 201-217. Dostupný z WWW: <<http://ippsr.msu.edu/Documents/UrbanSprawlPublicHealth.pdf>>.
- FRUMKIN, H.; FRANK, L.; JACKSON, R. *Urban Sprawl and Public Health. Designing, Planning and Building for Healthy Communities*. Washington, DC: Island Press, 2004. 338 s. ISBN 1559633050
- HANUŠ, L. *Environmentální analýza udržitelnosti zemědělských systémů na základě finančních dat* [online]. Brno: Agronomická fakulta, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2003. [cit. 15.10.2008]. Dostupný z WWW: <<http://www.udrzitelnorozvoj.ecn.cz/Analyza.pdf>>. cit. 15.10.2008].

- HÁVA, Petr. *Nespravedlnost v péči o zdraví a strategie řešení souvisejících problémů*. In ČABANOVÁ, Bohumila, et al. *Spravedlnost a solidarita v oblasti sociálně zdravotnických služeb*. Praha : Univerzita Karlova, FSV ISS KVSP, 2008. s. 9-40. ISBN 978-80-86973-13-5.
- HAVELKOVÁ, Jana. *Význam podpory zdraví*. In HAVELKOVÁ, Jana, et al. *Podpora zdraví - poznatky a praxe*. Kostelec nad Černými Lesy : Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2003. Co je zdraví?. s. 9-11. Souhrn poznatků z publikace Katz, J., Peberdy, A. *A Promoting Health - Knowledge and Practice*. 1997. ISSN 1213-8096.
- HAVRÁNEK, J. Urbanizace v České republice in *Urbanismus a zdraví*. Praha : Státní zdravotní ústav, 2000. 16 s. ISBN 80-7071-140-X
- HEIM, C. E. Leapfrogging, Urban Sprawl, and Growth Management: Phoenix, 1950–2000. *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 60, Issue 1, Page 245-283, Jan 2001, doi: 10.1111/1536-7150.00063.
- HNILIČKA, P. *Sídelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Brno: ERA, 2005. 131 s. ISBN 80-7366-028-8.
- HOGAN, Richard. The Failure of Planning: Permitting Sprawl in San Diego Suburbs, 1970 to 1999. *Contemporary Sociology* [online]. 2004, vol. 33, no. 5 [cit. 2008-06-01], s. 569-570. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0094-3061%28200409%2933%3A5%3C569%3ATFOPPS%3E2.0.CO%3B2-F>>.
- HOLČÍK, J, KOUPILOVÁ, I. Sociální determinanty zdraví. Základní fakta a doporučení pro praxi v kontextu programu Zdravá města.. *Časopis lékařů českých*. 2001, roč. 140, č. 1, s. 3-7.
- HORSKÁ, Pavla, MAUR, Eduard, MUSIL, Jiří. *Zrod velkoměsta : Urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vyd. Praha a Litomyšl : Paseka, 2002. 352 s. , 16. ISBN 80-7185-409-3.
- HOWLETT, Michael, RAMESH, M. *Studying Public Policy : Policy Cycles and Policy Subsystems*. Oxford : Oxford University Press, 1995. 239 s. ISBN 0-19-540976-0.
- HUBEROVÁ, J., MAJEROVÁ, V., HOLČÁK, O. Nekoncepční a nekoordinovaná suburbanizace Středočeského kraje. Praha, 2007. 72 s. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Katedra veřejné a sociální politiky. Dostupný z WWW: <online: http://www.suburbanizace.cz/diplomky/Nekoordinovana_suburbanizace_FSV.pdf>.
- ILLNER, M. rozhovor na téma *Život v satelitních městečkách*. Český rozhlas: Rádio Česko., Vysíláno dne 13.10.2008. Online na http://www.rozhlas.cz/radio_cesko/sc/_zprava/388528.

- INGLEHART, R. *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton : Princeton University Press, 1990. 484 s. ISBN 0-691-02296-8.
- JACKSON, J. (2002). Urban sprawl. *Urbanismus a územní rozvoj* [online]. 2002, č. 5 [cit. 2001-10-01]. Dostupný z WWW: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2002/2002-06/04_sprawl.pdf>.
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0
- KISIL, A. (režie). *Satelite*. Dokument České televize. Režie Aleš Kisil. Vysíláno 15.10.2008. [Online: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/20856226513-satelite/>]
- KLUSON, V. *Úvahy post-transformační*. Praha: Karolinum, 2007. 332 s. ISBN 978-80-246-1430-4.
- KOLEKTIV AUTORŮ. (2006). *Koncepce ochrany přírody a krajiny Středočeského kraje v letech 2006 – 2016*. Karel Kříž. 1. vyd. Vlašim : Český svaz ochránců přírody Vlašim, 2006. 342 s. Dostupný z WWW: <<http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/zivotni-prostredi/koncepce-v-oblasti-zp/Koncepce+ochrany+přírody+a+krajiny+Středočeského+kraje/>>.
- KOCHTITZKY, Chris, et al. *Urban Planning and Public Health at CDC* [online]. Atlanta : Coordinating Center for Environmental Health and Injury Prevention, 2006 [cit. 2008-10-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/su5502a12.htm>>.
- KOSKOVÁ, K. 2008. in KISIL, A. (režie). *Satelite* [online]. Dokument České televize. Vysíláno 15.10.2008. Dostupný z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/20856226513-satelite/>>.
- KOSTELECKÝ, T., VOBECKÁ, J. *Politické důsledky suburbanizace*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007. 61 s. ISBN 978-80-7330-129-3.
- KOŠÍK, M. 21.1.2008. Rozhovor na Krajském úřadu Středočeského kraje – Odbor regionálního rozvoje.
- KOUCKÝ, R. *Elementární urbanismus*. Praha : České vysoké učení technické, 2005. 24 s. ISBN 80-01-03363-5 .
- KUNCOVÁ, I. *PŘÍPADOVÁ STUDIE II. - Květnice* [online]. [2008] [cit. 2009-01-11]. Dostupný z WWW: <http://www.suburbanizace.cz/02_kvetnice.htm>.
- (ZÚR – návrh zadání) *ZÁSADY ÚZEMNÍHO ROZVOJE STŘEDOČESKÉHO KRAJE : NÁVRH ZADÁNÍ*. Praha : Krajský úřad Středočeského kraje, 2007. 13 s. Dostupný z WWW: <<http://www.kr-stredocesky.cz/portal/stredocesky-kraj/uzemni-planovani/zasady-uzemniho-rozvoje/>>.

- KRATZER, K., KOŽÍŠEK, F., PUKLOVÁ, V. *Expozice obyvatel chemickým látkám z pitné vody* [online]. [cit. 2009-01-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.szu.cz/tema/zivotni-prostredi/expozice-obyvatel-chemickym-latkam-z-pitne-vody-1>>.
- KYRIAKOS, MARKIDES. Quality of Life. In BORGATTA, E. F., MONTGOMERY, R. J. V. *Encyclopedia of Sociology*. 2nd edition. New York : Macmillan Reference USA, 2001. s. 2299-2309.
- LICHTENBERG, Erik, HARDIE, Ian. Open Space, Forest Conservation, and Urban Sprawl in Maryland Suburban Subdivisions. *American Journal of Agricultural Economics* [online]. 2007, vol. 89, is. 5 [cit. 2008-08-07], s. 1198-1204. Dostupný z WWW: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1065800>.
- *Lipská charta o udržitelných evropských městech*. Lipsko : [s.n.], 2007. 10 s. Dostupný z WWW: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2007/2007-04/02_lipska.pdf>.
- MACEŠKOVÁ, M. *Suburbanizace a starosta*. In Ouředníček, M., et al. *Suburbanizace.cz*. Praha Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2008. s. 64-75. Dostupný z WWW: <http://www.suburbanizace.cz/dokumenty/suburbanizace_brozura150.pdf>. ISBN 978-80-86561-72-1.
- MACHONIN, Pavel. Teorie modernizace a česká zkušenost. In MLČOCH, L., MACHONIN, P., SOJKA, M. *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989 (alternativní pohled)*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2000. s. 97. ISBN 80-246-0119-2.
- MAIER, K. Plánování v post-plánované společnosti: kdo potřebuje urbanisty?. *Urbanismus a územní rozvoj* [online]. 2001, č. 1 [cit. 1.10.2008]. Dostupný z WWW: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2001/2001-01/04_post_planovani.pdf>.
- MARADA, M. Dopravní vztahy v Pražském městském regionu. In Ouředníček, M. (ed). *Sociální geografie pražského městského regionu*. Praha. Karolinum, 2006. s. 64-78. ISBN 80-86561-94-1
- MARKVART, J. Suburbanizace, pěší pohyb a krajina. Příklad města Brna. *Urbanismus a územní rozvoj* [online]. 2002, č. 2 [cit. 2001-10-01] Dostupný z WWW: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2002/2002-06/05_suburb.pdf>.
- MCCANN, B. A., EWING, Reid. *Measuring the Health Effects of SPRAWL : A National Analysis of Physical Activity, Obesity and Chronic Disease*. 2003th edition. NW Washington, DC : Smart Growth America, 2003. 40 s. Dostupný z WWW: <<http://www.smartgrowthamerica.org/report/HealthSprawl8.03.pdf>>.
- MCMICHAEL, A. J. The environment. In DETELS, R., et al (ed.). *Oxford Textbook of Public Health*. Oxford : Oxford University Press, 2002. s. 195-214. ISBN 0198509596

- MILES, M. Cities and cultures. London : Routledge, 2007. 243 s. ISBN 978-0-415-35443-1
- MILLS, E. S.; LUBUELE, L. S. Inner Cities. *Journal of Economic Literature* [online]. 1997, vol. 35, no. 2 [cit. 2008-08-07], s. 727-756. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0022-0515%28199706%2935%3A2%3C727%3AIC%3E2.0.CO%3B2-R>>.
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR. Dostupný z WWW: <<http://www.mmr.cz/>>.
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. Územní plánování a stavební řád [online]. [cit. 2008-11-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.mmr.cz/uzemni-planovani-a-stavebni-rad>>.
- MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČR. Dostupný z WWW: <<http://www.env.cz/>>.
- MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. Historie a poslání MŽP [online]. [cit. 2008-11-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.mzp.cz/AIS/web.nsf/pages/historie>>.
- MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. Projekt SP/4I5/212/07 - Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice: omezení negativních důsledků na životní prostředí (2007-2011, MZP/SP). 2007. Dostupný z WWW: <<https://aplikace.isvav.cvut.cz/projectDetail.do?sessionId=864CF19321E6A7CB10D1C3A08EC1E544?rowId=SP%2F4I5%2F212%2F07>>.
- MLČOCH, L. *Úvahy o české ekonomické transformaci*. Praha: Vyšehrad, 2000. 269 s. ISBN 80-7021-389-2.
- MLČOCH, L. *Institucionální ekonomie*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1029-9.
- MUMFORD, L. *The City in History. Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*. San Diego, New York, London: A Harvest/HBK Book, 1961. 657 s. ISBN 0-15-618035-9.
- *Národní síť zdravých měst*. Základní informace o NSZM ČR [online]. [cit. 2008-12-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.nszm.cz/?apc=r2082129t>>.
- NEWURBANISM.ORG. *New Urbanism : PRINCIPLES OF URBANISM* [online]. [2008] [cit. 2008-10-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.newurbanism.org/newurbanism/principles.html>>.
- NOACK, R.H. 4th. *International Conference on Health Promotion*. Jakarta, Indonesia, 21 – 25 July 1997

- North, D. C., et. al. *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University press, 1991. 152 s. ISBN 0521397340
- NOVÁK, J. *Suburbanizace a doprava*. In Ouředníček, M., et al. *Suburbanizace.cz*. Praha Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2008. s. 56-63. Dostupný z WWW: <http://www.suburbanizace.cz/dokumenty/suburbanizace_brozura150.pdf>. ISBN 978-80-86561-72-1.
- ORME, J. et al. *Public Health for the 21st Century: New perspectives on policy, participation and practice*. Bekshire: Open University Press, 2003. 367 s. ISBN 0 335 21193 3.
- *Ottova encyklopedie obecných vědomostí*. Urbanismus [online]. Seznam.cz, c1996-2009 [cit. 2008-10-29]. Dostupný z WWW: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/441530-urbanismus>>.
- OUŘEDNÍČEK, M. *Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu*. In: Sýkora, L., ed.: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, 2002. s. 39-54. ISBN 80-901914-9-5
- OUŘEDNÍČEK, M. (ed). *Sociální geografie pražského městského regionu*. Praha. Karolinum, 2006. 159 s. ISBN 80-86561-94-1
- OUŘEDNÍČEK, M., POSOVÁ, D. *Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění*. In OUŘEDNÍČEK, M. (ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha : Karolinum, 2006. s. 96-113. Dostupný z WWW: <<http://www.natur.cuni.cz/~slamak/gacr/kniha/posova.pdf>>. ISBN 80-86561-94-1.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. *Současná česká suburbanizace a její důsledky* [online]. [cit. 2008-12-17]. Dostupný z WWW: <http://www.natur.cuni.cz/ksgrsek/urrlab/user/documents/jajinek//Jana/suburb_final.pdf>.
- OUŘEDNÍČEK, M. Konzultace, 17.12.2008. Praha.
- PALLAGAST, K. M.. *Politika a koncepce územního plánování na evropské úrovni. Urbanismus a územní rozvoj* [online]. 2001, č. 1 [cit. 1.10.2008]. Dostupný z WWW: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2001/2001-01/06_politika_naEvropskeurovni.pdf, cit. 1.10.2008>.
- PERLÍN, R. *Nízkopodlažní výstavba v územních plánech obcí v zázemí Prahy*. In: Sýkora, L. (ed.): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, 2002., s. 141-155. ISBN 80-901914-9-5
- PICKETT, S. T. A., et al. *Urban Ecological Systems: Linking Terrestrial Ecological, Physical, and Socioeconomic Components of Metropolitan Areas. Annual Review of Ecology and Systematics* [online]. 2001, vol. 32 [cit. 2008-09-16], s. 127-157.

Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0066-4162%282001%2932%3C127%3AUESLTE%3E2.0.CO%3B2-1>>.

- PLANTINGA, A. J., BERNELL, S. The association between urban sprawl and obesity: is it a two-way street?. *Journal of Regional Science* [online]. 2007, vol. 47, is. 5, s. 857-879. doi: 10.1111/j.1467-9787.2007.00533.x.
- PLANTINGA, A.J., BERNELL, S. Can Urban Planning Reduce Obesity? The Role of Self-Selection in Explaining the Link between Weight and Urban Sprawl. *Review of Agricultural Economics* [online]. 2007, vol. 29, is. 3, s. 557-563. doi: 10.1111/j.1467-9353.2007.00370.x
- *POLITIKA ÚZEMNÍHO ROZVOJE ČESKÉ REPUBLIKY*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2006. 72 s. Dostupný z WWW: <http://old.mmr.cz/upload/files/uzemni%20planovani%20a%20stav.rad/Politika_UR.pdf>.
- POTŮČEK, M. a kol. *Jak jsme na tom. A co dál? Strategický audit České republiky*. Praha: SLON, 2005. 212 s.
- POTŮČEK, M. a kol. *Strategické vládnutí a Česká republika*. Praha: Grada, 2007. 360 s.
- POTŮČEK, M., VASS, L., KOTLAS, P. Veřejná politika jako proces. In POTŮČEK a kol. *Veřejná politika*. Praha: SLON. 2005, s. 33-60. ISBN 80-86429-50-4
- POTŮČEK, M., LELOUP, P. Přístupy k veřejné politice. In POTŮČEK a kol. *Veřejná politika*. Praha: SLON. 2005, s. 9-32. ISBN 80-86429-50-4
- PRUDKÝ, Libor. *Kulhavé hodnoty, kulhavá transformace* [online]. Právo. 2008 [cit. 2008-10-15]. Dostupný z WWW: <http://ceses.cuni.cz/CESES-1-version1-080710_prudky_pravo.htm>.
- PULDOVÁ, P., NOVÁK, J. Suburbanizace a sociální prostředí. In Ouředníček, M., et al. *Suburbanizace.cz*. Praha Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2008. s. 40-55. Dostupný z WWW: <http://www.suburbanizace.cz/dokumenty/suburbanizace_brozura150.pdf>. ISBN 978-80-86561-72-1.
- PURDOM, P. W. The Environmental Health Challenge: Environmental Health in the Metropolitan Setting. *Journal of Health and Human Behavior* [online]. 1964, vol. 5, no. 4 [cit. 1. 10. 2008], Special Issue: The Environmental Health Challenge to Medical Sociology. s. 136-141. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0095-9006%28196424%295%3A4%3C136%3ATEHCEH%3E2.0.CO%3B2-A>>.
- PURKRÁBEK, M. K metodologii výzkumu formování a realizace veřejné politiky. In: Potůček, M., Purkrábek, M., Háva, P. a kol. *Analýza událostí veřejné politiky v České republice*. Praha: Vesmír, 1994. Řada veřejná a sociální politika, č. 2.

- RABUŠIC, L. (ed.). České hodnoty 1991-1999. Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity. Sociální studia 6. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 176 s. ISBN: 80-210-2623-5.
- ROME, A.W. William Whyte, Open Space, and Environmental Activism. *Geographical Review* [online]. 1998, vol. 88, no. 2 [cit. 1. 9. 2008], s. 259-274. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0016-7428%28199804%2988%3A2%3C259%3AWWOSAE%3E2.0.CO%3B2-V>>.
- ŘÍHA, M. 16.1.2008 – rozhovor na Útvaru pro rozvoj hlavního města Prahy
- SADÍLEK, J. *Suburbanizace a občanská aktivita: případová studie - Přezletice* Praha, 2006. 35 s. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Vedoucí bakalářské práce Michal Illner. Dostupný z WWW: <<http://www.suburbanizace.cz/diplomky/BPSadilek.pdf>>.
- SCHMIDT-SEIWERT, Volker, et al. *Atlas on the Teritorial Agenda of the European Union : A contribution by the German presidency of the European Union*. Berlin : Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung, 2007. 37 s. [cit. 21. 9. 2008] Dostupný z WWW: <http://old.mmr.cz/upload/files/uzemni%20planovani%20a%20stav.rad/07.03.15_Draft_Atlas_TA_EU.pdf>.
- SEN, Amartya. *Development as freedom*. 5th Reprint edition edition. New York : Anchor, 2000. 384 s. ISBN 0385720270.
- Sen, Amartya. *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad, 2002. 119 s. ISBN 80-7021-549-6
- Skovajsa, M. Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky. Praha: Karolinum, 2006. 207 s. ISBN 80-246-1136-8.
- SMUTNÁ, M. in KISIL, A. (režie). *Satelitey*. Dokument České televize. Vysíláno 15.10.2008. [Online: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/20856226513-satelitey/>]
- SOJKA, M., KONEČNÝ, B. Malá encyklopedie moderní ekonomie. 6. Praha : Libri, 2006. 279 s. ISBN 80-7277-328-3
- Start, D., Hovland, I. *Tools for Policy Impact: A Handbook for Researchers*. London: Overseas Development Institute, 2004.
- *STATISTICKÁ ROČENKA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČESKÉ REPUBLIKY 2007*. Jandová, V. (ed). 1. vyd. Praha : MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČR, 2008. 641 s. Dostupný z WWW: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/CENMSFMVTMNS](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/CENMSFMVTMNS)>.
- STŘEDOČESKÝ KRAJ. Nařízení 5/2004 Středočeského kraje ze dne 23.6.2004. Program snižování emisí Středočeského kraje a Integrovaný krajský program ke zlepšení kvality ovzduší Středočeského kraje. 2004. 31 s. Dostupný z WWW:

<<http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/zivotni-prostredi/koncepce-v-oblasti-zp/Program+sni%C5%BEov%C3%A1n%C3%AD+emis%C3%AD+a+Integrovan%C3%BD+program+zlep%C5%A1ov%C3%A1n%C3%AD+kvality+ovzdu%C5%A1%C3%AD/>>.

- SUSOVÁ, K. *Sociální kapitál v suburbánních oblastech: Případová studie obce Jesenice u Prahy*. Praha, 2007. 39 s. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praze. Vedoucí bakalářské práce Martin Ouředníček.
- SÝKORA, L. (2002a). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, 2002. 191 s. ISBN80-7185-409-3
- SÝKORA, L. (2002b) *Suburbanizace a její důsledky: výzva pro výzkum, usměrňování rozvoje území a společenskou angažovanost* [Suburbanization and its consequences: challenge for research, management of territorial growth and societal commitment]. In: Sýkora, L., ed., *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, pp 9-19. Praha, Ústav pro ekopolitiku, o.p.s. ISBN80-7185-409-3
- SÝKORA, L. Cities in the Czech Republic. In: BAAN, A., VAN KEMPEN, R., VERMEULEN, M., eds., *Cities in the New EU Countries: Position, Problems, Policies*, pp. 17-22. Amstelveen: KPMG and Universiteit Utrecht, 2004. Dostupný z WWW: <<http://www.eukn.org/binaries/eukn/netherlands/research/2006/3/cities-in-the-new-eu-countries.pdf>>.
- SÝKORA, L. *Urban Development, Policy and Planning in the Czech Republic and Prague*. In: ALTROCK, U., GÜNTER, S., HUNING, S., PETERS, D., eds., *Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States: From Adjustment to Reinvention*. Ashgate. Berlin: Ashgate, 2006. 306 s. ISBN 978-0-7546-4684-6.
- SÝKORA, L., OUŘEDNÍČEK, M. *Sprawling post-communist metropolis: commercial and residential suburbanisation in Prague and Brno, the Czech Republic*. In: RAZIN, E., DIJST, M., VÁZQUEZ, C. (eds.): *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas: Market Forces versus Planning Regulations*. Dordrecht: Springer, 2007. s 209-233. . Dostupný z WWW: <<http://www.natur.cuni.cz/~slamak/gacr/selma.pdf>>.
- ŠAFRÁNKOVÁ, J. Pohledy na vazby mezi člověkem a urbanizovaným prostředím. In KRAMÁŘOVÁ, Z. (ed.). *Člověk, stavba a územní plánování II. Sborník ke kolokviu*. Praha: ČVUT v Praze, Fakulta stavební. 2007, s. 103-110. ISBN 978-80-01-03704-1.
- ŠRUBAŘ, I. Neoliberalismus, transformace a občanská společnost. *Sociologický časopis* [online]. 1996, roč. 32, č. 1 [cit. 2008-11-05], s. 67-78. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/313_067SRUBA.pdf>.
- ŠUBRT, J., BALON, J. (eds.). *Teorie jednání: jeden koncept, mnoho koncepcí*. Praha: Univerzita Karlova. 208 s. ISBN 978-80-7308-219-2

- *THE EUROPEAN HEALTH REPORT 2002*. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2002. 165 s. ISBN 92 890 1365 6.
- *THE EUROPEAN HEALTH REPORT 2005*. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2005. 129 s. Dostupný z WWW: <<http://www.euro.who.int/document/e87325.pdf>>. ISBN 92 890 1376 1.
- URBÁNKOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. *Vliv suburbanizace na dopravu v Pražském městském regionu*. in OUŘEDNÍČEK, M. (ed). Sociální geografie pražského městského regionu. s. 79-9 Praha. Karolinum, 2006. s. 79-95 ISBN80-86561-94-1
- ÚSTAV ÚZEMNÍHO ROZVOJE. Dostupný z WWW: <<http://www.uur.cz>>.
- *Územní agenda Evropské unie : Pro konkurenceschopnější a udržitelnou Evropu rozmanitých regionů*. Výbor regionů EU. Lipsko : [s.n.], 2007. 7 s. [cit. 21.9.08] Dostupný z WWW: <http://old.mmr.cz/upload/files/uzemni%20planovani%20a%20stav.rad/Cesky_preklad_Uzemni_agendy_EU_ok.pdf>.
- VARVASOVSKY, Z., BRUGHA, R. How to do (or not to do)... A stakeholder analysis. *Health Policy and Planning* [online]. 2000, 15(3): 338-345 [cit. 7.10.2008] Dostupný z WWW: <<http://heapol.oxfordjournals.org/cgi/reprint/15/3/338>>.
- VÁVRA, M. *Hodnotový portrét evropských zemí : Srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schwartz*. Praha : CESES FSV UK, 2007. 67 s. [cit. 30.10.2008]. Dostupný z WWW: <http://www.ceses.cuni.cz/CESES-20-version1-sesit_07_02.pdf>. ISSN 1801-1519.
- VÁVRA in KISIL, A. (režie). *Satelity*. Dokument České televize. Vysíláno 15.10.2008. [Online: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/20856226513-satelity/>]
- VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno : Masarykova univerzita, 1997. 182 s., 182. ISBN 80-210-1644-2.
- VESELÝ, A. *Knowledge-Driven Development. Conceptual Framework and Its Application to the Czech Republic* [online]. Praha: CESES FSV UK. 125 s. [30.10.2008]. Dostupný z WWW: <http://www.ceses.cuni.cz/CESES-20-version1-sesit03_02-vesely.pdf>. ISBN 80-239-1794-3.
- VESELÝ, A. *Metody analýzy problému – záznam z přednášek*. Metody analýzy politik. Praha: Univerzita Karlova v Praze, FSV UK, 2007
- VOLAUFOVÁ, L., et al. *Životní prostředí - prostředí pro život?*. Praha : CENIA, 2007. 84 s. Dostupný z WWW: <[http://www.cenia.cz/___C12571B20041E945.nsf/\\$pid/CENMSFRV2M9R](http://www.cenia.cz/___C12571B20041E945.nsf/$pid/CENMSFRV2M9R)>. ISBN 80-85087-60-X.
- VRTIŠKOVÁ, L. *Stav životního prostředí v jednotlivých krajích České republiky 2005*. Středočeský kraj. Praha: Cenia, Ministerstvo životního prostředí, 2007.

Dostupný z WWW: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFI6Y04L/\\$FILE/ZP2005_Stredocesky_kraj.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFI6Y04L/$FILE/ZP2005_Stredocesky_kraj.pdf)>.

- WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce: Úvod do teorie práva*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 1995. 217 s. ISBN 80-210-1123-8.
- WEINBERGER, O. *Alternativní teorie jednání*. Praha: Filosofia, 1997. 278 s. ISBN 80-7007-096-X
- WHITELEGG, J. Transport for a Sustainable Future: The Case for Europe. *Economic Geography* [online], 1995, vol. 71, no. 3. s 322-324. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0013-0095%28199507%2971%3A3%3C322%3ATFASFT%3E2.0.CO%3B2-F>>.
- WHO CENTRE FOR URBAN HEALTH. *A working tool on City health development planning. Concept, process, structure, and content*. WHO, 2001. [cit. 5.11.2008] Dostupný z WWW: <<http://www.euro.who.int/document/e85866.pdf>>.
- WHO REGIONAL OFFICE FOR EUROPE. *Housing and health in Europe. Report on a WHO Symposium*. Bonn, Germany 6–8 June 2001. Dostupný z WWW: <<http://www.euro.who.int/document/e74578.pdf>>.
- WHO Regional Office for Europe. *Sustainable development and health: Concepts, principles and framework for action for European cities and towns*. European Sustainable Development and Health Series : Book 1. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 1997. 63 s.
- WHO. ZDRAVÍ 21. *Osnova programu Zdraví pro všechny v Evropském regionu* Světové zdravotnické organizace. Kodaň: Světová zdravotnická organizace, Regionální úřadovna pro Evropu, 1999. 191 s. [cit. 5.11.2008]. Dostupný z WWW: <<http://www.who.cz/PDF/Zdravi21.pdf>>. ISBN 92 890 1349 4.
- WHO. *World Health Report*. Geneva : World Health Organization, 2000. 206 s. Dostupný z WWW: <http://www.who.int/whr/2000/en/whr00_en.pdf>. ISBN 92 4 156198 X.
- WHO. *Global Burden of Disease (GBD)* [online]. 2009 [cit. 2009-01-07]. Dostupný z WWW: <http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/en/>.
- Wikipedia. *Urban sociology* [online]. 2008 , 2 November 2008 [cit. 2008-09-09]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Urban_sociology>.
- WILKINSON, R., MARMOT, M. *Social determinants of health: the solid facts*. 2nd edition. Copenhagen : World Health Organization, Regional Office for Europe, 2003. 31 s. Dostupný z WWW: <<http://www.euro.who.int/document/e81384.pdf>>. ISBN 92 890 1371 0.
- WINSBOROUGH, HAL H.. An Ecological Approach to the Theory of Suburbanization. *The American Journal of Sociology* [online]. 1963, vol. 68, no. 5. s.

565-570. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28196303%2968%3A5%3C565%3AAEATTT%3E2.0.CO%3B2-J>>.

- *WORLD DEVELOPMENT REPORT 1993 : Investing in health*. New York : Oxford University Press, 1993. 329 s. Dostupný z WWW: <<http://files.dcp2.org/pdf/WorldDevelopmentReport1993.pdf>>. ISBN 0-19-520889-7.
- SUBURBANIZACE.CZ. Dostupný z WWW: <www.suburbanizace.cz>.
- ZPRÁVA O ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ ČESKÉ REPUBLIKY V ROCE 2007. Praha: CENIA, 2008. 313 s. Dostupný z WWW: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/CENMSFRV7ZP5](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/CENMSFRV7ZP5)>.

9. PŘÍLOHY

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Úmrtnost v USA jako funkce sociálního kapitálu (graf)

Příloha č. 2: Pole roční průměrné koncentrace benzo(a)pyrenu v ovzduší v roce 2007 (mapa)

Příloha č. 3: Autem nebo vlakem? (Úryvek z diskuze na portálu Suburbanizace.cz)

Příloha č. 4: Městský region a dopravní proudy (mapa)

Příloha č. 5: Intenzity dopravy na dálnicích a silnicích 1. třídy (mapa)

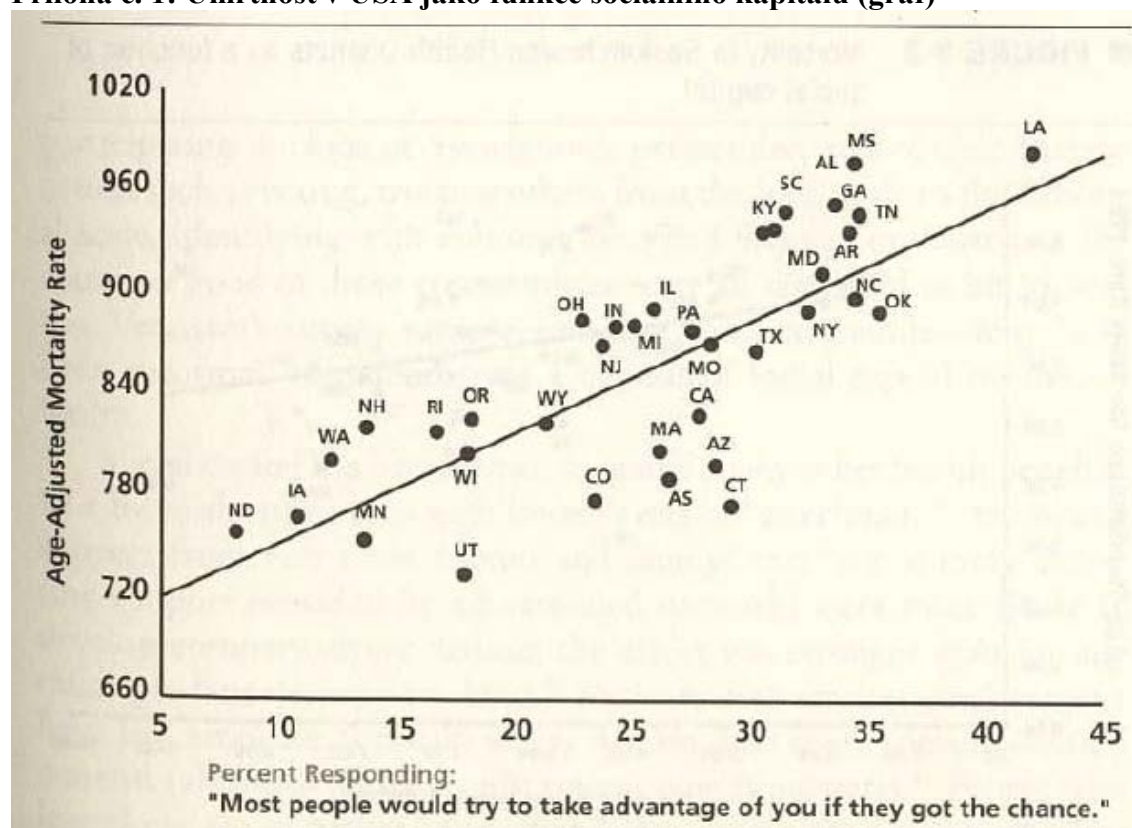
Příloha č. 6: Vývoj produkce emisí z dopravy v kraji [t] (tabulka)

Příloha č. 7: Meziroční srovnání znečištění ovzduší na území Středočeského kraje - vlivy motorové dopravy (doprava silniční, železniční, vodní a letecká) (tabulka)

Příloha č. 8: Jakost podzemních vod (tabulka)

Příloha č. 10: Nástroje územního plánování (tabulka)

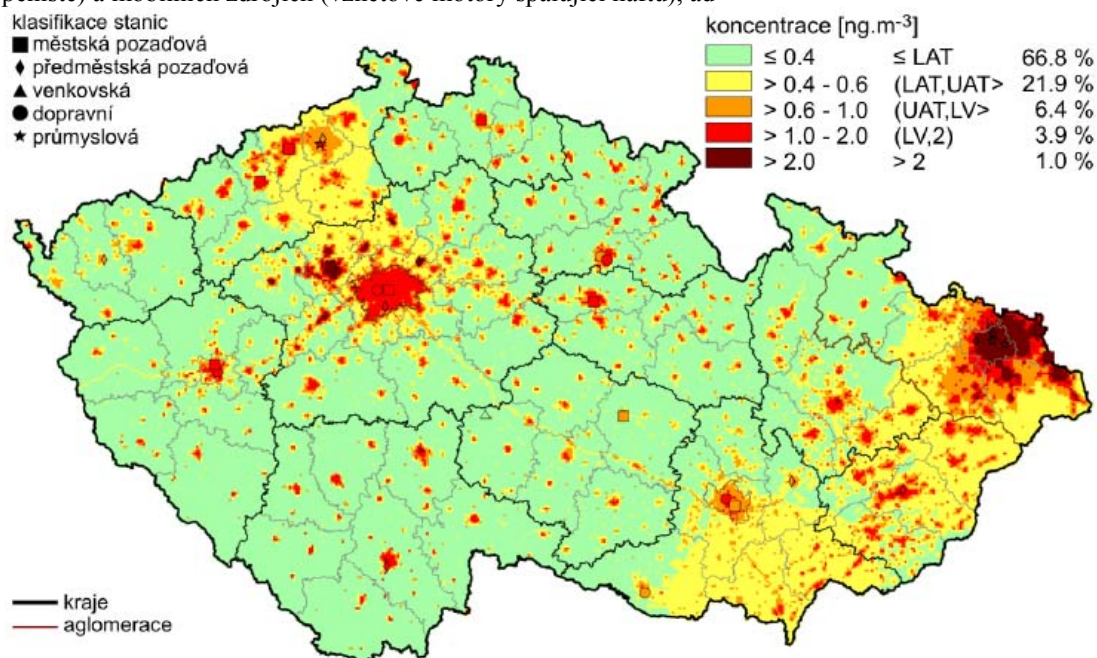
Příloha č. 1: Úmrtnost v USA jako funkce sociálního kapitálu (graf)

Zdroj: FRUMKIN, FRANK, JACKSON, 2004

Příloha č. 2: Pole roční průměrné koncentrace benzo(a)pyrenu v ovzduší v roce 2007 (mapa)

Komentář k mapě: Benzopyren je látka, která má karcinogenní účinky na lidský organismus. Příčinou jeho výskytu v ovzduší je nedokonalé spalování fosilních paliv ve stacionárních (především domácí topeniště) a mobilních zdrojích (vznětové motory spalující naftu), ad

Zdroj: ČHMÚ, 2008

Příloha č. 3: Autem nebo vlakem? (Úryvek z diskuze na portálu Suburbanizace.cz)

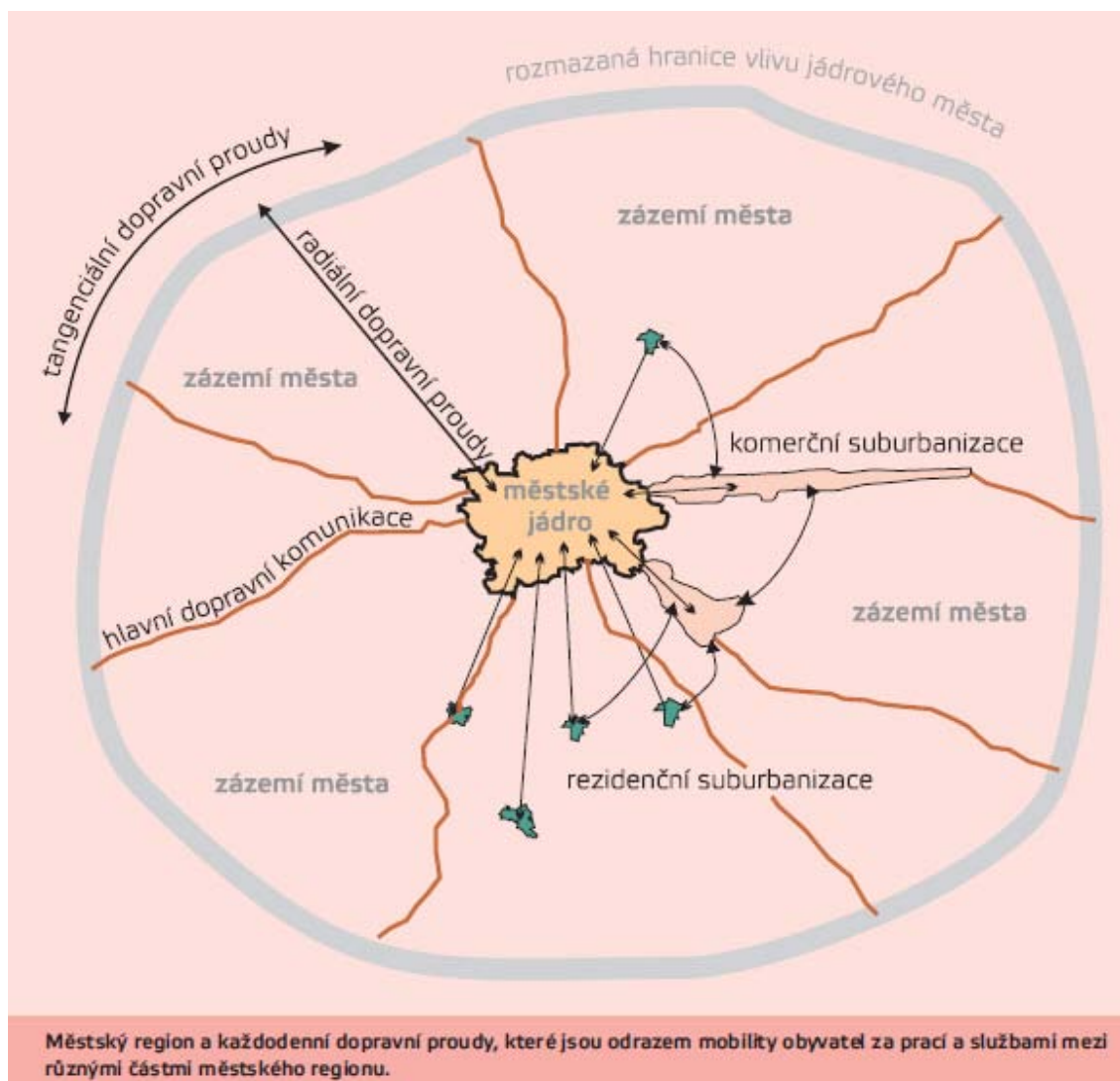
„Před šesti lety jsem se odstěhoval do zázemí Prahy. Ve vesnici máme školkou, obchod, fotbalové hřiště a hospodu. Čtyřikrát týdně dojíždím do města do práce a alespoň dvakrát za zábavou, návštěvami, nákupem nebo sportem. Do vnitřní Prahy to mám padesát minut autem a vlakem nebo třicet pouze s využitím auta. Ovšem v ideálním případě. Taký můžu snadno uvíznout v dopravní zácpě a to pak vyjdou obě cesty nastejno. V autě jedu obvykle sám, stejně jako většina mých ranních a večerních "spolucestujících". Ve vlaku obvykle můžu číst knížku, na notebooku doladit pracovní věci nebo dvacet minutami spánku dohnat probdělou noc u dětí. Až od domu se mohu dopravit do města a zpátky za dvě 32 korunové jízdenky, které mi platí na místní autobus, vlak a třeba ještě tramvaj. Takže 1:0 pro hromadnou dopravu.

Někdy potřebuji být v práci opravdu na čas. Zaparkuji na posledním místě u nádraží v obrovské louži a letím na perón, abych stihnul vlak. Ohlášeno je však dvacetiminutové zpoždění. Mrznu na nevlídném a oprýskaném nádraží. Po dvaceti minutách se neděje nic, žádné zprávy se nedozvíme ani od personálu. Konečně přijíždí vlak, avšak až další v pořadí. Ten "můj" se někde vytratil a tak jedna souprava osobáku sbírá dvě ranní generace cestujících. Vlak nabere další minuty kvůli Pendolinu a dalším rychlíkům, které mají na trati přednost. Na čas rozhodně nepřijíždím. Takže auto:vlak 1:1. Zpátky je to velmi podobné až na to, že jedeme společně s manželkou, čtyřletým synem a miminem v kočárku. V přeplněném vlaku nejde otevřít okno, jsme namačkaní v chodbě, vlak stojí 15 minut v polích mezi stanicemi. Konečně jsme v cíli, kočárek se zapřičil ve dveřích a jen s vypětím sil ho snášíme z vysokých schodů. Kluk šlápnul cestou do auta do obrovské díry plné vody,

manželka nadává, děti brečí. A je to 2:1 pro auto, minimálně. Raději v suchu a teple počkám v zácpě než znovu tohle dobrodružství. Sockou zase až za dlouho.“

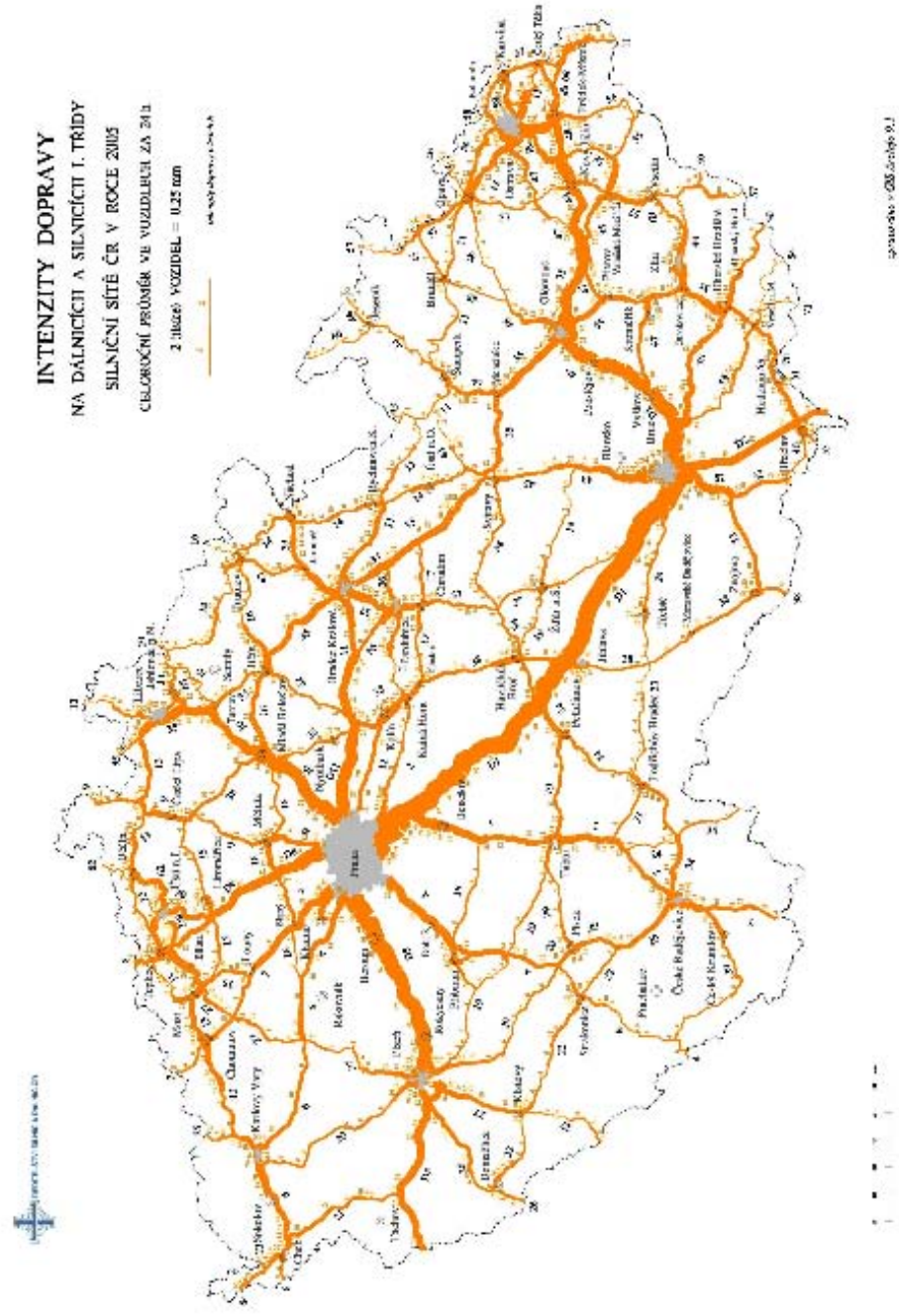
Zdroj: <http://www.suburbanizace.cz/diskuse.htm>, cit. 28.12.2008

Příloha č. 4: Městský region a dopravní proudy (mapa)

Zdroj: Novák, 2008

Příloha č. 5: Intenzity dopravy na dálnicích a silnicích 1. třídy (mapa)

Zdroj: Ředitelství silnic a dálnic, 2008

Příloha č. 6: Vývoj produkce emisí z dopravy v kraji [t] (tabulka)

Škodlivina	2005	2006	2007**
CO ₂	3 232 429	3 298 513	3 436 190
CH ₄	306	289	288
N ₂ O	411	424	446
CO	43 384	39 726	37 700
NO _x	19 332	18 329	17 535
VOC	8 698	7 914	7 514
SO ₂	104	107	113
PM	1 307	1 283	1 287

● ** předběžné údaje; PM – prašné částice

Zdroj: Cenia, 2008

Příloha č. 7.: Meziroční srovnání znečištění ovzduší na území Středočeského kraje - vlivy motorové dopravy (doprava silniční, železniční, vodní a letecká). (tabulka)

	Rok	Množství emisí v t.rok ⁻¹
CO ₂	2005	2 203 463
	2006	2 265 561
CH ₄	2005	212
	2006	204
N ₂ O	2005	287
	2006	297
CO	2005	29 685
	2006	27 293
NO _x	2005	12 864
	2006	12 295
VOC	2005	6 018
	2006	5 498
SO ₂	2005	71
	2006	74
Pb	2005	0,12
	2006	0,12
PM	2005	855
	2006	850

Zdroj: Cenia, 2007, str. 22

Příloha č. 8: Jakost podzemních vod (tabulka)

Ukazatel	Počet vzorků				Počet objektů				Normativ		
	vše ch	< MS	> B	> C	všech	> B	> C	> B nebo C [%]	B	C	jednotky
amonné ionty	135	86	7	4	68	5	3	8,8	1,2	2,4	mg.l ⁻¹
dušitany	135	75	1	0	68	1	0	1,5	0,2	0,4	mg.l ⁻¹
chloridy	135	0	6	7	68	4	4	11,8	100	150	mg.l ⁻¹
fluoridy	135	6	3	0	68	2	0	2,9	2	4	mg.l ⁻¹
arsen	135	52	1	0	68	1	0	1,5	0,05	0,1	mg.l ⁻¹
bor	135	32	7	0	68	4	0	5,9	0,5	5	mg.l ⁻¹
hliník	135	14	1	1	68	1	1	2,9	0,25	0,4	mg.l ⁻¹
chrom	135	128	1	0	68	1	0	1,5	0,15	0,3	mg.l ⁻¹
nikl	135	64	1	0	68	1	0	1,5	0,1	0,2	mg.l ⁻¹
chlorethen	135	133	0	2	68	0	1	1,5	10	20	μg.l ⁻¹
1,1-dichlorethen	135	133	0	1	68	0	1	1,5	10	20	μg.l ⁻¹
cis-1,2-dichlorethen	135	132	0	2	68	0	1	1,5	25	50	μg.l ⁻¹
trans-1,2-dichlorethen	135	133	0	2	68	0	1	1,5	25	50	μg.l ⁻¹
Celkem	135	—	17	13	68	9	8	25,0	—	—	—

Normativ limitní hodnoty dle Metodického pokynu MŽP ČR z 15. 9. 1996 část 2 – Kritéria znečištění zemín a podzemní vody

Celkem..... bez rozlišení ukazatelů (jedná se o sjednocení objektů (vzorků))

< MS počet vzorků, kde byla zjištěna koncentrace ukazatele pod mezí stanovitelnosti

> B počet objektů (vzorků) s výskytem alespoň jedné hodnoty mezi normativem B a C (včetně hodnot rovných přímo normativu C)

> C počet objektů (vzorků) s výskytem alespoň jedné hodnoty nad normativem C

> B nebo C.. počet procent objektů s výskytem alespoň jedné hodnoty nad normativem B nebo C

* limit pro pitnou vodu 50 mg.l⁻¹ dle Vyhlášky MZ č. ČR 252/2004 Sb.

Zdroj: Cenia, 2007, str. 10

Příloha č. 9: Procentní zastoupení profilů státní sítě jakosti vod v třídách jakosti vod podle skupin ukazatelů na území Středočeského kraje v roce 2006 (tabulka)

Skupiny ukazatelů	A	B	C	D
Počet měřených profilů	37	29	37	37
Třída jakosti	%			
I	0	3	0	5
II	0	73	50	3
III	24	20	18	29
IV	18	3	5	37
V	58	0	26	26

Vysvětlivky:

Skupiny ukazatelů: A – Obecné fyzikální a chemické ukazatele, B – Specifické organické látky, C – Kovy a metaloidy, D – Mikrobiologické a biologické ukazatele

Třídy jakosti: I – Neznečištěná voda, II – Mírně znečištěná voda, III – Znečištěná voda, IV – Silně znečištěná voda, V – Velmi silně znečištěná voda

Zdroj: Cenia, 2007, str. 12

Příloha č. 10: Nástroje územního plánování (tabulka)

Nástroj územního plánování		K čemu slouží	Charakter / závaznost	Pořizuje
Územně plánovací podklady	územně analytické podklady	pomocí dat a různých informací vyhodnocují vývoj a stav území, jeho hodnot a podmínek	podkladový materiál, povinně zpracováván	obec s rozšířenou působností
	územní studie	ověřuje podmínky a možnosti pro změny v území, navrhuje a posuzuje možná řešení vybraných problémů (např. rozsáhlejší nová výstavba)	podkladový materiál, nepovinný	obec
Politika územního rozvoje		určuje celorepublikové priority územního plánování, vymezuje oblasti se zvláštními požadavky, chráněná území, dopravní a jiné koridory	musí být respektovány, povinně zpracovávána	stát (vláda, resp. MMR)
Územně plánovací dokumentace	zásady územního rozvoje	stanovuje požadavky na účelné a hospodárné uspořádání území kraje, vymezuje plochy a koridory nadmístního významu	závazné, povinně zpracovávány	kraj
	územní plán	řeší funkční využití území obce (kraje), jeho plošné a prostorové uspořádání	závazný, vymahatelný, nepovinný	obec (resp. Úřad územního plánování na úrovni ORP), příp. kraj
	regulační plán	řeší využití jednotlivých pozemků, umísťování a parametry zástavby	závazný, vymahatelný, nepovinný	obec (resp. Úřad územního plánování na úrovni ORP), příp. kraj
Územní rozhodnutí a územní souhlas		nezbytné „povolení“ pro umístění stavby či změnu využití území	závazné, vymahatelné, povinné	pověřený stavební úřad
Územní opatření o stavební uzávěře		umožňuje zakázat stavební činnost ve vymezeném území, pokud by mohla v budoucnu ztížit jeho využití	závazné, vymahatelné, nepovinné	obec
Územní opatření o asanaci území		vydává se pro území zasažené živelnou pohromou, příp. pro území, kde je nutné stanovit podmínky pro odstranění např. ekologických dopadů	závazné, vymahatelné, nepovinné	obec
Úprava vztahů v území	předkupní právo	právo obce (kraje, státu) na odkoupení pozemků určených územním nebo regulačním plánem pro veřejně prospěšné stavby či veřejná prostranství	závazné	obec (příp. kraj, stát)
	náhrady za změnu v území	náhrada vlastníkovi pozemku v zákonem stanovených případech	závazné	obec (příp. kraj, stát)

Zdroj: Zákon č. 183/2006 Sb., převzato z Macešková, 2008